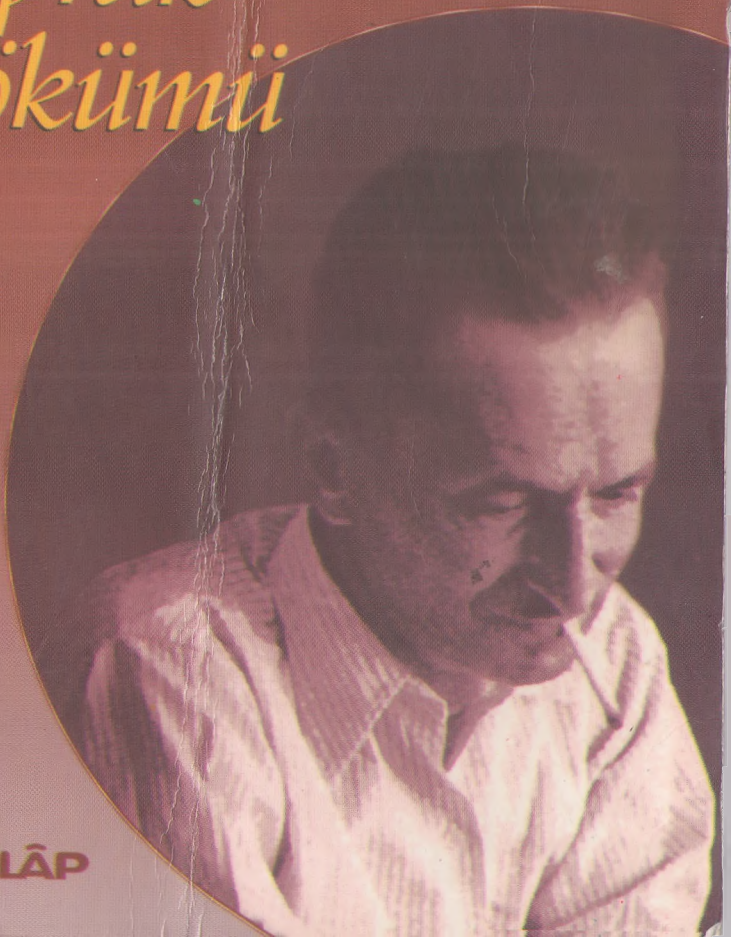
REŞAT NURİ GÜNTEKİN

BÜTÜN ESERLERİ 23

Yaprak Dökümü

İNKILÂP

YAPRAK DÖKÜMÜ'nde Reşat Nuri Güntekin, bir memur ailesinin gelir darlığı ve ahlâk düşkünlüğü içerisinde parçalanıp çöküşünü, ustalıklı bir dille anlatıyor. Toplumsal yönü ağır basan bir roman. Eski görenek ve ahlâk anlayışına bağlı kalan bir küçük bürokratın, değişen sosyo-ekonomik koşulların belirlediği yeni hayatını yadırgaması başarıyla sergileniyor.

REŞAT NURİ GÜNTEKİN

1889'da İstanbul'da doğdu. Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Liselerde öğretmenlik, müdürlük, Millî Eğitim Müfettişliği, Paris Kültür Ataşeliği yaptı. UNESCO'da Türkiye'yi temsil etti. Romanları, hikâyeleri, tiyatro eserlerinin yanısıra çeşitli çevirileri de vardır.

ISBN 975-10-0135-8

9 789751 001351

YAPRAK DÖKÜMÜ

●

Reşat Nuri Güntekin

UYARI: Reşat Nuri Güntekin'in bütün eserlerinin basım, yayım, temsil haklarıyla senaryosunu yaptırıp filme aldırma hakları Reşat Nuri Güntekin'in mirasçılarına ait olduğundan, kendilerinin veya umumi vekillerinin yazılı izni alınmadan gerek resmî, gerek profesyonel ve amatör sahne kuruluşları tarafından oynanamaz ve radyofonize edilemez.
Reşat Nuri Güntekin'in Kanuni mirasçıları
Hadiye Güntekin, Elâ Güntekin.

© İnkılâp Kitabevi Yayın
Sanayi ve Tic. A.Ş.

Bu kitabın her türlü
yayın hakları Fikir ve Sanat
Eserleri Yasası gereğince
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve
Ticaret A.Ş.'ye aittir.

Dizgi:
M. Pamukçuoğlu

Kapak:
Ümit Kıvanç

Baskı:
ANKA BASIM
Matbaacılar Sitesi No: 38
Bağcılar - İstanbul

ISBN 975-10-0135-8
02-34-Y-0051-0056

02 03 04 05 06 35 34 33 32 31

İNKILÂP
Ankara Caddesi, No: 95
Sirkeci 34410 İSTANBUL
Tel: (0212) 514 06 10 (Pbx)
Fax: (0212) 514 06 12
Web sayfası: http://www.inkilap.com
e-posta:posta@inkilap.com

REŞAT NURİ GÜNTEKİN DİZİSİ: 23

Yaprak Dökümü

Reşat Nuri Güntekin

31. BASKI

İNKILÂP

Eğitim çağındaki öğrencilerimizin kitabı rahatlıkla anlayabilmesi, Türkçemizin toplumun genç kesimleri tarafından çağdaş ölçülerde ve doğru kullanılması amacıyla, yayınevimiz yeniden gözden geçirilmiş bu yeni baskının ekinde, küçük bir sözlüğü okuyucularına sunmaktadır.

Bu sözlükte yer alan yabancı kökenli sözcüklerin, genellikle kitaptaki anlamlarına yer verilmiştir.

Genç okuyucularımızın ilgiyle yararlanacağını umuyoruz.

– I –

— "ALTIN Yaprak Anonim Şirketi"nden niye mi istifa ettim? Bunda anlaşılmayacak hiçbir şey yok. Aldığım altmış iki lira aylıkla geçinemiyordum. Başımda iki küçük kardeşle hastalıklı bir anam var... Ara sıra anam soğuktan, kardeşlerim yemekten şikâyet ederlerdi. Ben, omuz silker: "Ne yapayım, bu terazi bu kadar çekiyor. Elime geçeni ben barda, baloda yiyip sizi bu halde bıraksam bana bir şey demeye hakkınız olur. Fakat hesap meydanda" derdim. Bu açık hakikati anlarlarsa ne âlâ. Anlamazlarsa: (Hanımlar, efendiler, bu otelin sofrasını beğenmiyorsanız akçeyi eksik verirsiniz. Daha iyisini bilen varsa haber verin, hep birden oraya göç edelim) der, viran kapıyı vurduğum gibi, giderim. Anam, ihtiyar kadın... Kardeşler: Allah'ın iki biçaresi... Ben böyle çıkışınca ister istemez yelkenleri suya indiriyorlardı. Fakat canavarın büyüğüne, yani kendine nasıl laf anlatırsın? Yaş otuzu buldu... Sıhhatim, kuvvetim yerinde... arsız bir tabiatım var... ne görsem içim çeker... yiyecek görürüm isterim, elbise görürüm, isterim... Fazla olarak bunları başkaları kadar kendimde de hak bulurum... İş böyle olunca içimde kopacak kıyameti varın siz düşünün.

Karanlık kış akşamları, delik tabanımdan giren çamurun soğuğu ciğerime işlemiş, alacaklı dükkânların önünden geçmeyeyim diye sokakları dolana dolana evime giderken, omuzbaşımdan lüks otomobiller geçer. Bunların içindekilerin bir

kısmını tanıyorum. Eğlenmeye, avuç dolusu para yemeye gidiyorlar. İçim şöyle bir burkulur, kendi kendime sorarım: "Bunların hepsi benden değerli insanlar mı? Onlar, böyle alabildiklerine yaşayıp giderlerken ben, niçin köpek gibi sokaklarda sürüneyim? İstediğimi yiyip giymeyeyim? Canımın çektiği bir kadını bir kere koynuma almayayım?"

Böyle yıllarca, senelerce kendi kendime çekiştikten sonra nihayet şu neticede karar kıldım: "Babam, fazla namuslu adammış..." "Bir babanın çocuklarına bırakacağı en kıymetli miras temiz bir isimdir" der gidermiş... Temiz bir isim, bir miktar dünyalıkla beraber olursa âlâ; fakat züğürt evlatlarda ancak bir, nihayet iki göbek dayanabilir. Her neyse babam iyi etmiş, kötü etmiş, o ayrı bahis... Fakat etrafımızdaki zenginlerin hepsi koltuklarında çek defterleriyle analarından çıkmadılar ya... Allah'ın kafalarına koyduğu izanı "ebcet" gibi ölüye, diriye yaramaz şeylere sarf edeceklerine, yerine sarf etmişler, yüklerini tutmuşlar... Mademki pek beyinsiz, eşek gibi bir şey olmadığını iddia ediyorsun. Elini kolunu bağlayan yok ya! Dilenci gibi boş yere sızlanacağına sen de talihini bir tecrübe et... Muvaffak olursan ne âlâ... Olamazsan: "Ne yapalım; elimizden geleni yaptık ama olmadı" der, kabahati kör talihe yükler geçersin.

Bu sözleri söyleyen adam, bir ay evvel şirketin muhasebe kâtipliğinden istifa etmiş sansar yüzlü, keskin beyaz dişli, kara yağız bir gençti. O gün hem unuttuğu birkaç eşyayı almaya hem de "eski kapı yoldaşlarını" yoklamaya gelmişti.

Öğle paydosuydu. Memurların kibar kısmı karşı muhallebicide yumurta salatası, baş söğüşü, fasulye pilakisi yemeye gitmişlerdi, söğüşe harcanacak parası olmayanlar bir yandan peynir, zeytin, lop yumurta ile karınlarını doyuruyorlar, bir yandan arkadaşlarını dinliyorlardı. O, masalardan birinin üstüne

boylu boyunca uzanmış, iskarpinlerinin topuğu ile dağınık kâğıtlara vura vura sözüne devam ediyordu:

— Böyle mutlaka bir şeyler yapmaya azmettikten sonra ibret gözü ile etrafıma baktım... Bir alay saçlı sakallı adamlar, mektep çocukları gibi art arda dizilmiş, bir acayip sürüye katılmış, yerimizde sayıyoruz. Bulunduğun yerde ne kadar çalışıp çabalasan, önündekini, yanındakini ne kadar itip kakıştırsan nafile... Bilmem kaç yıl geçecek de aylığın bilmem kaç kuruş artacak. Biri kovulacak, ölecek de iki adım ileri gideceksin. Onun için "ya devlet başa, ya kuzgun leşe," dedim, kendimi bu kafileden, yani "Altın Yaprak Anonim Şirketi"nden dışarı attım... Aranızdan ayrılalı bir ay var mı? Belki yok bile... Çulu derhal düzelttim değil mi?

Yerinde doğrulmuş, fantezi ipek çoraplarını, yeni gömleğini gururla göstererek gülüyordu:

— Mamafih, fena bir şey mi yapıyorum? Kimsenin malına, hayatına, ırzına mı dokunuyorum? Katiyyen... Sadece Havyar Hanı'nda bir komisyoncuda çalışıyorum... Onun hesabına gümrükten mal çekiyorum. Şimdilik ehemmiyetsiz bir maaş, yine nispeten ehemmiyetsiz bir anafor... Fakat Allah bereket versin, gül gibi geçiniyorum...

Öksürüklü bir ihtiyar, derin derin göğüs geçirerek; "Hakkın var... Ne çare ki bizden geçti," diye söyleniyor; yirmi yaşlarında iki saf çehreli çocuk, muzaffer bir spor şampiyonunu seyreder gibi hayretle, hasetle ona bakıyorlardı. Yalnız, yüzünün bir yanı muharebede yanmış kırklık bir memurun ne düşündüğünü anlamak kabil değildi. Yumruğunu çenesinin altına dayamış, yemeğini yarım bırakmış, gözlerini kapayarak düşünüyordu.

Genç adam, masadan inmişti. Sobanın ağzında görünen ateşlerden bir sigara yaktıktan sonra dolaşmaya, Havyar Hanı'na, gümrüğe dair vurgun, anafor hikâyeleri anlatmaya başladı. Bunların çoğu bire bin katmak suretiyle şişirilmiş

masallardı. Fakat bu mahrum adamlar, onları olduğu gibi kabul ediyorlar, başkaları kürekle altın kürerken, kendilerinin bu rutubetli odada, birkaç lira için yarı aç çürümelerine hayıflanıyorlardı. Hatibin gözleri bir aralık, odanın karanlık bir köşesinde, yüksek bir yazıhanenin arkasından kendisine bakan bir ihtiyar adamın gözlerine ilişti. Birdenbire utanmış ve cesaretini kaybetmiş gibi sustu.

Bu, Ali Rıza Bey isminde altmış yaşlarında bir eski mutasarrıftı. Odanın bir köşesindeki yazıhanesinde, bir çöl ortasında gibi, daima yalnız ve unutulmuş, çalışır, kimse ile konuşmazdı.

Çok iyi ve terbiyeli bir adam olduğu için, büyük küçük herkes, hatırını sayardı.

Ali Rıza Bey de öğle yemeğine çıkmayan memurlardandı. Alüminyum bir sefertası içinde getirdiği kuru köftesiyle yeşil zeytinlerini yerken, gayriihtiyari bu konuşmayla alâkadar olmuş, işittiği şeyler iştahını kesmiş gibi çatalını bırakarak başını kaldırmıştı.

Misafir, bir kabahat işlerken yakalanmış gibi muhcuptu; fakat bozulduğunu belli etmek istemedi; gülümseyerek:

— Beyefendi, bu sözlerim herhalde hoşunuza gitmez, dedi, fakat ne yapalım ki hakikat...

Ali Rıza Bey, mektep çocuğu mahcupluğu ile cevap verdi:

— Bilirsiniz ki kimsenin fikrine karışmam, keyfinize ve menfaatinize uygun olan her şeyi yapmakta serbestsiniz. Ancak müsaade ederseniz size başka bir cihetten sitem edeceğim. Kendi köşesinde çalışan, belki de kendi halinden, hayatından memnun olan insanlarda olmayacak birtakım arzular ve isyanlar uyandırmak doğru mu? Vicdanınızdan eminim... Düşünürseniz bana hak vereceksiniz.

İhtiyar memurun fazla konuşmak istemediği anlaşılıyordu; fakat misafir onu bırakmadı. Çok terbiyeli bir tavırla:

— Bu acı hakikatleri onlara söyleyen yalnız ben olsaydım hakkınız olurdu beyefendi, dedi. Ne çare ki yeni zaman insanları bu hakikatleri birbirlerinden değil, hayattan, gazetelerin "şerait-i hayatiye", "şerait-i iktisadiye" dediği şeylerden öğreniyorlar.

Bilhassa Büyük Muharebe'den sonra bütün dünyada bir garip uyanıklık oldu. Şimdi insanlar, artık sizin zamanınızın insanları değil. Gözlerin açılması emelleri, hırsları artırdı. Kimse art kendi halinden memnun olmuyor. Bu cereyan neticesinde eski ahlâk kaidelerinin yıkılıp değişmemesine nasıl imkân görürsünüz.

Ali Rıza Bey sarardı, dudaklarının ve sakalının hafifçe titrediğini belli etmemeye çalışarak gülümsedi:

— Ben, eski bir insanım. Anlaşmamıza imkân yok. İnsanların paradan başka şeylerle de mesut olacaklarına inanarak yaşadım. O kanaatle öleceğim.

Genç adam, Ali Rıza Bey'e acır gibi bir tavırla cevap verdi:

— Tamamıyla haksız değilsiniz. İnsan, mesela ibadet, yahut çalgı ile meşgul olmakla; zerzevat, çiçek, yahut çocuk yetiştirmekte de bir teselli bulabilir. Ancak bunun için de hiç olmazsa yaşayacak kadar bir para lazımdır. Çiçek meraklısısınız; fakat biraz paranız yok değil mi? Ne kadar uğraşsanız topraktan istediğiniz renkte, kokuda bir çiçek alamayacağınıza emin olun... Babasınız, çocuklarınız var, paranız yok değil mi? Evlatlarınız âhir ömrünüzde size bir feci yaprak dökümü manzarası seyrettirmekten gayri saadet vermezler.

Söz, burada bitti. Ali Rıza Bey, yemeğine devam için tekrar başını eğdi. Fakat artık lokmalar boğazından geçmiyordu.

Bilhassa son sözler ona çok fena tesir etmişti. Beş çocuk babasıydı. Bunların hiçbiri daha tamamıyla meydana çıkmış sayılmazdı. Bu adamın "bu acı hakikatleri insanlara şerait-i hayatiye, şerait-i iktisadiye öğretiyor" demesi pek hoş bir söz değildi.

Bütün hayatını çocuklarına iyi fikirler ve iyi bir ahlâk vermeye sarf etmişti. Acaba yeni zamanların bu havası onları da sarsacak, ihtiyar babaya son deminde bir yaprak dökümü mü seyrettirecekti?

Ali Rıza Bey, pek gözü kapalı bir adam değildi. Bu korku daha evvel de onu birkaç kereler yoklamıştı. Fakat hiçbir zaman bu kadar yakın tehlike şeklinde görünmemişti. İtikatsiz bir adam olmasına, gökten beklenecek bir şey bulunmamasına rağmen dua ediyor: "Yarabbi, sen çocuklarımı muhafaza et!" diye ellerini açıyordu.

– II –

Ali Rıza Bey, Babıâli yetiştirmelerinden bir mülkiye memuru idi. Otuz yaşına kadar Dahiliye kalemlerinden birinde çalışmıştı.

Belki ölünceye kadar da orada kalacaktı. Fakat kızkardeşiyle annesinin iki ay ara ile ölmesi onu birdenbire İstanbul'dan soğutmuştu. Suriye'de bir kaza kaymakamlığı alarak gurbete çıkmasına sebep olmuştu.

Ekseri tecrübesiz hastalar gibi sanmıştı ki insanın ıstırapları yattığı yataktan, etrafındaki eşyadan gelir ve yer değiştirmek, onlardan kurtulmak için en iyi çaredir.

Ali Rıza Bey, o zamandan sonra bir daha İstanbul'a dönmemiş, yirmi beş sene muhtelif memuriyetlerle Anadolu'da dolaşmıştı.

Çok malumatlı, çalışkan bir adamdı. Fakat ne malumatı, ne de çalışkanlığı işe yarar cinsten değildi.

Arabî ve Farisîden başka İngilizce ve Fransızca'yı da bilirdi. Gençliğinde edebiyatla uğraşmış, mecmualarda takma isimle oldukça düzgün gazeller neşretmişti. Sonra felsefe ve tarihi

de merak etmişti. Sade boş zamanlarını değil, biraz da iş zamanlarını kitap okumakla geçirirdi. Bu, onun uzun memurluk hayatında, devlet hazinesinden çaldığı yegâne şeydi.

Titiz denecek kadar temiz, gülünç denecek kadar nazik ve mahcup bir adamdı. Hak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak, kalp kırmak korkusuyla bir türlü iş göremezdi.

İsterdi ki elinden çıkacak iş, sadece kanuna değil, teamüle, insanlık ve nezaket kaidelerine de uygun, yani dört başı mamur olsun...

Ondan bahsedenler: "İyi adam... Peygamber gibi adam... Elini öp... Dua ettir... İlimden bahsettir... Şiir okut... Ne yaparsan yap... Fakat iş isteme," derlerdi.

Evlendiği zaman kırkına yaklaşıyordu. Bir aile kurmak onun gözünde yeni bir devlet kurmak kadar ehemmiyetli bir işti. Bunun için belki de hiç evlenmeyecekti; fakat yakın bir arkadaşı bir gece, akrabasından bir kızı teklif etmiş. Ali Rıza Bey de "hayır" demeye utandığı için "pekâlâ" diye cevap vermişti.

Karısı, talihine, pek ağırbaşlı ve temiz bir kadın çıkmıştı. Yirmi yaşında olduğunu temin etmelerine rağmen ferah ferah yirmi beş vardı. Ali Rıza Bey, nüfus işlerinde –devletin başka hiçbir şubesinde gösteremediği– bir faaliyet gösterdi. Yedi sene içinde birbiri ardı sıra dört çocuğu dünyaya geldi. Nihayet dört senelik bir dinlenme müddetinden sonra da –elli yaşına girdiği gün– son bir kızla çocuklarının sayısı beşi buldu.

Bazı boş vakitlerinde hâlâ kıtalar, gazeller yazan Ali Rıza Bey'in sevdiği bir teşbihi vardı: Vakaları coşkun bir sesle, kendini uzaktan bu seli seyreden bir insana benzetirdi. Büyüyecek bir memur olmasına rağmen hiçbir zaman bu sele katılmayacak, hayatta daima bir seyirci mevkiinde kalacaktı... Fakat onun kanaatince bu seli ezeli yatağından çevirmeye çalışmak boş bir emekti. Bu, böyle gelmiş, böyle gidecekti.

Ancak, birbiri ardı sıra gelen bu beş çocuk, Ali Rıza Bey'i bu vaziyeti değiştirmeye mecbur etti. Büyütülecek beş çocuğu olan bir adam, hayata karşı bir kayıtsız seyirci mevkiinde kalamazdı. O zamandan itibaren eski gevşek ve emelsiz memur gitti, yerine çocukları için her fedakârlığı göze almış bir gayretli aile babası çıktı.

Çocukları için geceli, gündüzlü didinmek onu yormuyor, bilakis mesut ediyordu. Yalnız bir düşüncesi vardı: Acaba fazla geç kalmamış mıydı?

Bazı yorgun ve bedbin saatlerinde bu düşünce, onu biraz rahatsız ederdi. Fakat bu fikir üstünde fazla durmaz:

— Kuvvetli bir vücudum var... Bir kaza ölümüne uğramazsam daha ferah ferah yirmi sene yaşar ve çalışırım, diye kendini teselli ederdi.

Bu yirmi sene, son derece geniş tutulmuş bir hesaptı. Pek sıkıya gelirse bunun yarısı kadar bir zaman da ona yetebilirdi. Gerçi son numara çocuğu olan Ayşe çok vakitsiz gelmişti. Fakat bunda o kadar korkulacak bir şey yoktu. İcap ederse, ona ait olan vazifelerini büyüklerine de bırakabilir, gözü arkada kalmazdı. Elverir ki onlar düşündüğü gibi yetişmiş olsunlar...

Fakat hiç akla gelmeyen bir vaka, Ali Rıza Bey'in bu hesaplarını altüst etmiş, onu elli beş yaşında devlet memuriyetinden çekilmeye mecbur bırakmıştı.

O zaman, Trabzon sancaklarından birinde mutasarrıftı. Bir gün bir kadın kaçırma vakası olmuş, kadının kocası ile onu kaçırmaya kalkan adam bıçakla birbirini yaralamışlardı.

Koca, arkasız bir çifçi; öteki bütün kasaba halkının tuttuğu bir eşraf oğlu idi. Onun için asıl kabahatlinin kollarını sallaya sallaya ortada dolaşmasına göz yummak ve namusuna kastedilen adamı –göğsündeki yaralarıyla– hapse atmak lazım geldi. Etliye, sütlüye karışmamayı öteden beri meslek edinen Ali Rıza Bey, bu meselede ateş kesilmiş, kendini attırıncaya kadar

uğraşmıştı. Ne yapsın? Bu, bir hak, bir vicdan ve namus işi idi. Vazifesini yapmakta kusur ederse Allah onu çocuklarında cezalandırırdı.

Ali Rıza Bey, İstanbul'da bir zaman işsiz gezdi. Hazır parası yoktu. Beş çocuk babası bir mutasarrıf ne artırmış olabilirdi? Bereket versin Bağlarbaşı'nda babadan kalma eski bir evi vardı. Karısının birkaç parça mücevherlerini satarak onu tamir ettirdi ve çocuklarını barındırdı.

Ali Rıza Bey, yeniden bir memuriyet almak için Babıâli koridorlarında dolaşmaya başlamıştı. Bir gün Dahiliye Nâzırı'nın odasından çıkan uzun boylu bir genç yaklaştı, öpmek için eline sarılarak:

— Beni tanımadınız mı hocam? Eski talebeniz Muzaffer, dedi.

Ali Rıza Bey, dikkatle bakınca onu hatırladı: Bir tarihte vilayetlerden birinin idaresinde, beş altı ay, hasta bir tarih hocasına vekâlet etmişti. Bu Muzaffer o zaman mektepte talebeydi. Çok zeki ve çalışkan bir çocuk olduğu için Ali Rıza Bey'de iyi bir tesir bırakmıştı. Serbest bir tavırla Dahiliye Nâzırı'nın yanından çıkmasına, koridorlarda yürekli yürekli gülüp söylemesine bakılırsa bu genç, herhalde çok ilerlemişti. Biraz sonra Ali Rıza Bey bu tahmininde aldanmadığını gördü.

Muzaffer, iki büyük şirkete meclis-i idare azası ve "Altın Yaprak Anonim Şirketi"nin umumi müdürü idi. Eski hocasının vaziyetini öğrenince ona bir teklifte bulundu. Bu yaştan sonra tekrar gurbete çıkması doğru değildi. Bilhassa Mısır ve İngiltere ile iş yapan şirketin Arapça ve İngilizce bilen bir memura ihtiyacı vardı. Hocasının ne kıymetli bir insan olduğunu biliyordu. Eğer o isterse, devletten alacağı parayı, hatta daha fazlasını, şirketten de alabilirdi. Ali Rıza Bey, bu teklifi büyük bir sevinçle kabul etti. Şirket, ona devletten alacağının fazlasını değil, eksiğini de verse öpüp başına koyacaktı.

Artık İstanbul'dan çıkmayı istemiyordu. Çocukları büyümüştü. Onları eskisi gibi peşine takıp memleket memleket gezdiremezdi.

Eski mutasarrıf, beş seneden beri "Altın Yaprak Anonim Şirketi"nin en iyi memuru olmuştu. Sabahtan geceye kadar durmadan çalışıyor, üç kişi kadar iş çıkarıyordu. Bunun başlıca iki sebebi vardı: Birincisi Muzaffer'i yaptığı iyiliğe pişman etmemek, ikincisi gördüğü işin tercümeden, "zevalsiz bir elçilikten" ibaret olması, kelimelerden başka kimsenin hakkını tehlikeye düşürmemesi...

– III –

İHTİYAR bir odacı, Ali Rıza Bey'in yanına geldi:

— Bey, bir kadın gelmiş, seni görmek istiyor; Leman Hanım'ın annesi imiş, dedi.

Leman, şirketin daktilosu idi. Ali Rıza Bey'in on, on iki sene evvel vilayetlerden birinde tanıdığı bir orman müdürünün kızı idi. O zaman yedi, sekiz yaşlarında bir çocuktu. Ara sıra kızlarıyla oynamaya gelirdi.

Bir sene evvel Üsküdar iskelesinde Ali Rıza Bey'in karşısına güzel bir genç kız çıkmış: "Ben kızlarınızın arkadaşı Leman'ım bey amca," diye teklifsizce elini öpmüştü. Leman, beş sene evvel babasını kaybetmişti. Şimdi, annesiyle beraber Fındıklı'da oturuyordu. Geçinmek için çok sıkıntı çekmişlerdi. Genç kızın açıkça halini söylemesi Ali Rıza Bey'e dokundu. Gerçi babasıyla pek sıkı fıkı bir ahbaplığı yoktu; fakat Leman'ın kendi çocukları yaşında kimsesiz bir kız olması, ihtiyar adamda derin bir yardım arzusu uyandırmaya kâfi geldi. Leman düzgün bir tahsil görmemişti; fakat okuyup yazıyordu. Fazla

olarak biraz da daktilografi öğrenmişti. Ali Rıza Bey, ne yaptı etti, onu 45 lira aylıkla şirkete aldırdı.

İhtiyar adamın bu genç kıza etmek istediği iyilik bundan da ibaret değildi. Leman'a babalık etmek, bu yaşta kimsesiz kızları tehdit eden tehlikelerden onu korumak istiyordu. Bugün bu kızcağızın başına gelen şey, yarın da kendi çocuklarının başına gelebilirdi.

Ali Rıza Bey, bu babalık ve hamilik vazifesine büyük bir gayretle başlamıştı. Fakat, birkaç hafta sonra teessüfle gördü ki bu işte hayli geç kalmıştır.

Leman, belki temiz bir kızdı; fakat çok hafif ve cahildi. Kendini idare etmesini bilmiyor, şirketteki memurlara münasebetsiz şakalar ediyordu.

Ali Rıza Bey, birkaç defa ona nasihat verdi. Genç kız, onu dinlerken hak verir, yaptıklarından utanır gibi görünürdü. Fakat yarım saat geçmeden yine eski münasebetsiz şakalara başlardı.

Ali Rıza Bey, bir gün dayanamayarak ona çıkışacak olmuştu. Genç kız, derhal titizlenmiş, kimsenin kâhyalığına tahammül edemeyeceğini anlatmıştı. Ali Rıza Bey, onu şirkete yerleştirmekle, Allah razı olsun, büyük bir iyilik etmişti, fakat bunu ikide bir başına kakması, her yaptığına karışması, doğru olamazdı.

İhtiyar adam, başını önüne eğerek acı acı gülümsemiş: "Siz bilirsiniz çocuğum, darılmayınız," demişti. İhtiyar adam, Leman'ın o gün bugündür ne adını anıyor, ne yüzüne bakıyordu. Yalnız onu bazen rezalet halini alan hoppalıklarını gördükçe: "Ne dedim de onun buraya gelmesine vasıta oldum," diye kendi kendine kızıyordu.

Leman, sekiz-on günden beri şirkette görünmüyordu. Galiba hasta idi. Fakat, nedense fazla arayıp sormak içinden gelmemişi.

Leman'ın annesi, şimdiye kadar hiç yüzünü görmediği bu kadın, kendisinden ne istemeye gelmiş olabilirdi?

Ali Rıza Bey, koridorda eski siyah çarşaflı, kısa boylu bir kadın gördü. Evvelâ yüzüne bakmaya cesaret edemeyerek:

— Hoş geldiniz hemşire hanım, bir emriniz mi var? diye sordu.

Kadın, birdenbire cevap vermedi. Vücudu, elleri sıtma tutmuş gibi titriyordu. İhtiyar adam, hayretle gözlerini kaldırdı. Ağlamaktan gözleri şişmiş bitkin bir çehre gördü. Aklından fena bir ihtimal geçti. Leman'a olan bütün kinini unutarak:

— Çocuk nasıl? dedi.

Kadın, ağlayarak cevap verdi:

— Leman iyi, fakat keşke ölmüş olsaydı!...

Ali Rıza Bey, biraz sonra hakikati öğrenince ihtiyar anaya hak verdi: Evet, keşke Leman bu felakete uğrayacağına namusu ile ölseydi.

Hakikat şu idi:

Müdür Muzaffer Bey, baştan çıkarmış... Leman on gün evvel: "Adada bir arkadaşımın düğününe davetliyim, üç dört gün gelmeyeceğim," diye annesinden izin almış... Bir hastanede çocuk düşürmüş! Dün bir deri bir kemik halinde eve getirip bırakmışlar... Annesine her şeyi olduğu gibi söylemiş...

Ali Rıza Bey'e, inme iner gibi oldu. Durduğu yerde elleri, ayakları karıncalanıyor, kızı baştan çıkaran kendisi imiş gibi çılgın bir korku ve utanma içinde yüzünü kapayarak: "Vah, vah, vah..." diye dövünüyordu.

İhtiyar kadın, onun ayaklarına kapanmak ister gibi tavırlarla yalvarıyordu:

— Sizden başka kimsemiz yok. Bizim halimiz ne olacak? Bize bir akıl öğretin. Siz de evlat sahibisiniz...

Ali Rıza Bey'in teessürü bir çapkının kızı mahvetmesinden değil, bu işe dolayısıyla kendisinin vasıta olmasından ileri geliyordu.

Öyle ya, bu kızı şirkete almasaydı bu felaket olacak mıydı? İhtiyar kadın, sırf başka kimse tanımadığı için, eski bir aile dostu diye ona koşup gelmişti. Fakat Ali Rıza Bey, onun sözlerinde: "Yaptığını temizle!" der gibi bir mana buluyordu. İhtiyar adam, biraz kendine geldikten sonra kadını teselli etti:

— Hemşire hanım... Size "Merak etmeyin!" diyemem. İşin nereye varacağını şimdiden kestiremiyorum. Fakat elimden geleni yapacağım. Benim tanıdığım Muzaffer Bey, insan bir çocuktur. Bir genç kızın göz göre göre mahvolmasına vicdanı razı olamaz. Umarım ki Leman'ı nikâhla alır. Yaptığı fenalığı tamir eder... Müteessir olmayın... İnsanlarda iyilik asıldır."

Şimdiye kadar dört duvar arasında yaşamış bu saf ve cahil kadın, insanlarda iyiliğin asıl olduğuna, nedense bu güngörmüş, saçlı sakallı idare adamı kadar inanmak istemedi ve geldiği gibi ağlaya ağlaya şirketten çıkıp gitti.

– IV –

İŞ, başa düşmüştü. Vakit geçirmeden Muzaffer Bey'le görüşmek, bu zavallı insanlarla beraber kendi namusunu da temizlemek lazım geliyordu.

Ali Rıza Bey'in fikrine göre, müdür, kendi getirdiği ve himaye ettiği bir kıza sataşmakla doğrudan doğruya onun namusuna kastetmiş oluyordu: Birkaç ay evvel sekiz on lira bir zam görmüştü. O sıralarda şirketin sarhoş ve ahlâksız bir memurunun "Elbette velinimetler dururken bizim aylığımıza zam yapılacak değil ya!" diye söylendiğini kulağıyla işitmişti.

Ali Rıza Bey, o zaman bu söze fazla ehemmiyet vermemişti; fakat şimdi, onu büyük bir dehşetle hatırlıyor, ona büsbütün başka bir mana veriyordu. Herkes, kendisi gibi vurdumduymaz değildi. Başkaları, müdürle Leman arasındaki münase-

beti şüphesiz çoktan sezinlemişler, bu işte onun da parmağını görerek haksız yere günaha girmişlerdi.

Görünüşte hâlâ ona hürmetle muamele eden bu insanlar, arkasından kimbilir neler söylüyorlardı.

Bu yaştan ve bu kadar temiz bir hayattan sonra bu da mı başına gelecekti?

Bir aralık Muzaffer'i hiç görmeden çıkıp gitmeyi de düşündü. Yapılacak şeylerin en temizi muhakkak ki buydu. Fakat bu fikir üzerinde fazla durmadı. Viran olan hanede evlâd-ü ayal vardı. Sonra müdürün bu meseleyi namuslu bir adama yakışacak tarzda halledeceğinden şüphe edemiyordu.

Aksi gibi o gün, şirketin en gaileli bir günü idi. Müdürün odası arı kovanı gibi işliyordu. Ali Rıza Bey, sıcağı sıcağına Muzaffer'le görüşemezse cesaretini kaybetmekten korkuyordu. Sonra, tereddüt içinde geçecek gecenin dehşetini gözü önüne getirdi ve icap ederse karanlığa kadar beklemeye karar verdi.

İhtiyar memur, o gün akşama kadar çalışmadı; oturduğu yerde Muzaffer'e söyleyeceği şeyleri hazırladı. Aklına öyle şeyler geliyordu ki, tesirlerine kendi de dayanamayıp ağlıyor, mendilin ucuyla ikide bir gözlerini siliyordu.

Ali Rıza Bey, yaz, kış, işi olsun olmasın, her gün saat dokuzda vazife başında bulunuyordu.

Buna mukabil akşamları herkesle beraber şirketten çıkmaz, gün batıncaya kadar çalışırdı.

Müdür, onu bu saatte karşısında görünce:

— Hocam, yine geç kalmışsınız, dedi. Kendinize hiç acımıyorsunuz... Bir işiniz varsa yarına bırakalım.

Muzaffer Bey, ihtiyar memurun ne kadar iltifat görse şımarmayacak bir adam olduğunu bildiği için ona herkesten başka türlü muamele ederdi. Her zamanki hürmetle ayağa kalkarak yanına oturttu, sigara verdi.

Ali Rıza Bey, saatlerden beri hazırladığı nutku birdenbire unutmuştu.

Başının içi bomboştu. Buna mukabil mutlaka konuşmak lüzumunu kuvvetle hissediyor, rasgele bir şeyler geveliyordu.

Muzaffer Bey, onun ne dediğini, ne istediğini birdenbire anlayamamıştı. Gülümseyerek, önündeki bir zarfın kenarına rakamlar yazarak onu dinliyordu. Fakat, biraz sonra ayakları suya erince birdenbire irkildi, yavaş yavaş çehresini ve tavırlarını değiştirmeye başladı.

İhtiyar adam, onun kızaracağını, ezilip büzüleceğini ummuştu. O, bilakis çarpışmaya hazırlanan bir adam gibi sert bir tavır alıyor, gözlerini Ali Rıza Bey'in gözlerine dikerek adamcağızı büsbütün şaşırtıyordu.

İhtiyar memur, yüreğindeki sıkıntıya, başındaki şaşkınlığa rağmen, bir an içinde anladı ki, karşısındaki insan, senelerden beri yaptığı hayalden büsbütün başka bir insandır; şimdiye kadar gördüğü güzel muamele, sırf zararsız, terbiyeli bir ihtiyarcık addedilmesinden ileri gelmiştir.

Evet, bu korkunç bir aldanıştı. Zavallı adam, uzaktaki bir kayaya karşıdan seslenmiş, ondan aldığı tatlı cevapların, kendi yumuşak ve nazlı sesinin akislerinden başka bir şey olmadığını anlayamamıştı. Şimdi bu kayaya eliyle dokunuyor ve onun nasıl bir madenden yapıldığını anlıyordu.

Partinin kaybolduğuna şüphe yoktu.

Muzaffer, kendine ait işlere başkalarının burnunu sokmasına müsaade edecek; hayatıyla, menfaatiyle oynatacak adamlardan değildi. Ali Rıza Bey, bunu bildiği halde bir türlü duramıyor, bir girdaba düşmüş de kurtulamıyormuş gibi hep aynı dairenin içinde dönüyordu.

Müdür Bey, biraz daha bekledikten sonra sözü rasgele bir yerinden kesti:

— Anladım, müsaade ederseniz biraz da ben söyleyeyim, dedi. Size olan hürmetimden, muhabbetimden şüphe etmezsiniz. Siz, fevkalâde iyi, bu asırda, bu dünyada emsali bulunmayacak kadar başka bir insansınız. Yalan söylemeyeceğim, Leman vakası doğrudur. Böyle bir şey olmamalı idi! Ben de istemezdim. Fakat ne yapalım oldu. Mamafih, inanınız ki bu vaka zihninizde büyüttüğünüz kadar fevkalâde bir şey değildir. Anladığıma göre, bana bu kızla evlenmeyi teklif ediyorsunuz. Açık söyleyeyim, buna imkân yoktur. Çünkü bu Leman Hanım'ı ilk baştan çıkaran ben değilim.

Bu söz, Ali Rıza Bey'e bir kırbaç gibi tesir etti. İhtiyar adam, yerinden doğrularak:

— Beyefendi oğlum... Günahtır... Leman, ne de olsa parmak kadar bir kız çocuğu ki... diye bir şeyler söylemek istedi. Fakat Muzaffer, tekrar onun sözünü kesti, ihtiyarın sadeliğine gülümseyerek:

— Beyefendi, emin olun size yalan söylemiyorum. Leman zanettiğiniz gibi masum bir kız değildi... Önüne gelenle düşüp kalkıyordu. İsterseniz bunu size ispat da edebilirim. Hatta doğacak çocuğun babası olduğum da şüpheli idi. Fakat her nedense, belki de mevkiim sebebiyle, o şeref öteki babalardan ziyade bana lâyık görülmüştür. Ah, Ali Rıza Bey, dünya keşke sizin bildiğinize benzeseydi!

Müdürün ısrarlarına rağmen Ali Rıza Bey, titreye titreye ayağa kalkmıştı:

— Şimdi, bu zavallı kıza yapılacak hiçbir şeyiniz yok mu? Bu suali halâ vicdanımızın temizliğinden şüphe etmediğim için soruyorum.

— Ona ancak para yardımında bulunabilirim... Nitekim bunu kendisiyle de konuştum.

— Bu kadar mı?

— Bu zamanda bir insana para yardımından daha ciddi bir muavenet olabileceğine emin misiniz?

Genç adam, bunu hafif bir merhamet ve istihza ile söylemişti. Fakat tekrar tavrını değiştirerek tatlı bir ciddiyetle sordu:

— Hocamsınız; bu itibarla biraz babam sayılırsınız, ben de size bir sual soruyorum. Bu vaziyette bir kadını nikâhıma almamı siz münasip görür müydünüz? Biraz evvel sizin bana söylediğiniz gibi ben de sizin vicdanınızdan, insanlığınızdan şüphe etmediğim için size soruyorum. Siz, bir babasınız. Benim yaptığımı oğlunuz yapmış olsaydı, bunu ona da tavsiye eder miydiniz? Leman gibi bir maceradan arta kalmış bir kızı gelin diye evinize kabul eder miydiniz?

Ali Rıza Bey, fena halde sarsılmıştı. Bir an gözlerini kapayarak düşündü. Bu işi yapan hakikaten kendi oğlu olsaydı Leman gibi şüpheli bir kızı evine, kendi masum çocuklarının arasına sokar, ona "gelinim" der miydi?

İhtiyar adam "hayır" demekle davasını birdenbire kaybetmiş olacaktı. Fakat buna rağmen, zaten ümitsiz olan bu davayı kaybetmeyi yalan söylemeye tercih etti; meyus bir tavırla:

— Hakkınız var, dedi, razı olmazdım.

Müdür, onu nazik bir yerinden yakaladığına memnun, daha kıskıvrak bağlamak isteyerek:

— O halde, dedi, bahusus benim de bir talebeniz, bir evlâdınız olduğumu düşünerek?

Mutlaka istediği gibi bir cevabı bekleyerek ihtiyarın gözlerine bakıyordu.

Fakat Ali Rıza Bey, dargın bir inatla başını önüne eğdi:

— Oğlum böyle bir iş tutsaydı yapacağım şey açıktı: Onu reddederdim, bir daha yüz yüze gelmezdim.

— Ali Rıza Bey, biraz tabii olalım. Bu kız, mutlaka bir parti vurmak, benimle evlenmek istiyordu. Bu, kabil olmadı; fakat

buna mukabil kendisine mümkün olduğu kadar yardım edeceğim. Aylığı artacak, ayrıca bir tazminat da vereceğim. Kendi de, annesi de sıkıntıdan kurtulacak.

Müdür, Ali Rıza Bey'in yanına gelmişti.

Hafif hafif omuzlarını okşuyor, gönlünü almaya çalışıyordu:

— Ne kadar güzel kalplisiniz. Emin olun ki bu derecesi fazla... Adamakıllı üzülüyorsunuz.

İhtiyar adam, gözlerini yerden kaldırmayarak mahzun mahzun gülümsüyordu:

— Üzülüyorum. Muhakkak ki çok üzülüyorum. Fakat zannettiğiniz gibi o kıza değil, kendi çocuklarıma üzülüyorum.

— Kendi çocuklarınıza mı? Ne münasebet!

— Çünkü bu vaka üzerine sizden ayrılmaya mecburum. Çocuklar belki aç kalacaklar da...

Muzaffer Bey, bunun bir naz, kuru sıkı bir tehdit olmadığını derhal hissetmişti. Fakat anlamıyor, inanmıyor gibi göründü:

— Ne söylüyorsunuz? dedi. Size ne yaptım? Benden ne fenalık gördünüz?

Ali Rıza Bey, değişmesine imkân olmayan kararlarını verdiği sükûnetle ve biraz evvelki karışıklığa mukabil büyük bir intizam ile söylemeye başladı:

— Bilâkis, sizden çok iyilik gördüm. En müşkül bir zamanda elimden tuttunuz. Bana daima nezaketle, hürmetle muamele ettiniz. Bunun için size minnettarım. Fakat, bu vakadan sonra nasıl burada kalabilirim? Biraz evvelki sözlerimi hatırlayınız. "Oğlum böyle bir iş tutsaydı onu reddederdim, artık yüz yüze gelmezdim" demiştim, değil mi? Siz de başka bir evladımsınız. Demek sizi de reddetmeye mecburum. Siz, buraya benim vasıtamla girmiş bir kıza el uzattınız. Ben size kadın getirmiş bir insan mevkiinde kaldım. Hakikat böyle olmasa bile bunu

herkese nasıl anlatırsınız? Leman'ın anası gibi benim ve benim çocuğumun da bu kapıdan yiyeceğimiz ekmek artık temiz ekmek olamaz.

Muzaffer Bey, işin ciddiliği karşısında hakikaten telâşlanmıştı:

— Hocam, rica ederim, müsaade edin, ben de söyleyeyim, diye sözünü kesmek istiyordu. Fakat Ali Rıza Bey inatla başını sallayarak devam etti:

— Hacet yok, söyleyeceklerinizi biliyorum. Bunlar belki doğrudur da... Fakat bunlar benim ihtiyar kafamın alacağı şeyler değil...

Müdür, ihtiyar memurun inadını kıramayacağını anlayınca:

— Hocam, bari size başka türlü bir yardımda bulunmama müsaade edin, dedi.

Ali Rıza Bey, bir çocuk sadeliğiyle gülümser gibi:

— Artık sizden hiçbir şey kabul edememeye mecburum, dedi. Üzülmeyin, ne yapalım. Büsbütün ölmedim ya, elbet bir çaresini buluruz.

— Tekrar görüşürüz değil mi?

— Elbet çocuğum, ona ne şüphe.

Ali Rıza Bey, böyle söylemekle beraber bir daha onunla mahşerde bile yüz yüze gelmeyeceğini gayet iyi biliyordu.

– V –

Ali Rıza Bey, o akşam son vapura kaldığı için otobüs bulamamıştı. Bu, onun ilk defa başına gelen bir şey değildi.

Şirkette geciktiği akşamlar kırk, elli kuruşu gözden çıkararak bir paraşola binerdi. Ne yapsın, bu bir meslek mecburiyeti idi.

O akşam da iskeleden çıkınca, dalgın dalgın arabaların durduğu yere doğru yürümüştü. Fakat birdenbire işsiz, aylıksız bir adam olduğunu hatırladı.

Artık böyle lükslere hakkı kalmamıştı. Yolunu çevirdi. Üç, beş ayak satıcısı işportalarındaki son yemişleri ve zerzevatları bir an evvel satıp gitmek için alabildiğine bağırıyorlardı.

Ali Rıza Bey, onların önünde biraz oyalandı. Malların en kötüsü ve çürüğü kalmıştı, ama fiyatlar da sabahkine nispetle, yarı yarıya düşmüştü. Bundan sonra alışverişi bu saatlerde yapmalı idi. Ah, niçin bu ince hesaplara daha evvel akıl erdirememişti?

Gittikçe tenhalaşan Üsküdar sokaklarını ağır ağır geçti. Karacaahmet Mezarlığı'nın yokuşunu tırmanmaya başladı. Ali Rıza Bey'in, öteden beri yola yüzü yoktu. Hele yokuşları karşıdan gördüğü vakit göğsü tıkanırdı.

Böyle olduğu halde bu en yorgun olması lazım gelen gecede vücudunda garip bir kuvvet duyuyordu. Bir aralık yol kenarındaki taşlardan birine oturmayı düşündü. Fakat buna cesaret edemedi. Bu korku, yolun tenhalığından yahut etrafındaki mezarlardan ileri gelmiyordu.

Bilâkis, her zaman oldukça vehimli bir adam olmasına rağmen, bu gece, tehlikenin her türlüsüne karşı içinde büyük bir kayıtsızlık ve pervasızlık vardı. Fakat oturup düşünmeye başlarsa servilerin arasında, etrafındaki gecenin derinliğinden umulmaz bir ümitsizlik gelip çökecek ve bu yeisin pençesinden bir daha kendini kurtaramayacak sanıyordu.

Ali Rıza Bey'in evi, o gece, her zamankinden ziyade aydınlık gibiydi. Bunu evvelâ uzun müddet karanlıkta yürümüş olmaktan ileri gelen bir vehim sandı.

Fakat, daha ziyade yaklaşınca anladı ki bu gördüğü; hakikattir. Evinde bu gece anlaşılmaz bir fevkalâdelik vardı. Bahçe

kapısı açıktı. İçeride ağaçların arasında fenerler yanıyordu. Daha epeyce uzakta Ayşe'nin ince sesi ile "geliyor!" diye haykırdığını işitti. Kızları, hatta daha garibi, pek ehemmiyetli bir iş olmadıkça bahçeye bile çıkmayan karısı, onu karşılamak için sokağa koşuyorlardı. Bunun sebebi neydi acaba? Bu gece, bu evin onu her zamandan daha karanlık ve sessiz karşılaması lâzım gelmez miydi?

Fevkalâde şaşırmasına rağmen ne Ali Rıza Bey bir şey söylüyor ne de onlar bir şey söylüyorlardı.

Ayşe, heyecanla babasının elini yakalamış, acele acele onu içeri götürüyordu.

Nihayet, bahçedeki çardağın altına kurulmuş süslü bir sofra başında ona müjdeyi verdiler.

Büyük oğlu Şevket müsabakayı kazanmış, yüz lira aylıkla bir bankaya memur olmuş.

Ali Rıza Bey, o gün ikinci defa olarak gözlerini gökyüzüne kaldırdı. Bu, ne tesadüftü ya Rabbi! Yüz lira... Hemen hemen kendi kaybettiği aylığa yakın bir para. Muharebe ederken vurulmuş bir asker gibi kendi düştüğü yerden bir başkasının kalktığını, omuzlarından ağırlığını, elinden silâhını alarak çarpışmaya devam ettiğini görüyordu.

Ali Rıza Bey, oğlunu en küçük yaştan beri: "Benden sonra bu ailenin babası sensin; ben ölünce sen benim yerime geçeceksin!" diye büyütmüştü.

İhtiyar adam, oğlunun nahif, kumral başını göğsüne çekmiş, gözlerindeki yaşları bir türlü saklayamıyordu.

Çocuklar, o güne kadar babalarının ağladığını görmemişlerdi. Hepsi de bu yaşları sevinçten, iftihardan geliyor sandılar.

- VI -

ŞEVKET, Ali Rıza Bey'in büyük oğlu idi. Yirmi yaşını iki ay evvel bitirmişti. Tahsili oldukça düzgündü. Bilhassa iyi lisan bilirdi. Fakat bunu bütün gezginci memur çocukları gibi iki, üç seneden fazla devam edemediği mekteplerden ziyade, babasının gayretine borçlu idi.

Ali Rıza Bey, bu ilk çocuğu ile, çiçek meraklısı bahçesi ile oynar gibi oynamış, onu ancak kendi hayalinde yaşayan mükemmel insan modeline göre işlemişti. Büyük bir kısmı bugüne, hatta dünyanın hiçbir gününe yarar şeyler olmamakla beraber Şevket, pek çok şeyler öğrenmişti. Ali Rıza Bey'in fikrince onun tam bir insan olması için bir de yüksek tahsil lâzımdı. Ne çare ki kader buna müsaade etmemişti. Buna rağmen Şevket'e yarım bir eser de denemezdi.

Çünkü bu yaşında, değil İstanbul'un, Avrupa'nın yüksek mekteplerinde okumuş gençlerle baş koşuyor, ihtiyar babasının en bunaldığı bir saatte imdadına yetişiyordu. Göklerden gelmiş bir yardıma benzeyen son muvaffakiyet, bunun en parlak bir delili idi.

Fakat Ali Rıza Bey'in asıl tesiri Şevket'in kafasından ziyade kalbinde olmuştu. İhtiyar memur, dünyada her şeyden şüphe eder, oğlunun ahlâkından şüphe etmezdi. Ona göre Şevket, dünyanın hiçbir kuvvetinin kırıp kirletemeyeceği bir elmas parçası idi.

"Altın Yapraklı Anonim Şirketi"ni bu kadar pervasız bir şekilde tekmelemesinin asıl sebebi de bu çocuğa güvenmesiydi. Fakat ne de olsa, beklediği imdadına bu kadar çabuk geleceğini ümit edemezdi.

Şevket, babası gibi mağrurdu. Belki kazanamam, küçük düşerim düşüncesiyle müsabakaya girdiğini ailesinden saklamıştı.

Evdeki aydınlığa, bahçedeki sofraya gelince, bu, Şevket'in çok eski bir vaadi idi. Ali Rıza Bey, onu ilk mektebe başlattığı gün: "Şevket, büyüyüp memuriyete geçtiğin gün senden bir hindi ziyafeti isterim," demişti.

Aradan geçen uzun senelere rağmen, vaadini unutmamış, o sabah gazetede müsabakayı kazananların başında ismini okuyunca ilk işi, çarşıya koşup bir hindi almak olmuştu.

Bu ziyafetin hazırlığında büyük, küçük bütün ev halkının payı vardı: Hayriye Hanım, büyük kızı Fikret ile mutfakta çalışmış, Leyla ile Necla sofrayı hazırlamışlar, Ayşe, komşu bahçelerden demet demet çiçek toplayıp getirmişti.

Ali Rıza Bey, biraz evvelki yeisini tamamıyla unutmuştu. Yalnız, sofraya kendi için hazırlanan baş iskemleye oturacağı vakit bir şey düşünerek durdu. Sonra, dikkatle oğluna gülümseyerek:

— Şevket, seninle yerimizi değiştireceğiz, dedi. Sen baba, ben ailenin büyük çocuğu olacağız.

Herkes şaşırdı.

Fakat o inat ediyor, emrediyor; oğlunu kolundan çekerek,

— Öyle istiyorum... Bana itaate borçlusun... diyordu.

Ali Rıza Bey, mecburiyet karşısında tahtını oğluna terk eden bir hükümdar tavrıyla Şevket'i yerine oturttu. Kendi, onun soluna, karısının yanına geçti.

— Ailede, onun yeri er geç orası olacak, diyordu. İşitiyor musunuz çocuklar?... Zamanı geldiği vakit benim yerime onu baba tanıyacaksınız, onu sayacaksınız.

İhtiyar adam, uğradığı felaketi, bu son sözleri söylerken sesine verdiği ağır manadan başka bir şeyle hissettirmedi.

Daha bu geceden çoluğu çocuğu telâşa düşürmekte mana yoktu. Bilhassa Şevket, sırtına yüklenen ağır mesuliyeti haber almadan son bir gece rahat ve mesut uyumalıydı.

– VII –

Ali Rıza Bey, karısı ve büyük oğlu ile beraber erken uyanmaya alışmıştı. Üçünün de sokakta ve evde ayrı ayrı vazifeleri olduğu için öyle yapmaya mecburdular.

Fakat kızlara henüz dünya gailesi çökmemişti. Onların birkaç saat yatakta tembellik etmelerinde şimdilik bir zarar yoktu. Artık, kendisi evin bu tembelleri arasına karışmış olmasına rağmen o sabah, yine güneşten evvel kalkmıştı. Her günkü gibi eline bir kitap alıp pencerenin önüne geçti. Fakat bir türlü okuyamadı. Karısı ateşi yakıp sabah çayını hazırlayıncaya kadar açık bir sayfanın karşısında düşündü.

Kahvaltıdan sonra Hayriye Hanım, kocasının öğle yemeğini hazırlamaya başlamışı. Ali Rıza Bey, kızararak:

— İstemez hanım, zahmet etme... dedi.

Onun vapur işlemeyecek kadar fırtınalı zamanlarda bile bir gün işinden kalmadığını bilen Hayriye Hanım telâşa düştü:

— İşe gitmeyecek misin bey?

— Hayır, gitmeyeceğim.

Ali Rıza Bey, bunu söylerken hocasına kızdığı için mektebe gitmek istemeyen suçlu çocuklara benziyordu:

— Niçin?

İhtiyar adam, biraz evvel yanına oturduğu Şevket'in yüzünü okşadı. Heyecanını belli etmemeye çalışarak:

— Şevket'e danışacak bir meselem var, dedi. Oğlum, beni iyice dinledikten sonra hükmünü verecek... O ne derse, kabul etmeye hazırım.

Ali Rıza Bey, öyle bir ses, öyle bir tavırla söz söylüyordu ki, karısı ile oğlu bunların şaka mı, yoksa sahi mi olduğunu anlayamıyorlar, birbirlerine bakıyorlardı.

İhtiyar adam, vakayı olduğu gibi anlattı. Oğlu ile açık seçik şeyler konuşmaya alışık olmadığı için hikâyenin ayıp taraflarına geldikçe gözlerini başka taraflara çeviriyor, sesini ağırlaştırıyordu. Hayriye Hanım'ın yüzünden şaşkınlıktan başka bir şey okumak kabil değil. Fakat Şevket, babasını dinlerken yavaş yavaş heyecanlanıyor, kara gözleri garip bir ateşle parlamaya başlıyordu. Babası: "Bu vaziyet karşısında istifadan başka bir şey yapabilir miydim?" diye sözünü bitirdiği vakit, o, hiç tereddüt etmeden:

— İyi ettin baba!... dedi.

Bu seste öyle bir isyan vardı ki, Ali Rıza Bey, ağlaya ağlaya oğluna sarılmamak için kendini zor zaptetti.

Mahcup bir tavırla boynunu bükerek asıl sualini sordu:

— Yalnız bir şey var ki, onu da konuşmak lâzım oğulcuğum... Bu şirket, benim için son bir ekmek kapısı idi... Beni bilirsin. Kollarımı kavuşturup oturmak istemem... Belki artık iş bulamam... Kardeşlerin daha meydana çıkmış sayılamaz... Benim tekaüt maaşım pek az... Ailenin bütün yükü senin omuzlarına yıkılacak... Bu, sana ağır gelmez mi?

Şevket, babasının bu tereddüdüne âdeta isyan etti. Yirmi bir yaşının ölçüsüz cesareti ile göğsüne vuruyor:

— Bunu söylemeye nasıl dilin varıyor baba? Benden şüphen mi var? İcap ederse daha başka türlü de çalışırım. Kardeşlerimi nasıl olsa meydana çıkarırız! diyordu.

Şevket, dün gece sofrada babasının yerine niçin oturduğunu şimdi anlamıştı. Vakaya canı sıkılmak şöyle dursun, bu yaşta bir aile babası mevkiine geçtiği için âdeta gururlanıyordu. Baba oğul heyecanla birbirlerini öptüler.

Ali Rıza Bey biraz sonra karısı ile yalnız kaldığı zaman, memnuniyetinden gülerek:

— Bir baba için bu, ne saadet! dedi.

Ağır ağır sofrayı temizlemekle meşgul olan Hayriye Hanım, başını çevirmeden:

— Evet, öyle... dedi.

Kadının çehresi nedense çatkındı, sözler âdeta ağzından dökülüyordu. Ali Rıza Bey kuşkulandı:

— Niye öyle yarım ağızla cevap veriyorsun?... diye sordu.

Hayriye Hanım, hafiçe titizlenerek:

— Yarımı, bütünü var mı? "Evet, öyle..." diyorum! dedi.

— Yok ama, başka türlü söylüyorsun.

Kadın, işini bırakarak Ali Rıza Bey'e döndü:

— Darılma, ama sen ihtiyarladıkça tuhaflaşıyorsun.

— Şuna açıkça bunuyorsun desene!

Bunu söylerken karısından bir protesto bekliyordu; fakat o, cevap vermeden arasına döndü. İş ciddileşiyor, sebebini bilmediği bir korku, Ali Rıza Bey'in yüreğini sıkmaya başlıyordu.

Ali Rıza Bey, ara sıra merhamet, yahut yüz yumuşaklığı sebebiyle birine para kaptırdığı, yahut evine lüzumsuz bir şey satın aldığı zaman garip bir üzüntü duyar, karısı: "Ziyanı yok... Üzülme, ne yapalım. Olmuş bir şey..." diye teselli etmedikçe bir türlü yüreği rahatlamazdı.

Ancak, Hayriye Hanım, ailenin menfaatine dokunan işlerde hiç şakası olmayan, maddi, hesaplı bir kadındı. Kocasını epeyce üzüp yaptığına pişman etmedikçe, beklediği teselliyi vermezdi. Hatta bu yüzden aralarında kavga çıktığı bile olurdu. Ali Rıza Bey, yüz yüze kavga etmeye cesaret ettiği tek insan karısı olduğu için, çocuk gibi hırçınlaşır:

— Sen, zaten böylesin... İnsanın içine sindirmezsin. İnşallah geberirim de kurtulursun! diye bağırıp çağırırdı.

Hayriye Hanım onu bir zaman üzüp bağırttıktan ve yaptığını iyice burnundan getirdikten sonra politikayı değiştirirdi.

İhtiyar adam, bugün karısında bir şeyler sezinledi. Yaptığı şeyin doğru olduğuna zaten içinden kendi de pek inanmıyordu.

Ancak, karısının birkaç tatlı sözü idi ki, onu bir dereceye kadar sakinleştirecekti. Fakat aksi kadın, Ali Rıza Bey'in hayatta en sıkı ve acı bir gününü yaşadığını anlamıyor, kaşlarını çatarak somurtmakta devam ediyordu. Ali Rıza Bey, biraz sustuktan sonra:

— Hanım, bana bak! dedi; bugün öyle bir muamele ediyorsun ki ölsem unutamayacağım... Yazık sana.

Hayriye Hanım, ikinci defa olarak döndü, en şiddetli azarlardan ziyade tesir edeceğine emin olduğu bir hüzün ve samimiyetle:

— Niçin böyle söylüyorsun, Ali Rıza Bey? dedi. Seni işiten bir rütbe filan almışsın da seviniyorsun zanneder. Şirketten aldığın yüz on beş lira ile zaten kıt kanaat geçiniyorduk. Bugün onu da elinden kaçırdığını söyledin. Bu, bizim için açlık demektir... Sevinip boynuna mı sarılmalıydım?... Sen de biraz insaf et!...

Ali Rıza Bey, lâkırdı bulamayarak gülünç bir surette birkaç kere yutkundu:

— Evet, ama namus... dedi. Namusu kurtardık!...

Namus sözü bu saf, temiz ev kadınında her vakit büyük bir tesir yapardı. Fakat açlığın kapılarına vurduğu bu saatte bu kelime, onun üstündeki kuvvetini kaybetmiş gibi göründü.

— Ali Rıza Bey, insaf et. Bunca yıllık karınım. Bana ahlâksız bir kadın gözüyle bakarsan hem ayıp, hem günah olur. Ben de senin kadar namuslu bir insanım. Fakat, ben senin yerinde olsam, çocukların hatırı için buna göz yumardım.

Ali Rıza Bey, bu sözler üzerine ateş kesildi:

— Ne dedin bakayım, ne dedin?... Bir daha söyle... Böyle bir şeye göz mü yumardın? Yazık... Yazık sana!... diye bağırmaya başladı.

Hayriye Hanım, gözlerini tavana kaldırdı. Sonra, aynı sakin hüzünle devam etti:

— Evet, Ali Rıza Bey! Sen ne dersen de. Onların hatırı için ben, her şeye katlanırım. Çünkü ekmeksiz kalırsak onların namusu tehlikeye girer.

Bu söz, Ali Rıza Bey'in kafasına bir sopa gibi indi. Bir gün evvel şirkette bir başkasından işittiği sözü hatırlıyordu: "Parasız namus nihayet bir, iki göbek dayanır." Hangi korkunç kuvvetti ki bu iki ayrı dünya kadar farklı insanı birbirlerini tanımadan, aynı dilden konuşmaya sevk ediyordu.

Ali Rıza Bey, karmakarışık zihninde bu muammaya bir cevap ararken, kadın devam ediyordu:

— Darılma Ali Rıza Bey... Kalbimde ne varsa söyleyeceğim. Sen, çocuklarının menfaatini daima vehimlere feda ettin. Onlar, onbeşer, yirmişer yaşlarına girdikleri için vazifeni bitmiş sanıyorsun. İş öyle değil. Asıl vazifen şimdi başlıyor. Onlar, eskiden minimini bebeklerdi. Ellerine kırk paralık bir düdük, bir kırık bebek versen dünyayı vermişsin gibi bayram ederlerdi. Bu çocukların her biri şimdi büyük bir insan oldu. Her şeyi anlıyorlar, istiyorlar... Her birinin ne arzuları var? Bilmem ama galiba onların terbiyelerinde de yanlışlık oldu.

— Çıldırmışsın hanım, benim çocuklarım öyle melekler ki...

— Onu ben de inkâr etmiyorum. Çocuklarımız şimdiki halde melek gibi çocuklar... Fakat bir yandan da zihinlerini çok açtık... Dediğim gibi her şeyi görüyorlar, istiyorlar. Bu hal ile ileride de melek gibi kalacaklar mı? Kalsalar da içlenmeyecekler mi? Sen, şimdiye kadar dışarıda çalışıyordun, evinin içini, çocuklarını pek yakından görmüyordun. İşte sana haber veriyorum bey. Çocuklarımız için telike var. Benden günah gitti.

Ali Rıza Bey,bu davanın öyle kavga, gürültü ile halledilecek bir iş olmadığını anlamıştı. Şimdi yalvarıyordu:

— Kuzum hanım... Çocuk olma... Bu cihetleri ben de düşünmedim değil. Fakat oğlumuzu işittin. Yavrum, kardeşleri için her fedakârlığa hazır. Ondan şüphe etmezsin, değil mi?

— Doğrusunu istersen şüphe ederim Ali Rıza Bey. Ne olsa o da genç bir çocuk... Onun da kendine göre arzuları olacak. Hem olmasa bile parmak kadar çocuğun boynuna yük olmak günah değil mi?

Bu karı koca, bir sene münakaşa etseler bir noktada anlaşamazlardı. Ali Rıza Bey, muhakkak babaların en iyisiydi. Kendi yüzünden çocuklarının herhangi birine en küçük bir zarar gelmesine razı olamazdı. Fakat o, çocuğunu kendi yerine aile reisi yapmakla ona dünya saadetlerinin en büyüğünü verdiğine kaniydi. Onun için Şevket'in aile yükünden şikâyet etmesi kral olan bir insanın başına giydiği tacı ağır bulması nevinden anlaşılmaz bir şeydi.

Fakat Hayriye Hanım, bu yüksek hikmetleri, işlenmemiş saf kafasına bir türlü aldıramıyor, dakikadan dakikaya artan bir heyecanla ateş püskürüyordu.

— Saçım ağarıncaya kadar sana çocuk gibi inandım. Ne bileyim "saçlı sakallı, okumuş, yazmış adam. Elbette bir bildiği var" diyordum. Artık yeter... Mademki bu işi bırakmak namus icabı imiş, bırak... Lâkin unutma ki pahalılık günden güne artıyor. Bak, artık saklamıyorum. Melek gibi çocukların zaptedilmez hale geliyorlar. Yokluk yüzünden evlâtlarım birer birer dökülmeye başlarsa iki elim, on parmağım yakandadır. Ölüp gitsen bile seni mezarında rahat bırakmam...

Kadın, artık çocuklarına işittirmekten korkmayarak yüksek sesle, ağlaya ağlaya mutfağa girdi. Ali Rıza Bey, olduğu yerde donup kaldı.

Demek ki bunca senelik, kuzu gibi yumuşak başlı karısı da nihayet isyan bayrağını açmıştı.

Elinde bir kova, bahçede dolaşıyor, çiçeklerin dibini eşeliyor, zerzevatlara su veriyor, fidanların böceklerini ayıklıyordu. Fakat aklında yalnız çocukları vardı. Karısı şüphesiz cahil bir kadındı. Fakat telâşı pek sebepsiz görünmüyordu. Çocukları hakikaten tehlikede miydi? Daha fenası, karısının söylediği gibi acaba onların terbiyelerinde bir yanlışlık olmuş muydu? Evvelâ büyük kızı Fikret'i gözünün önüne getirdi.

Bu, on dokuz yaşında, ufak tefek bir kızdı. Fakat otuz yaşında bir insandan daha ağırdı.

Evde annesi için kıymetli bir yardımcı, aralarındaki ehemmiyetsiz yaş farkına rağmen kardeşleri için bir ikinci anne idi. Fikret, güzel değildi. Fazla olarak sağ gözünde bir leke vardı. Bu leke, zavallı kızın İç Anadolu memleketlerinden birinde çektiği uzun bir göz hastalığından yadigârdı. Ali Rıza Bey, o vakit bir yolunu bulup çocuğu İstanbul'a atsaydı belki bir çare bulunurdu. Ne yazık ki hastalık, işlerinin en sıkı ve karışık bir zamanına rasgelmişti.

Fikret'te öyle emsalsiz bir ahlâk güzelliği vardı ki onun bütün kusurlarını kapardı.

Hatta Ali Rıza Bey'e göre o leke bile kusur sayılmazdı. Bilâkis bu, çehreye getirdiği mazlumluk, yüreğe verdiği rikkatle bir ayrı güzellik bile teşkil ederdi. Ne çare herkes, bahusus evlenecek gençler onu kendi baba gözüyle göremezdi.

Ali Rıza Bey, Fikret'i de hemen oğlu kadar ihtimamla yetiştirmeye çalışmıştı. Yalnız o kızdı; kardeşi gibi hayata atılacak değildi. Pratik bilgilere ihtiyacı pek olmayacaktı. Bunun için Ali Rıza Bey ona, daha ziyade süs ve fantezi mahiyetinde şeyler öğretmişti.

Genç kız, hasta gözü için bir tehlike teşkil edecek kadar çok kitap okurdu. Bunların çoğu romandı.

Ali Rıza Bey, kızının meşhur sanatkârlardan, meşhur eserlerden bahsettiğini, hayat hakkında ağırbaşlı mütalâalar yürüttüğünü gördükçe iftihardan ağzı kulaklarına varırdı.

Kızının yüzündeki bütün kusurları affettirecek kadar zeki, malumatlı olmasını istemişti. Çok şükür, bu arzusunda muvaffak olmamış denemezdi. Fazla olarak onu annesi derecesinde iyi bir ev kadını olarak da yetiştirmişti. Çocuğunun bugün hiçbir eksiği yoktu. Herhangi bir erkeği tam manasıyla memnun etmeye muktedirdi. Ancak...

Ali Rıza Bey'in zihninde üzücü şüpheler uyanmaya başlıyordu:

Evet, kızın hemen hiçbir kusuru yok sayılırdı. Fakat onu anlayacak erkeği nereden, nasıl bulacaklardı? Günden güne artacak fukaralıkları bunu bir kat daha güçleştirmeyecek miydi?

Her gün etrafında birtakım gençler görüyordu. Bunların çoğu ağız birliği etmiş gibi evlenmekten korkuyor veyahut alayla bahsediyorlar; birçoğu da bunu bir ticaret işi addettiklerini, yani paralı kız aradıklarını açıkça söylüyorlardı. Evet karısı pek haksız değildi. Fikret, galiba yanlış terbiye edilmişti. Çirkin bir kalbin içine uyanık bir ruh koymak niçin? Beğenilmediğini, her yerde, her şeyde ihmal edildiğini daha çabuk fark etsin diye mi? Çirkinin ağzındaki güzel söz, acizin ağzındaki haklı söz kadar boş, faydasız bir şeydi.

Ali Rıza Bey, bu nokta üzerinde düşündükçe içindeki şüpheler kuvvetleniyordu: Evet, Fikret yanlış terbiye edilmiştir. Bu çirkin kız ne kadar anlarsa o kadar isteyecek, neticede o kadar ıstırap çekecekti. Keşke onu hayatta bir erkek gibi çalışıp çarpışacak dişli, tırnaklı, duygusuz ve fikirsiz bir kız olarak yetiştirseydi.

Çocuğu gerçi bugünkü emsalsiz Fikret olmaz, kendisi onu "kızım" diye düşünürken duyduğu saadetten mahrum kalırdı. Fakat ne ziyanı var; o mesut olurdu ya!

Ali Rıza Bey, Fikret'ten sonra Leyla ile Necla'yı gözünün önüne getirdi. Onlar, ablaları kadar zeki değildiler; fakat tam manasıyla güzeldiler. Leyla, on sekizini sürüyordu.

Necla on altıya daha yeni basmıştı. Bu zamanda onlara aklı başında, helâl süt emmiş birer koca bulmak da mesele idi. Mamafih bu, o kadar güç değildi.

Zamane gençleri Fikret'teki ruh güzelliğinden bir şey anlamayabilirlerdi. Fakat Leyla ile Necla, yüzleri sayesinde nasıl olsa kendilerini satarlardı. İş, o güne kadar bu temiz, fakat her genç gibi zayıf ve hoppa çocukları, etraftaki görünür görünmez kazalardan muhafaza etmekte idi.

Ayşe'ye gelince, Ali Rıza Bey, onu öteden beri kardeşlerinin malı addetmeye alışmıştı. Kendi olsa da, olmasa da Şevket onu daima himaye etmeye muktedirdi.

İhtiyar baba, o gün bahçe ile uğraşırken mütemadiyen bunları düşündü.

– VIII –

İLK tekaütlük ve işsizlik günleri...

Bugünün er geç gelip çatacağını, her çalışkan insan gibi bir gün kendinin de çürüklüğe atılacağını biliyordu. Fakat o, bugünleri büsbütün başka türlü düşünmüştü.

Tekaüt olduğu zaman çocuklarına karşı bütün vazifesini bitirmiş, onların hepsini ev bark sahibi etmiş olacaktı.

Gözlerini kapayıp ilerisini düşündükçe daima şu rüyayı gördü. Tek tük torunlar doğmaya, yetişmeye başlamış, kendi havalarında olan genç babalar, cahil anneler bu çocukların bütün yükünü onunla karısının üstüne yıkmışlar. "Sen misin artık hayattan çekildim, bir köşede ölümü beklemekten başka işim kalmadı diyen, al bakalım," diyorlar.

Büyükbabanın artık başını kaşımaya vakti yoktur. Kâh çocukları kırda oynamaya götürüyor, kâh onlara ocak başında

masallar anlatıyor. Sonra biraz kabacalarına ailenin tarihini öğretmek; vaktiyle babalarına, analarına olduğu gibi onlara da fazilet, doğruluk dersleri vermek lâzımdır.

Hasılı, bu zamanlar o kadar işle gürültü ile doluyor ki vakit, saat gelince ölüm döşeğine yatmaya vakit bulamıyor, çocukların düdük sesleri, davul, trampet patırtıları içinde, belki farkında olmadan, ölüyor. Bir insan için saadetin bundan büyüğü düşünülür mü?

Ali Rıza Bey'in öteden beri en büyük şikâyetlerinden biri de kitap okumaya vakit bulamaması idi. Her zaman okuduğu sayfanın en tatlı yerinde bir iş çıkardı. Hele sabahları karısının "Haydi Ali Rıza Bey, vakit geldi; vapura yetişemeyeceksin," diye Azrail gibi başına dikilmesi o kadar zıddına giderdi ki...

Ali Rıza Bey, kitabı kapatırken daima: "Ah, bir tekaüt olsam," diye söylenirdi. İstediği gün gelmişti. Artık karısı: "Haydi Ali Rıza Bey... Kitabı bırak," diye onu rahatsız etmeye gelmiyordu. Fakat aksiliğe bakın ki artık kitaplarda eski tat kalmamıştı.

Karısının ilk günlerindeki çatkınlığı, titizliği bir türlü geçmiyordu.

Ali Rıza Bey, evvelâ uzun müddet onunla dargın durmuş; fakat karısının aldırmadığını görünce yine kendiliğinden barışmıştı.

Hayriye Hanım'ın bu hareketi kadar ona dokunan bir şey yoktu. Bir gün ona:

— Yazık, hanım sana... Demek sen, bana sırf memuriyetim için, kazandığım para için ehemmiyet veriyormuşsun, dedi.

Onun kızmaya bile lüzum görmeden dudak büktüğünü görünce yalvarır gibi tavır aldı:

— Biz hayatta iki silâh arkadaşı gibi idik. Elimdeki silâhımı aldıkları bir zamanda beni arkamdan vurmak doğru mu?

Bu sözü uzun zamandan beri zihninde hazırlamıştı. Öyle sanıyordu ki, karısı bunu işitince ağlayarak boynuna sarılacak ve aralarındaki ihtilâf nihayet bulmuş olacak. Fakat aklınca çok müessir olan bu söz, Ali Rıza Bey'in yalnız kendi gözlerini yaşarttı. Hayriye Hanım bilâkis çok hissiz bir bakış, kapalı bir çehre ile omuz silkti:

— Ne yapalım?... Kendi düşen ağlamaz!

– IX –

Ali Rıza Bey'in bütün tekaüt memurlarına benzemesi için bir ay kâfi geldi.

Dönerken eskiliği görünmeyen araba tekerlekleri gibi onun da işlerden görünmeyen ihtiyarlığı, birdenbire durunca, bütün haraplığı ile meydana çıktı. İki yanında boş yere sallanan kollarının ağırlığı omuzlarını çökertmeye, sırtını kamburlaştırmaya başladı.

Kılığı kıyafeti bozuldu. Pantolonunun diz kapakları, kollarının dirsekleri sarktı. Halbuki eskiden ne kadar güzel ve temiz giyinen bir adamdı. Üstündeki tozlar artık süprülmekle gitmiyor, elbiselerine işlemeye başlıyordu. Sabahları yine güneşle beraber kalkıyordu. Fakat o saatlerde artık eskisi gibi tazelendiğini duymuyor, bilâkis gökyüzünde güneşin o gün geçeceği yolların uzunluğuna baktıkça vücudunda derin bir yorgunluk duyuyordu. Ne kitaplarında, ne bahçesinde artık eski bir renk kalmamıştı.

Mamafih, alışkanlık kuvvetiyle yine divanlarını karıştırıyor; bahçeyi kaplayan fena otları yoluyor, çiçekleri sulamaya uğraşıyordu. Fakat aradan uzun zamanlar geçti hissiyle başını kaldırıp güneşi yine olduğu yerde görünce ne yapacağını şaşırıyordu. Sabah, akşam vapur saatlerinde sokak kapısına çık-

mayı âdet edinmişti. Elleri arkasında, bahçe duvarının boyunca ağır ağır gidip gelir, havada leylek sürülerinin uçtuğuna bakan kırık kanatlı bir leylek mahzunluğu ile memurların kafile halinde işlerine gidip gelmelerini seyrederdi.

Ali Rıza Bey, öteden beri kahvelerin, gazinoların baş düşmanıydı. Memurluğu zamanında mütemadiyen: "Nedir bu miskinhaneler efendim? Elimde kuvvet olsa bunların hepsini kapatırım!" diye söylenmişti.

Onların işi, ekmeği ve evinde rahatı olmayan zavallı tekaütler için ne bulunmaz teselli köşeleri olduğunu şimdi anlıyordu.

Evvelâ Çamlıca'ya, yahut Üsküdar çarşısına doğru yaptığı uzun yürüyüşler esnasında kır kahvelerinde dinlenmekle başlamıştı. Sonra, yavaş yavaş çarşı ve mahalle kahvelerine alıştı. İlk zamanlarda kendi kendine bir köşeye çekilerek gazete okuyordu. Bunların daimi müşterilerine karşı duyduğu tiksinme hâlâ geçmemiti.

Kat'iyen onların aralarına karışmamak azmindeydi. Kendisi buralarda hiçbir zaman seyirciden başka bir şey olmayacaktı. Neler görüp işitiyordu? Öyle yaşlı başlı erkekler vardı ki evlerinin içyüzünü hiç sıkılmadan anlatıyorlar, ne yediklerini, hatta bazen, hiç yiyecek bulamayarak aç kaldıklarını söylüyorlardı.

Bazıları mütemadiyen tavla, iskambil oynuyorlar, arada bir durarak ağza alınmayacak küfürlerle birbirlerine sataşıyorlar, sonra hiçbir şey olmamış gibi oyunlarına devam ediyorlardı. Hatta bir gün, vaktiyle büyük işlerde bulunmuş bir tekaüdün dayak yediğini görmüştü.

Ali Rıza Bey'e göre bu adamın bu rezaletten sonra artık insan içine çıkmaması, hatta arından ölmesi lâzımdı. Halbuki ertesi gün onu aynı kahvede, hiçbir şey olmamış gibi tavla oynar bulmuştu.

Evvelâ dertleşmek için adam arayan bir iki biçareyi dinledi. Sonra yavaş yavaş ahbaplar çoğaldı. Fakat gururu hâlâ devam ediyordu.

Başkalarını her zaman dinlediği halde kendi derdine dair bir tek kelime söylemiyordu.

Nihayet anladı ki, kahve, işsizlikten ve aile dirliksizliğinden doğan ıstıraplara karşı sığınılacak tek köşedir. O da olmasa, mütekaitler için ölmekten başka yapılacak iş kalmayacaktı.

– X –

Ali Rıza Bey'in de nihayet bir kahvesi ve sekiz on yaşlı mütekaitten mürekkep bir grubu oldu. Ne yapsın, vakaların önünde durulmazdı ki...

Bunlar, geçinme cihetinden sıkıntı çeken ihtiyarlardı. Tekaüt aylıkları, günün ihtiyaçları karşısında devede kulak gibi kalıyordu.

Birçoğu temiz, namuslu adamlardı. Bazıları "Elimize fırsat geçtiği zaman niye çalmadık?" diye hayıflanıyorlar; bazıları da "Çalamadık; fakat mademki sonu böyle olacaktı, vaktimizi hoş da mı geçiremezdik? Geceli gündüzlü çalışıp çabaladık, bizi limon gibi sıkıp suyumuzu aldıktan sonra posamızı attılar," diyorlardı.

Ali Rıza Bey, kendi gibi, onlara da için için acıyordu; fakat sözlerine hak vermiyordu. Hatta bu yüzden ufak tefek münakaşalar bile ediyordu.

Ali Rıza Bey'in en büyük kârı yeni arkadaşlarından ucuz alışveriş usulleri öğrenmek olmuştu.

Kömürü, eti, yağ ve zerzevatı nereden, nasıl alacağını artık biliyordu. Yalnız öğrendiği usullerin hepsini tatbike imkân

yoktu. Bunun için esnafla lâubali olmak, onlara kâh aksilik, kâh dalkavukluk etmek lâzım geliyordu. Bunlar, hiçbir zaman Ali Rıza Bey'in ağır tabiatına uyacak şeyler değildi. Bir gün, uzun zaman belediye reisliğinde bulunmuş bir arkadaşıyla çarşıya çıkmıştı. Zerzevat alacaklardı. Pazarlık esnasında kavga çıkmış, dükkâncı eski belediye reisinin elindeki kabakları çekip almış, "Git işine ihtiyar... Sen alışverişe değil, eğlenceye çıkmışsın... Paran yoksa çayırdan ot topla da onları ye!" diye adamcağızı göğsünden ittiği gibi zerzevat küfelerinin içine yuvarlamıştı. Ali Rıza Bey, utancından yerin dibine girmiş, bir daha kimseyle çarşıya çıkmamaya tövbe etmişti.

Ali Rıza Bey, tekaüt arkadaşlarından hemen hepsinin evlerinden şikâyet ettiklerine dikkat etti. Demek bu cihette de yalnız değildi. Kavga, bu fakir tekaütlerin evini bir salgın gibi kasıp kavuruyordu. Ali Rıza Bey,bu geçimsizliklerin hep aynı sebepten "şerait-i iktisadiye"den, o mel'un kuvvetten ileri geldiğine artık iman etmişti.

Zavallı ihtiyarlar, sabah oldu mu bir yangından kaçar gibi, kendilerini evden dar atıyorlar, gece yarısına kadar kahvede oturuyorlar, kavga ediyorlar, uyukluyorlardı. Halbuki, onlar sıcak bir aile ocağına şimdi her zamankinden ziyade muhtaçtılar. Hep bu ihtiyarlık günlerini düşündükleri içindir ki, ailenin bin türlü zahmetlerine şimdiye kadar hiç şikâyetsiz katlanmışlardı. Ne ummuşlar, ne çıkmıştı! Ya Allah esirgesin, bu kahveler de olmasaydı!

En garibi bu ihtiyarların çoğu şimdiye kadar en çok neden korkmuşlarsa ona uğramışlardı. Mesela bugün hayatında borç etmekten delicesine ürkmüş eski bir kalem müdürü vardı ki, aylık kâğıdını bir türlü sarrafın elinden kurtaramıyor; ödenmesine imkân olmayan bakkal, kasap borçları için hapse girmeye hazırlanıyordu. Alacaklı esnaf ilk defa kapısı önünde bağırıp çağırmaya başladığı zaman ölecek gibi olmuştu. Fakat şimdi

aldırmıyor, hatta hapis tehlikesini bile filozofça bir tevekkülle karşılıyordu: "Ne yapalım... Heriflerin hakkı kalmasın. Borcumuzu para vermekle ödemiyoruz; bari hapis yatmakla ödeyelim."

Yine bir eski mal müdürü vardı ki, gençliğinde delice titizliğiyle şöhret almıştı. Ayağından çıkmış bir çorabı yıkanmadan bir daha giymezdi. Şimdi bu adamcağızın yakasında bitler geziyordu. Karısı iki sene evvel kötürüm olmuştu. Evinde başka kimsesi yoktu. Bütün işler onun üstüne yıkılmıştı. Fazla olarak da gece gündüz hasta kahrı çekiyordu.

Bir üçüncüsü birkaç günde bir gelininden, damadından dayak yer, "Bir daha bu eve dönersem bana lânet olsun!" diye elinde bir bohça ile kahveye gelirdi.

Gece, müşterilerin dağılmasına yakın uyku bastırınca ve gecenin ayazı romatizmalı ayaklarını sızlatmaya başlayınca kararını değiştirir, yine bohçası kolunda, kös kös evinin yolunu tutardı. Arkadaşları ona acımaktan ziyade gülerler, "Ettiğini çekiyor," derlerdi. Bu, bir derece kadar doğru idi. Eskiden uzun seneler askeri rüştiyede hocalık etmiş olan bu adam, kimbilir ne kadar çocuğun canını yakmıştı!...

Kahvenin müşterileri arasında bir de Sermet Bey isminde bir eski vali vardı. Fakat bu, öteki tekaütler gibi değildi. Bilâkis kıyafetinden, sözlerinden, hali vakti yerinde bir adam olduğu anlaşılırdı.

Sermet Bey memurluk hayatında doğruluğu ve namusuyla şöhret almış bir adamdı. Yetmiş yaşına rağmen kırmızı çehresi, alabros beyaz saçları, tertemiz kıyafetiyle dimdik durur, yüksek sesle konuşurdu.

Herkes gibi Ali Rıza Bey de adama evvelâ ehemmiyet vermiş, sözlerini hürmetle dinlemişti. Fakat sonradan Sermet Bey hakkında fena şeyler işitti, bu kibar kıyafetli adamdan öteki bitlenenler ve dayak yiyenlerden daha çok iğrenir oldu. Söy-

lendiğine göre bu adamın kızları sağlam ayakkabı değildi. O, burada yine eskisi gibi yüksek sesle ahlâktan, faziletten bahsederken evinde tüyler ürpertici kepazelikler oluyordu. Zaten bu kadar temiz giyinmesinin sebebi de bundan başka bir şey değildi.

Bazıları Sermet Bey'in hiçbir şeyden haberi olmadığını söylerdi. Bazılarına göre ise bu adam çoluk çocuk ağzına düşen bu rezaletleri sezinlemeyecek kadar ahmak, evde oluk gibi akan paranın membaını keşfedemeyecek derecede bunak değildi. Domuz gibi her şeyi biliyordu.

Ali Rıza Bey, bu dedikodulara karışmaktan fevkalâde çekinmekle beraber bir gün korka korka dedi ki:

— Bu ikinci ihtimal bana zayıf geliyor. İnsan, böyle şeyi bilir de nasıl tahammül eder?

Gülüştüler. Allah ne verir de kul götürmezdi?

Adamcağız, ilk zamanlarda, hiç şüphesiz bir parça sıkıntı çekmişti. Fakat sonra yavaş yavaş alışmıştı.

Hasılı, bu kahvenin vak'aları Ali Rıza Bey'e kısa bir zaman için de olsa kendi dertlerini unutturuyordu.

– XI –

FUKARALIK; Ali Rıza Bey için ne güzel bir mektep olmuştu. Her şeyi hakiki rengiyle, hakiki çehresiyle görmeye başladı. Artık kimse bu parasız ihtiyara kendini olduğundan başka türlü göstermek için canını sıkıntıya sokmuyordu. Hatta çocukları bile...

Fikret'te kendisine karşı garip bir uzaklık ve soğukluk hissediyordu. Bu çocukta için için anlaşılmaz bir şeyler geçiyordu. Artık babasına sokulmuyor, ona eskisi gibi inanmadığını

açıkça gösteriyordu. Halbuki Ali Rıza Bey, bu sıkıntılı zamanlarda bu nazik ve ağır çocuktan neler ummuştu!

Leyla ile Necla'ya gelince, onlar da hemen hemen aynı halde idiler. Görünüşte babalarına karşı hiçbir yolsuzlukları yoktu. Fakat bilinmez bir sebepten ona kinlenmiş gibi göz göze gelmekten çekiniyorlar, o daha ağzını açarken işitecekleri şeylere inanmamaya evvelden karar vermiş gibi inatçı bir tavırla başlarını öte tarafa çeviriyorlardı.

Ali Rıza Bey, bu maceraya atılırken en ziyade çocukları üstündeki nüfuz ve tesirine güvenmişti. Bu, böyle bir dalga idi ki, ancak evin içinde herkes, kendisine inanır ve itaat ederse aşılması mümkün olurdu.

Halbuki onlar, daha ilk sarsıntıda dağılıyorlar, büyük felâketin karşısında onu yapayalnız bırakıyorlardı.

İhtiyar adam, bu bozgunu evvelâ Hayriye Hanım'dan bilmiş ve "Kendi ettiği yetmiyormuş gibi evlatlarını da zehirliyor, bana karşı kışkırtıyor!" diye karısına kinlenmişti. Fakat sonradan anladı ki yok yere o fakirin günahına girmişti. Çocuklarını teşvik etmek şöyle dursun, belki onu böyle acı ve hırçın yapan bilâkis çocuklarıdır. Bu fikri kuvvetlendirecek başka bir şey de vardı. Hayriye Hanım, kocasına uzak durmakla beraber ev kadını vazifesini hiç ihmal etmiyordu.

Zaten öteden beri iktisada son derece riayet eden bir kadındı. Şimdi, bunu âdeta hasislik, çingenelik derecesine çıkarmıştı. Bir erkek, bu kadar hakir bir zamanda karısından daha ne bekleyebilirdi?

Oğlu Şevket'e gelince; ihtiyar baba için dünyada teselli ve saadet namına yalnız o kalmıştı. Bu Şevket, ne fevkalâde bir mücevher çıkmıştı. Genç adam, babasının gözünde yavaş yavaş bir ilâh mertebesine çıkmaya başlıyordu.

Ali Rıza Bey'i yakan ateşi şimdilik yalnız o anlıyordu. Ailenin bütün yükünü üstüne aldığı, en acı titizliklere hak kazana-

cak kadar yorulup asabileştiği halde terbiyesini bozmuyor, sırası düştükçe babasının dizlerine oturup sakallarını okşayarak onu teselli ediyordu:

— Korkma baba... Ben hiçbir zaman ümitlerini boşa çıkarmayacağım... Göreceksin ne kadar iyi olacağız, sonunda ne kadar rahat edeceğiz... Her şeyden evvel kardeşlerimi yetiştirmeliyiz. Biz bize kaldıktan sonra kolay. Seninle annemi nasıl olsa mesut edebilirim.

Şevket, kardeşlerinin hepsini ayrı ayrı düşünüyordu; evde ihmal ettiği yalnız bir kişi vardı; kendisi.

Ali Rıza Bey, bir gün onun ağzını aradı:

— Benden saklama Şevket, dedi. Elbette sen de bir şeyler olmak istiyordun... Bu felâket başımıza gelmemiş olsaydı ne yapacaktın?

— İyi bir mimar olmak isterdim, baba... Büyümek, para kazanmak, şöhret kazanmak isterdim... Fakat ne yapalım... Kısmet değilmiş...

Belki daha fazla söyleyecekti, fakat babasının gözlerindeki acıyı gördü. Gülerek sözünü değiştirdi.

— Fakat bunu öyle ehemmiyetli bir arzu sanma, dedi. Ben şimdiki hayatımdan da çok memnunum. Hem gencim; işlerimiz düzelirse belki buna da vakit kalır.

Ali Rıza Bey oğluna inanmış göründü.

Sözü değiştirdiler; başka şeyler konuşmaya başladılar.

Kahvedeki tekaüt arkadaşlarından bazıları ibadette bir teselli keşfetmişlerdi. Ali Rıza Bey'in ibadeti oğlunu düşünmekti. Zaman zaman içindeki ümitsizlik dayanılmaz bir dereceye çıktıkça Şevket'i aklına getirir, içine bir mabet serinliği çöktüğünü duyardı.

Bir gün, bunu gözlerinde saklanamamış yaşlarla itiraf etti:

— Oğulcuğum, ben kendimi faziletli bir insan sanır, budala

gibi gururlanırdım. Meğer ben, senin yanında hiç kalıyormuşum, dedi.

Şevket şaşırdı:

— Ne söylüyorsun baba... Dünyada senin gibi insan tasavvur edilir mi? Ne çocukluk! diye gülmeye başladı.

Ali Rıza Bey, inatla başını salladı:

— Ben, senin yanında hiç kalırım oğlum, dedi. "Niçin?" dersen, ben yaşadığım müddetçe zaten bir şey duymadım, istemedim. Halbuki sen, çok hisli bir çocuksun. Her şeyi anlıyorsun, istiyorsun... Böyle olduğu halde istediklerinden kendi ihtiyarınla kendini mahrum ediyorsun. Aramızdaki fark bu yavrucuğum. Bunun içindir ki, sen benden çok yükseksin...

– XII –

EVDE çocuklar arasında hafiften hafife kavgalar başlamıştı. Bu, evvelâ gizli oluyor ve Ali Rıza Bey, hakiki sebepleri keşfedemiyordu.

Bir gün Fikret kardeşlerine çıkışıyor, ikinci gün Leyla'nın odasında ağladığı işitiliyor, üçüncü gün Necla yemeğe inmiyordu.

Hayriye Hanım, artık şimdi bütün bütün yanına varılmaz bir hale gelmişti. Ali Rıza Bey, mutlaka aksi bir cevap alacağını bildiği için ona hiçbir şey sormaya cesaret edemiyordu.

Gitgide gürültü büyüdü. Kimse kimseden çekinmez oldu. O vakit ihtiyar, çocuklarını ikiye ayrılmış gördü: Bir yanda Fikret, bir yanda Leyla ile Necla.

Bu, artık evde bir baba nüfuzu, hürmet edilecek bir reis kalmadığını gösteren güzel bir delildi.

Leyla ile Necla, ailenin yaşayış tarzını beğenmiyorlar; yenilik, eğlence ve daha birçok şey istiyorlardı.

Bu iki kız, öteki kardeşlerine nispetle daha hoppa, nazlı ve şımarık büyümüşlerdi. Ali Rıza Bey, onların fikir ve terbiyeleriyle fazla meşgul olmamıştı. Bu kadar güzel kızları mümkün değil uzun zaman kendilerine bırakmayacaklardı. Daha nihayet üç, beş sene misafirdiler.

Ali Rıza Bey, "Leyla ile Necla namuslu birer kadın olarak yetişirlerse kâfidir," derdi. Bütün tedbir onları kapalı büyütmekten ibaret kalmıştı. Kızların fazla sokağa çıkmalarına, ağırbaşlı tanınmayan ailelerin kızlarıyla arkadaş olmalarına izin yoktu. Karısına daima: "Bu yaşta çocuklar için güzellik en büyük tehlikedir. Gözünü iyi aç!" diye tembihler verirdi. Ancak bu sıkıntının da bir aksi tesir yapmasından korktuğu için evde onları fevkalâde okşamıştı. Bir dedikleri iki olmazdı.

Son zamanlarda karısıyla çıkan kavgaların birçoğu bu yüzdendi. Hayriye Hanım Leyla ile Necla için fazla para sarf edildiğinden şikâyet ettikçe Ali Rıza Bey: "Senin aklın ermez hanım! Çocukları eve kapıyoruz... İstediklerini yedirip giydirmezsek olmaz. Sonra evden, ev hayatından nefret ederler. Keşke elimizden gelse de onları evin içinde daha fazla memnun etmenin yolunu bulsak!" derdi.

İlk çarpışma, Hayriye Hanım'la ortanca kızları arasında oldu. Kızcağız Leyla ile Necla'nın göz yaşlarına, hıçkırıklarına epeyce zaman mukavemet etmişti. Ağırbaşlı Fikret, gürültünün bu son safhasında annesine gizli gizli yardım ediyordu. Sonra, ihtiyar kadında yorgunluk ve bozgunculuk alâmetleri belirdi.

İki yetişmiş evladın geceli gündüzlü ağladığını görmek dayanılır şey miydi? Hayriye Hanım, Leyla ile Necla'nın tuvaletleri için evin en zaruri masarifini kırpmaya başladı. Nihayet, yavaş yavaş hesabını şaşırdı. Bu defa Fikret, annesinin bu zaafını

tenkit etti: "Onları memnun etmek için bizi ihtiyaç içinde kıvrandırmaya, evi felâkete sürüklemeye hakkın yok anne!..." demeye başladı.

Hayriye Hanım kendini müdafaa için Leyla ile Necla'yı da müdafaa etmeye mecbur oldu: "Onların da hakkı var... Herkesin kızı gibi onlar da giymek ister... Süs isterler..." dedi.

Fikret, o vakte kadar küçük kardeşlerine kendi çocukları gözüyle bakmıştı. Bu, onda, babasının mütemadi telkinleri neticesinde doğup büyümüş bir duygu idi.

Fakat, asıl annesi Leyla ile Necla'yı bu şekilde müdafaa edince Fikret dayanamadı:

— Peki, ya biz? Biz köpek yavruları mıyız anne? Haydi, ben kendimi hesaba katmayayım... Ayşe'ye günah değil mi? diye isyan etti. O zamana kadar surat asmalar, gizli ayılıp bayılmalar, sessiz göz yaşlarıyla devam eden kavga, böylece açığa vurulmuş oldu. Partiler ayrıldı; karşılıklı atışmalar başladı. Bir yanda Leyla, Necla, Hayriye Hanım, öbür yanda Fikret ile Ayşe vardı.

Yalnız, iki tarafın kuvvetleri müsavi değildi. Ayşe, pek küçük olduğu için Fikret yalnız sayılırdı. Genç kız, Şevket ile Ali Rıza Bey'i kendi tarafına çekmeyi düşündü. Şevket, kardeşini uzun uzadıya dinledikten sonra:

— Bu işlere beni karıştırmak doğru olmaz Fikret, dedi. Eve küçük bir hizmetim oluyor diye kafa tutmaya kalkıyorum zannederler, kalpleri kırılır. Fakat ilerimiz için tehlike görürsem ben de boş durmam.

Ali Rıza Bey'e gelince, o artık evinde bir bostan korkuluğu mevkiine düşmeye başladığını gayet iyi görüyordu. Bu kavgaya karışmak çocuklarla beyhude yere yüz göz olmaktan başka bir netice vermeyecekti.

Şimdi, baba diye –bir dereceye kadar– hatırını sayıyorlardı. O vakit, ona da lüzum görmeyecekler, zavallı korkuluk büsbütün yıkılmış ayak altında kalmış olacaktı.

Onun için Ali Rıza Bey, evde seslerin titizleşmeye, yükselmeye başladığını işittiği zaman ya odasına kapanıyor, yahut mutfak kapısından sokağa kaçıyordu.

– XIII –

İHTİYAR baba, hiçbir şeyin farkında değil sayılırdı. Fakat çocuklarını eskisinden çok daha iyi görüyor ve anlıyordu.

Ağır bir hastalık nasıl bir vücuttaki gizli illetleri açığa vurdurursa bu buhran da onların çürük ve sakat taraflarını öyle meydana çıkarmıştı.

Fikret de, öteki kızları da bildiğinden ne kadar başka insanlarmış! Kavga, yavaş yavaş şeklini değiştiriyordu. Leyla ile Necla, asıl istediklerini açık açık söylüyorlardı; ne hakla kendilerini eve kapatmışlardı? Herkesin kızları istedikleri yerde, istedikleri insanlarla gezip eğlenirken kendileri niye bu cehennemde çile dolduruyorlardı?

Evin adı artık "cehennem" olmuştu. Onlar da genç değil miydiler? İnsan içine çıkmak, sosyetelere girmek, dans etmek istemezler miydi? Gençlikleri geçiyor sayılırdı. Bu gidişle sonları ne olacaktı? Babaları kendileri için bir şey hazırlamış mıydı? Ev, delik deşik bir gemi gibi, günden güne batıyordu. Böyle zamanlarda herkese başının çaresine bakmak hakkı neden verilmiyordu? Üstlerindeki baskıyı kaldırmak zamanı gelmiş de geçiyordu. Kendi başlarına bırakılırlarsa belki birer hayırlı koca bulur, canlarını kurtarırlardı. Böyle zamanda kimin kapısını çalıp "Evlenecek kızınız var mı?" diye soruyorlardı...

Ali Rıza Bey'deki "Fikret'i yanlış terbiye ettim," fikri de artık değişmişti.

Her şey gibi, çocukların terbiyesine verilen emek de boş

bir gayretti. Kanlarının mayasında doğuşta ne varsa vakti, saati geldiği gibi meydana çıkıyor, hiçbir şey onu değiştiremiyordu.

İhtiyar baba, bu kanaatine rağmen bazı sükûn ve ümit saatlerinde Necla ve Leyla'yı karşısına alır, bütün yüreğini yakan şeyleri onlara anlatmaya başlardı. Ah, bu çocuklara bir parça kendini anlatmak mümkün olsaydı! Yazık ki buna bir çare yoktu. Ne kadar bağırsa sesini onlara işittirmeye muvaffak olamayacaktı. El ile dokunulacak kadar yakın görünen bu başlar, kendisine yıldızlardan daha uzak, yabancı dünyalardır.

Ali Rıza Bey, bu saatlerde kızlarını kurbanlık koyunlar gibi görür; içi kan ağlardı.

– XIV –

CEHENNEM!... İlk defa Leyla ile Necla'nın kullandığı bu kelime tutmuştu. Küçük Ayşe'ye varıncaya kadar bütün aile şimdi eve "cehennem" diyordu.

Fakat bu cehennemin her gün yarım saatlik bir mütarekesi vardı: akşam yemekleri... Yarım saat esnasında boğuşmalar, göz yaşları durur, yemek odasında eski zamanları hatırlatan bir sükûn ve muhabbet havası eserdi. Bu mucizenin sebebi Şevket'ti. Nedense bütün aile onu sevmekte ve saymakta devam etmişti. Bu, belki kavgalara karışmadığı içindi. Yahut da kendileri için sabahtan akşama kadar didinip harap olmasına acıyorlardı.

O sofraya oturduğu zaman bütün çehreler değişir, yemek devam ettiği müddetçe herkes birbirleriyle güzel güzel konuşurdu. Fakat bir zamandan beri Şevket'te de bir değişiklik başlamıştı. Eski neşesini, canlılığını kaybetmiş gibiydi. Sofrada eskisi gibi gülüp söylemiyor, ara sıra çenesini eline dayayarak düşüncelere dalıyordu.

Ali Rıza Bey, onun rengindeki uçukluğu, gözlerinin altındaki gölgeyi evvelâ geceden ve petrol lambasının fena ışığından ileri geliyor sandı.

Fakat, çocuğun konuşma tarzı da değişmişti. Her zamanki ateşli, heyecanlı sesiyle ümit verici şeyler söylerken birdenbire yorulmuş gibi duruyor, hiç sebepsiz yere bedbinleşiyordu. Acaba oğlu çok fazla mı yoruluyordu? Birkaç defa bu korkusunu karısına açmak istedi. Fakat cesaret edemedi. Hayriye Hanım, yanına yaklaşılmaz bir kadın olmuştu.

Kocasının endişesini hissederse inadına aksi bir şeyler söyler, onu büsbütün telâşa düşürürdü. Fakat Hayriye Hanım daha evvel açıldı.

Bir kış gecesi Ali Rıza Bey elinde bir kitap, mangal başında uyukluyordu: Hayriye Hanım kapıyı aralayarak:

— Daha yatmadın mı? diye sordu; sonra içeri girdi. Riyakâr bir çehre ile:

— Oda çok soğuk, üşümüyor musun? dedi.

Mangalı eşeledi. Rüzgâr giren bir pencere aralığını kâğıtla tıkadı. Sonra, Ali Rıza Bey'in entarisindeki sökükleri gördü:

— Onu biraz çıkar da dikeyim... dedi.

Fakat kocasının entariyi verip fanila ile kaldığını görünce üşümesinden korktu, minderin üstündeki battaniyeyi çekerek omuzlarına attı.

Ali Rıza Bey, bu iltifatları hayra yormadı. Karısının bu geceki sinsi sinsi etrafında dolaşması, her zamanki sertliğe, aksiliğe mukabil yaltaklanırcasına bir tatlılık göstermesi beyhude olmayaydı. Aklına vaktiyle iyi zamanlarda kullandıkları hizmetçiler geliyordu. Hayriye Hanım, bu kadınları mütemadiyen azarlar, hırpalardı. Derken bir gece birdenbire muamele değiştirirdi. Bir yumuşaklık, bir iltifat, bir nezaket... Hizmetçi o gece âdeta hatırlı bir misafir muamelesi görürdü. Hakikaten de

öyleydi... Çünkü ertesi sabah mutlaka bohçasını eline verip evden kovmaya karar verilmiş bulunuyordu.

Ali Rıza Bey, öyle anlıyordu ki, bu gece kendisinden büyük bir fedakârlık istenecektir.

İhtiyar kadın, iki dakika kadar dikişle uğraştıktan sonra:

— Ali Rıza Bey, seninle konuşacak çok ehemmiyetli bir şeyim var, dedi. Aklım başımda yok. Şimdi Şevket'in odasından geliyorum. Uzun uzun konuştuk.

İhtiyar adam, ameliyat masasına yatacak bir hasta gibi şaşkın bir tevekkülle neticeyi bekliyordu.

Karısı onun azabını uzatmak ister gibi bitip tükenmez bir mukaddeme yaptıktan sonra:

— Oğlumuz bir kadın seviyor, mutlak onu almak istiyor, dedi.

Şevket, çok gençti. İnsanların dünyada sevmekten daha ehemmiyetli ve ciddi bir şeyi olamayacağına inandıkları bir yaşta idi. Ali Rıza Bey, bunu gayet iyi bildiği halde bir türlü karısına inanmadı. Onun fikrinde aşk; hali vakti yerinde, işi gücü yolunda olan bir kısım insanların bilerek ve isteyerek başlarına satın aldıkları bir dertti. Şevket gibi işi başından aşkın, ağır ve akıllı bir çocuk böyle bir deliliği nasıl yapardı?

Ali Rıza Bey, uzun uzun düşündükten sonra boynunu büktü:

— Mademki öyledir, evlensin, ne yapalım? dedi. Hakkıdır... Kimseden zorla fedakârlık istenemez...

Hayriye Hanım onu tasdik etti:

— Orası öyle, dedi. Yalnız bir şey var ki beni biraz düşündürüyor... Bilmem sen ne diyeceksin?

— Daha başka bir şey mi var dedin? Niye tereddüt ediyorsun? Söylesene...

— İhtiyarsın, fazla meraklanmadan korkuyorum.

Ali Rıza Bey, titremeye başladı. Karısı, onu birdenbire fazla müteessir etmekten çekiniyordu. O Hayriye Hanım ki, bir zamandan beri onu her vesile ile kıvrandırmaktan âdeta zevk duyar olmuştu. Demek ki tasavvur edilemeyecek kadar acı ve korkunç bir şey işitecekti. İhtiyar adam telâşını gizlemeye çalışarak:

— Çekinme, söyle, dedi. Ben artık her şeye alıştım.

Kadın dikişini bitirmişti; mangal başına, kocasının karşısına çömeldi; maşa ile külleri eşeleye eşeleye söylendi:

— Şevket bankada daktilolardan biriyle sevişmiş... Bu, kocalı bir kadınmış... Bir zaman gizli gizli ötede beride buluşmuşlar... Nihayet, iş meydana çıkmış... Kadın, kocası tarafından sokağa atılmış... Şimdi ârından bankaya gelemiyormuş... Şevket'le evlenmezse mutlaka intihar edecekmiş.

Ali Rıza Bey, karısının beklediği gibi çarpınıp çırpınmıyordu. Bilâkis halinde, bakışlarında derin bir sükûnet vardı. Acı acı gülümseyerek:

— Şevket bu kadınla evlenmek mi istiyor? dedi.

— Sen razı olursan öyle. İki can birden kurtarmış olacaksın...

— Şevket artık kocaman bir erkektir... Nasıl isterse tabii öyle hareket eder. Ben, kendi hesabıma böyle bir izdivaca razı olmam...

— Ne söylüyorsun Ali Rıza Bey?

— Gayet erkekçe bir söz, kadınım... Oğlum böyle bir şey yaparsa onu ölmüş farz ederim. Bir evladım vardı; Allah elimden aldı, derim, bağrıma taş basarım... Maalesef bence yapılacak bir şey...

Hayriye Hanım, kocasını tanıyor, bu meselede ne söylerse tesirsiz kalacağını gayet iyi biliyordu. Onun için fazla bir şey söylemeyerek olduğu yerde sessiz sedasız ağlamaya başladı. Ali Rıza Bey, aynı sükûnetle:

— Beyhude ağlıyorsun hanım, dedi. Tekrar ediyorum: Ben, böyle bir kadını evime sokmam. Şevket bana itaat etmezse, "Bu evi ben besliyorum... Senin ne demeye hakkın var?" derse iş değişir. Ben, bir daha hiçbirinizle yüz yüze gelmemek üzere başımı alır giderim. Bu söylediklerimi oğluma da tekrar edersin. Sana acımıyor değilim. Fakat ne yapalım ki, benim için başka türlü hareket etmeye imkân yok.

Hayriye Hanım ağlayarak odadan çıktı. Ali Rıza Bey, o gece uyuyamayacağını anladığı için yatağa girmedi; battaniyesine sarılarak sabaha kadar boş mangalı karıştırdı ve düşündü.

– XV –

Ev, tekrar iki partiye ayrılmıştı. Fikret, bu izdivaca şiddetle aleyhtardı. Bir kere yenge sıfatıyla aralarına girecek kadın, başından türlü maceralar geçmiş, şüpheli bir insandı. Sonra evdeki sefalet ve para sıkıntısı büsbütün artacaktı. Leyla ile Necla'ya gelince, onlar Şevket'in evlenmesini delicesine istiyorlardı. Ne olursa olsun bu kadınla beraber eve biraz yenilik ve eğlence girecekti. Babası gibi eski kafalı Şevket, karısının teşvikiyle mutlaka değişecekti.

İki parti arasında şiddetli bir çarpışmadır başladı. Ali Rıza Bey, bu meselede bir granit gibi sert duruyordu. Fazla olarak da Fikret, onun için umulmaz derecede kuvvetli bir silah arkadaşı olmuştu.

Fakat Hayriye Hanım, kocasını mağlup etmekten ümit kesmiyor, açık hücumlarda bulunmamakla beraber sinsi bir mücadele ile onu yavaş yavaş aşındırmaya uğraşıyordu. Mademki para ve kuvvet kendilerindeydi; er geç bu manasız ihtiyarın inadını yeneceklerdi. Yalnız, şu vardı: "Şevket, pek

gevşek davranıyordu. Ah, o babasına biraz karşı durabilecek kuvvette bir insan olsaydı? Ne çare ki koskoca delikanlı, kız çocukları gibi gizli gizli ağlamaktan ve her gün bir parça daha sararıp solmaktan başka bir şey yapamıyordu. Görünüşte baba ile oğul arasında hiçbir şey değişmemiş gibiydi. Şevket, babasına her zamankinden daha hürmet gösteriyor, ne pahasına olursa olsun, onu kırmayacağını, haliyle, sözleriyle anlatıyordu.

Hayriye Hanım, ara sıra oğluna,

— Şevket, babana itaatsizlik etmeni ben de istemem, ama hiç olmazsa biraz surat as, diye nasihat veriyordu.

— Bu adamı nasıl anladığımı ve sevdiğimi bilemezsin anne... Darılma, hatırın kalmasın... Seni de çok seviyorum. Fakat onun sevgisi büsbütün başka, âdeta ibadet nev'inden bir şey, diyordu.

Hayriye Hanım, kocasını evvelâ Şevket'e çılgın muhabbeti tarafından avlamaya, yumuşatmaya çalıştı. Bu izdivaç olmazsa oğullarının ya öleceğini, ya intihar edeceğini uzun tasvirlerle anlattı. Zaten sinirleri gevşemiş olan ihtiyar baba, çocuğunu ölüm döşeğine yatmış görüyor; ellerini gözlerine kapayarak katıla katıla ağlıyor, fakat neticede hiç sarsılmamış bir kanaatle ölümünün bu izdivaçtan bin kat daha hayırlı olduğunu söylüyordu.

Şevket'in çok fazla mey'us göründüğü bir gece karı koca arasında, korkunç bir vak'a geçti. Hayriye Hanım, şiddetli bir sinir buhranı içinde kıvranmaya: "Göz göre göre çocuğu sana öldürtemem!" diye feryat etmeye başladı.

— Peki, üzülme... Şevket, istediğini yapsın. Beni düşünmeyin. Ben, aranızdan çıkarım. Bir daha ismimi bile işitmezsin... dedi.

Kadın, onun yakasına sarılarak daha kuvvetle bağırmaya başladı:

— Bu sözü ne yüzle söylüyorsun? Koca bir aileyi, bir alay çocuğu âciz bir kadının başına bırakıp kaçmak hırsızlıktan daha mı namusludur sanıyorsun?

Bu vak'a üzerine Hayriye Hanım anladı ki bütün bu şiddet beyhudedir. Biraz daha kuvvetli bir heyecan bu ihtiyarı öldürebilir, fakat fikrinde zerre kadar bir değişiklik yapamaz. O vakit, politikayı değiştirdi.

Mademki kocası bu izdivacı bir namussuzluk addediyor, o halde ona ispat etmelidir ki bilâkis oğlunun bu zavallı kadını yüzüstü bırakması en büyük bir namussuzluktur. Hayriye Hanım, bir zaman da ona bu cepheden hücum etti:

— Oğlun bir ailenin namusunu mahvetti, biçare bir kadının sokakta kalmasına sebep oldu. Canı canla ölç! O zavallı da senin Fikret gibi; Leyla ve Necla gibi tecrübesiz bir çocuktur... Allah, sonra bize kendi evlatlarımızdan çektirir. Bu kadının namusunu temizlemek oğlunun boynuna borç olmuştur.

Ali Rıza Bey, gerçi bir vakit bu mantığa kulak vermiyor göründü. Fakat bu sarsılmaz zannedilen kayanın altında görünmez birtakım çöküntüler olmuştu.

Günün birinde hiç sebep yokken karısını çağırdı, mazlum bir sükûnetle:

— Hanım, ben uzun uzadıya düşündüm, dedi. Oğlumuzun bu kadını yüzüstü bırakması doğru olmayacak. Benim tarafımdan Şevket'e söyle. İstediği kadını kabul etmeye, ona kendi kızımız gibi kollarımızı açmaya hazırız, dedi.

– XVII –

DÜĞÜN gecesi... Ev baştan başa aydınlık içinde... Kapılar, pencereler açılmış. İkide bir cazbant çalıyor. O susunca, neşeli kahkahalar, haykırışlar, çığlıklar...

Sokakta kuvvetli bir ışığın etrafına toplanan gece böceklerinin kaynaşmasına benzer bir gizli hayat var. Ta uzaklardan çalgıya ve aydınlığa doğru akıp gelmiş bir kalabalık. Kadınlar, erkekler, çocuklar... Bunların bir kısmı düğün evinin saadetini sokakta seyrediyor; bir kısmı içerideki kargaşalıktan ardına kadar açılmış kapılardan cesaret alarak yavaş yavaş bahçeye yayılıyor, Ali Rıza Bey'in özene bezene işlediği çiçek tarhlarının kenarına oturuyor.

Ali Rıza Bey, usulca arkadaki mutfak kapısından kaçtı, dört beş yüz adım uzaktaki bir tepeye çıktı. Büyük bir kayanın kenarına oturdu, şakaklarını elleri içine aldı. Bu haliyle evinin yandığını uzaktan seyreden bir zavallıya benziyordu. Artık yüzde bir ümit kalmamıştı. Bağlarbaşı'ndaki harap ev, karanlık penceresiyle, kapalı kapılar ile dışarıdaki fırtınanın günden güne artan zoruna uzun seneler kahramanca dayanmıştı! Bu beyhude mukavemet, ne göz yaşlarına, ne mahrumiyetlere mal olmuştu.

Şimdi, bu düğün, sıkı bir rüzgâr hücumu gibi, bir anda kapıları arkalarına dayıyor, ihtiyar babanın bütün korktuğu şeyler evi birdenbire istilâ ediyordu.

Evet, artık ümit kalmamıştı. Şevket'le beraber en kuvvetli silah arkadaşını kaybediyor, dünyada yapayalnız kalıyordu.

Ali Rıza Bey, haftalardan beri ağırlık basmış gibi bir halde yaşamıştı. Ancak her şeyin bittiği bu gecede açık bir kafa ile düşünmeye ve gördüklerini hatırlamaya vakit buluyordu.

Düğün lâkırdısı ortaya çıkınca ağırbaşlı Fikret'e varıncaya kadar bütün çocuklar, elbise diye üstüne üşüşmüşlerdi. Karı-

sından yardım bekleyemezdi. Şevket'ten de hayır yoktu. Zavallı çocuğun başında ateş yanıyordu.

Ali Rıza Bey, bir zaman şaşkın şaşkın çarpışmış, çocuklarının hepsine ayrı ayrı anlatmaya çalışmıştı ki bu düğün bildikleri gibi ferahlı ve iftiharlı bir düğün değildi. Nasılsa olmuş bir felâketin tamiridir; kendilerine düşen şey bu ayıbı davul zurna ile âleme ilan etmekten ziyade, mümkün olduğu kadar sessiz sedasız geçiştirmektir.

Böyle olmasa da ne ile elbise ve düğün yapacaklardı? Elde, avuçta bir şey kalmamıştı.

Borç etmeye kalksalar ipin ucunu büsbütün kaçıracaklar, birkaç ay sonra muhakkak aç kalacaklar ve el âleme rezil olacaklardı.

İhtiyar adam, bir gün, şaşkınlıktan Ayşe'yi karşısına almış, bu on bir yaşındaki bebeğe saatlerce para hesapları yapmış, bakkal defterleri, senetler, kâğıtlar göstermişti. Fakat artık, çocuklar saygıyı da kaldırmışlardı. Şimdi, onların hepsi birer küçük Hayriye Hanım'dı. Kızdıkları zaman tıpkı annelerinin çehresine benzeyen yüzleriyle bağrışıyorlardı: "Bir doğruluktur tutturdun. Bizi düşünmedin. Dilenci çocuklarından beter ettin. Herkes çocuklarının bir dediğini iki etmezken, kardeşimizin düğününde bizi hizmetçi gibi gezdirmeye nasıl razı olacaksın?"

Ali Rıza Bey, filozof adamdı. İnsan olanın başına her şeyin gelebileceğine ihtimal verirdi. Fakat, doğruluk ve namusunun bir gün çocukları tarafından bir büyük ayıp, affedilmez bir kabahat gibi başına kakılacağını hiç aklına getirmemişti.

Dert, sade elbise derdinden ibaret de değildi. Ev eşyası, hemen baştan başa değişiyordu. Eski kırık oda takımları, kerevetler, masalar, sandalyeler satılıyor, yerine yenileri geliyor, bazı odaların duvarları kâğıtlanıyordu.

Bunlar para ile olan şeylerdi. Ali Rıza Bey, Şevket'in bütün bu masraflara dayanmak için neler yaptığını, neler çektiğini düşünmeye bile cesaret edemiyordu. Birkaç defa, ne olursa olsun oğlu ile konuşmak istemişti. Fakat artık babasıyla göz göze gelmekten çekinen Şevket, mey'us ve suçlu bir tavırla başını önüne eğmiş: "Biliyorum baba, fakat zaruri," demiş ve ondan kaçmıştı.

Hayriye Hanım, sandığından, sepetinden ne varsa ortaya dökmüş, son kalan bir iki parça elmasını mezata götürmüştü. Bütün bunlar evde yine kimseyi memnun etmiyor, her akşam çığlıklar kopuyor, ayılıp bayılmalar oluyor, elinde sarf edilecek para bulundukça Ali Rıza Bey'i adam yerine saymayan Hayriye Hanım, başı sıkıştığı zaman: "Ayol, evin erkeği değil misin? Ben âciz bir kadınım... Elimden ne gelir?... Bir çare bul..." diye kocasının üstüne koşuyordu.

İşin asıl fena tarafı Ali Rıza Bey'in, gelini Ferhunde'yi de gözü tutmaması idi. İhtiyar adam, onu ilk gördüğü günü unutamıyordu. O, namusu temizlendiği, iyi bir aileye kabul edildiği için sevincinden ağlayan mahcup ve mütevazı bir kadıncağızla karşılaşacağını zannediyordu. Halbuki bilâkis, gayet yüksekten atan, kendisinde tükenmez haklar gören küstah, hafif, şımarık bir mahlûk buldu.

Oğlunun saadeti ve ailenin şerefi namına bu kadına söylenecek bazı sözler vardı. Fakat bir bakışta onun konuşulamayacak bir insan olduğunu anlayınca vazgeçti ve artık kendini vak'alara bırakmaktan başka çare görmedi.

Cazbant, durmadan çalıyor, iki gün evvel kafesleri sökülmüş pencerelerin arkasında bir alay insanın mütemadiyen sıçrayıp tepindiği görünüyordu.

Ali Rıza Bey, Hayriye Hanım'ı düşündü. O şimdi, mutlaka aşağıda, kör bir lamba ışığında, kirli tabak yığınları arasında didiniyor, sarhoş mezesi hazırlamaya çalışıyor olmalıydı. Ali

Rıza Bey, en müşkül zamanında kendisini yalnız bırakan bu kadına uzun zamandan beri dargındı. Fakat buna rağmen bu gece ona acıyordu.

Bu zayıf kadın, bu beş çocuğu yetiştirinceye kadar neler çekmişti? Vazifesini bitirmiş bir insan sükûnetiyle bir köşeye oturacağı, rahat bir nefes alacağı bir zamanda böyle mutfak köşelerinde didinip çırpınması, her gün bir sıkıntı içinde kendini helâk etmesi çok acı bir akıbetti.

Bu olan şeyleri muhakkak ki o da hoş görmüyordu, göremezdi...

Ömrünü dört duvar arasında geçirmiş, çocuklarından başka insan yüzü görmemiş temiz bir ev kadınının birdenbire değişmesine imkân yoktu. Bu değişikliğin sebebini belki de onun bu çocuklara olan fazla muhabbetinde aramak lâzım gelirdi. Ne de olsa düşüncesiz, saf bir kadındı. Fazla ilerisini görmeye kafacığı müsaade etmemiş, sırf hisleriyle, çocukların ne pahasına olursa olsun ağlamalarına mani olmak isteyen zayıf ana hisleriyle hareket etmişti. İğrendiği muhakkak olan birçok şeylere, sırf onlar istiyor diye, onları mesut etmek için katlanıyor, bunca senelik kocasını hırpalamaktan çekinmiyordu. Evet, ikisi de çocuklarını ihtimal, aynı kuvvetle seviyorlardı; fakat, ne yazık bu seviş tarzları başka idi.

Ali Rıza Bey, içinden Şevket'e de biraz kırgındı; fakat bu gece onu da affediyor ve çocuğa çıldırırcasına acıdığını duyuyordu. O gün, birkaç defa karşılaşmışlardı. Pek dikkatli bakmamakla beraber oğlunu çok mey'us ve şaşkın görmüştü. Güzel ve zeki başı siyah güveylik elbisesinin üstünde balmumu gibi renksizdi.

Bir aralık tenha bir köşede Ali Rıza Bey'e yaklaşmış, "Baba, bir parça beni dinler misin?" demişti. Fakat sesi birdenbire göz yaşlarıyla dolmuş, yukarıdan birisinin, Şevket... Şevket..." diye kendisini çağırmasını bahane ederek kaçmıştı.

Çocuk, acaba ne söylemek istemişti? Ali Rıza Bey bunu bilmiyordu. Fakat öyle sanıyordu ki konuşmuş olsalardı şimdi bu saatte, bu ayrı ayrı yerlerde ikisi de daha ferah ve daha az bedbin olacaklardı.

– XVII –

LEYLA ile Necla tahminlerinde yanılmamışlardı.

Yengeleri açık fikirli, cesur bir kadındı.

Daha düğün günü onlarla konuşurken etrafı koklar gibi hareket yapmış:

— Bu evde bir türbe kokusu var, demişti. Benim fikrimce pencereleri, kapıları açmak, biraz hava değiştirmek lâzım. Bilmem belki siz alıştığınız için bir şey hissetmiyorsunuz.

Kızlar, en güzel sinema yıldızını kıskandıracak kadar mahzun ve güzel tavırlarla başlarını gökyüzüne kaldırmışlardı. Bir şey hissetmiyorlar mıydı? Siz, bir de onların içine sorun. Zavallı çocuklar, havası boşalmış bir şişe içindeki kuşlar gibi adeta nefessizlikten can çekişiyorlardı. Fakat ellerinde ne vardı? Babaları eski kafalı bir ihtiyar, anaları âciz bir kadındı. Fikret abla-ları bir ağırbaşlılıktır tutturmuştu. Yirmi yaşında bir genç kız olmasına rağmen, eski kafalılıkta babasına taş çıkartıyordu. Şevket'e gelince... Nedense şimdiye kadar o da pek yenilik ve eğlence taraftarı görünmemişti.

İnşallah yengeleri sayesinde o da bir parça açılır, kendi yaşındaki "asri gençler"e benzerdi. Fakat o biçarenin elinden de kendileriyle beraber ağlamaktan başka bir şey gelmiyordu.

Görümcelerinin daha ilk günde böyle büyük bir emniyetle açılıp saçılmaları yaşlı gözlerle âdeta kendisinden imdat istemeleri, Ferhunde'nin kalbine dokunmuştu. Genç kadın, Leyla ile Necla'nın saçlarını okşayarak:

— Vah zavallı masumlar! dedi. Bu güzel gözleri böyle ağlatmaya nasıl dayanıyorlar? Siz hiç merak etmeyin. Şimdi artık üç kişi olduk. Nasıl olsa derdimizi anlatırız.

Ferhunde'nin "üç kişi olduk" demesi tevazudan başka bir şey değildi. Yoksa bugünden itibaren evin diktatörünün kendisi olduğunu gayet iyi anlamıştı.

Bu genç kadın, zeki olduğu kadar da hilekâr ve cesurdu. Birkaç gün içinde idareyi eline aldı ve eve tek başına hükmetmeye başladı.

Evin içinde zaten bir gölge gibi gezen Ali Rıza Bey, büsbütün ortadan kayboldu. Sabahları erkenden sokağa çıkıyor, günü kendi kendine kırlarda gezmekle, yahut kahvelerde ourmakla geçiyordu.

Fikret'in babasıyla arası açılmış, genç kız, bir türlü yengesi ve kardeşleriyle anlaşmak istemiyor, bütün gün vahşi bir inatla odasına kapanıyordu.

Onun fikrince bütün bu olan şeylerin mesuliyeti Ali Rıza Bey'e aitti. O, aile babası vazifelerini ihmal etmeseydi, evini kuvvetli bir erkeğe yakışacak bir metanetle idare etseydi söz, böylece ayağa düşer miydi?

Genç kız, düşündüklerini Ali Rıza Bey'e de söylemekten çekinmiyordu. Ara sıra yalnız kaldıkları vakit babasını acı acı iğneliyor: "Benim için ehemmiyeti yok. Ben, nasıl olsa hayatı kırılmış bir kızım. Fakat Ayşe'ye acıyorum... Yavrucak, bunların arasında mutlaka ahlâksız olacak," diye ihtiyar adamı büsbütün çıldırtıyordu.

Ali Rıza Bey'e göre Fikret, tamamıyla haksız değildi. Bu işlere biraz da kendisi sebep olmuştu. İki büyük kabahati vardı: Evvelâ zayıf bir adamdı. Sonra parasızdı, ki her halde bu, daha affedilmez bir cinayetti.

İhtiyar adam "Altın Yaprak Anonim Şirketi"ni bıraktığı zaman karısının söylemiş olduğu sözlere şimdi hak veriyordu:

— Şirketi bıraktığına iyi mi ettin? Başkalarının ahlâksızlığından sana ne idi? Hiç olmazsa yalnız kendini lekelerdin; çoluk çocuğunu bu tehlikeden kurtarmış olurdun.

Ali Rıza Bey, bir akşam karısına yalvararak, elbiselerini ütületti. Eskiden olduğu gibi büyük bir dikkatle giyindi. Karısı bu şıklığın sebebini öğrenmek istedi. O:

— Hiç. Eski bir arkadaşı ziyaret edeceğim de... diye müphem bir cevap verdi.

Maksadı "Altın Yaprak Anonim Şirketi" müdürü Muzaffer Bey'e hatır sormak bahanesiyle, şöyle bir görünmekti. Eski alebesi ona bir iş verirdi.

Gerçi Muzaffer'le bir daha yüz yüze gelmemeye ahdi vardı. Fakat bu, eski zamanlara ve eski Ali Rıza Bey'e ait bir karardı.

Değil mi ki kendi oğlunun yaptığı kabahate göz yummuştu; artık tenkit etmeye, yüksek sesle doğruluktan bahsetmeye kalkmak gülünç bir şey olurdu.

Ali Rıza Bey, şirkette evvelâ kalem odasına uğradı, eski arkadaşlarından birçoğunu değişmiş buldu. Kalanlar da onu tanımakta âdeta güçlük çektiler. İhtiyar adam, koridorlarda mümkün olduğu kadar geciktikten, duvarlarda asılı ilânları satır satır okuduktan sonra müdürün odasına yürüdü, nedense çok ayıp bir şey yapıyormuş gibi elleri titriyor, bir türlü kapıyı vurup içeri girmeye cesaret edemiyordu.

Belki kuvvet toplamak için koridorda bir boy daha dolaşacak, ilânları bir kere daha okuyacaktı. Fakat birdenbire kapı açıldı. Muzaffer Bey, elinde bir dolu çanta ile dışarı çıktı.

— Vah hocam... Siz misiniz? Ne var ne yok? İyisiniz inşallah?...

Genç adam, onu böyle suçlu bir insan vaziyetinde kapısı önünde bulduğuna hiç hayret etmiyor gibiydi. Ali Rıza Bey'in kalbi birdenbire burkuldu:

— Hamdolsun efendim, dedi. Sizi göreceğim geldi... Bugün bu tarafa bir işim düşmüştü...

Muzaffer Bey, sözü Ali Rıza Bey'in ağzından aldı:

— Hatırımı sormadan geçmek istemediniz, değil mi? Teşekkür ederim... Nasılsınız? Maşallah pek değişmemiş görünüyorsunuz. Oğlunuz nasıl? Kerimeler de iyidir inşallah? Artık büyümüşlerdir!

Muzaffer Bey, konuşulması lâzım gelen şeyleri mümkün olduğu kadar çabuk bitirmek ister gibi birbiri ardına sualler soruyor, bu esnada çantasını aralayarak içindeki kâğıtları muayene ediyordu. Elinde bir şapka ile bekleyen bir hademeye:

— Oğlum, masanın üstünde mühürlü bir zarf var; getir onu bana... dedi.

Sonra Ali Rıza Bey'in elini sıktı.

— Hocam, affedersiniz! Acele bir işe gidiyorum, dedi. Yolunuz düşer de uğrarsanız memnun olurum... Allahaısmarladık.

İhtiyar adamı koridorda yalnız bırakarak süratle merdivenlerden indi.

Bu son ümit de böyle suya düşmüş oluyordu.

– XVIII –

LEYLA ile Necla, artık muratlarına ermişlerdi. Senelerden beri hasretini çektikleri asri hayata nihayet kavuşmuşlardı.

Ali Rıza Bey'in Bağlarbaşı'ndaki kendi gibi ihtiyar ve çürük evi, eski mahrumiyetlerinin acısını çıkarmak ister gibi çılgın bir neşe ve şenlik içinde kalkıp kalkıp oturuyordu.

Haftada iki gece dostlara danslı çay veriliyor, en aşağı iki üç gece de başkalarının davetine gidiliyordu. Aşağı sofa ile taşlık arasındaki camekân kaldırılmış, delik deşik duvarlar sarı

yaldızlı bir kâğıt ile kaplanmıştı. Davet akşamları taşlıktaki su küpü, sofradaki yemek masası ve daha başka hırdavat eşya mutfağa taşınıyor, yukarıdan kilimler, iskemleler, süslü yastıklar indirilerek bir kabul salonu dekoru kuruluyordu.

Bu telâşlar arasında çok kere, akşam yemeği hazırlamaya ve yemeye vakit kalmazdı.

Herkes misafirler için hazırlanan sofradan bir iki bisküvi, bir sandviç alır, ayak üstünde acele acele yerdi. Biraz sonra davetliler birer birer sökün etmeye başlayınca, Hayriye Hanım eteklerini toplayarak, kollarını sıvayarak mutfaktaki büfecilik vazifesine kapanır, Ali Rıza Bey aşağıdaki gürültüleri mümkün olduğu kadar az işitmek için kolunda bir kitap, elinde bir mum ile tavan arasına çıkardı.

Gramofon bütün gece çalar, çılgın kahkahalar, çığlık çığlığa boğuşmalar içinde durmadan dans edilir, temelinden sarsılıyor gibi olan evin harap tavanlarından tozlar yağardı...

Çok kere oturduğu yerde sönen mumun önünde uyuyup kalan Ali Rıza Bey, ilk sabah ışıkları içinde gözlerini açtığı vakit, evi hâlâ bu gürültüler içinde sarsılıyor bulurdu.

Ailenin misafirliğe gittiği gecelere gelince, o vakit de yine bitip tükenmez hazırlıklar sebebiyle akşam yemeklerine vakit kalmazdı. Kızlar, yengeleriyle beraber saatlerce sökük dikerler, bozulmuş elbise parçalarından uydurma süsler hazırlarlar, vücutlarının görünecek yerlerini kolonya ile silerler, ayna karşısında kantocu kızlar gibi boyanırlardı.

Küçük büyük evin bütün insanlarına arız olan titizlik ve hırçınlık Ali Rıza Bey'e de sirayet ediyor gibiydi.

İhtiyar adam bazen kızıp köpürüyor, bu rezaletlere tahammül edemeyeceğini bağıra bağıra söylemeye başlıyordu. O vakit Hayriye Hanım, nerede ise koşup yetişiyor:

— Ali Rıza Bey, çıldırıyor musun? Ne yapalım şimdi böyle geçiyor... Kızlara koca bulmak lâzım... Eve kapatılmış bir

kızı bu zamanda kimse arayıp sormuyor... Bu yaptıklarımız sırf onlara hayırlı bir kısmet bulmak için... Çocuklarına hanlar hamamlar mı yaptın? Bırak biçareler de başlarının çarelerine baksınlar... diye çıkışıyordu.

Görünüşte Şevket de bu fikirde idi:

— Baba, hayat değişmiş, diyordu. Emin ol ki bu eğlencelerde zannettiğin kadar korkulacak bir şey yok... Şimdi bütün dünya böyle. Ne yapalım? Asrın icabatına uymaya mecburuz. Sen, başka bir zamanın adamı olduğun için bunların ne kadar tabii ve zaruri olduğunu görmüyorsun.

Ali Rıza Bey evvelâ şaşırdı; oğlunun da öteki çocukları gibi değiştiğine, bozulduğuna hükmetti. Fakat biraz sonra anladı ki Şevket, yine eski Şevket'tir.

Onun fikirlerinde ve duygularında hiçbir şey değişmemiştir. Bu gidişten o da memnun değildir. Ne bu yaşayış tarzını, ne evlerine girip çıkan insanları, o da beğenmiyor; fakat ne çare ki iş çığrından çıkmış, karısına olan zaafı yüzünden, yahut daha başka sebeplerden, kendini bir kere bu korkunç akıntıya kaptırmışır; bu müdafaalar bu zaafa bir mazeret göstermekten başka bir şey için değildir.

Oğlunun söz söylerken aldığı suçlu ve mey'us tavır da bunu göstermiyor muydu? Evet, Şevket yine eski Şevket'ti. Bu olan şeyleri ne bu zaman, ne de hiçbir zaman tabii ve zaruri bulmuyordu. Ne yapsın ki ok yaydan çıkmıştı.

Ali Rıza Bey bunu anladıktan sonra oğluna daha çok acımaya başladı.

Çocuğun günden güne süzüldüğü ve eridiği görülüyordu. Bu öldürücü eğlence gecelerinden sonra çok kere yatmadan çantasını alarak sokağa çıkıyor, akşamlara kadar kim bilir nerelerde ne şekilde didişip uğraşıyor, ortalık karardıktan sonra yorgunluktan bitmiş bir halde eve dönüyordu. Fakat onun yatağa girecek derecede hasta olduğunu kimse görüp anlamıyor,

karısıyla bir rahat yemek yemesine bile meydan vermeden önlerine katıp yine gece eğlencelerine sürüklüyorlardı. İdare, hâlâ Hayriye Hanım'da idi. Fakat kadıncağız, artık ipin ucunu iyiden iyiye kaçırmıştı. Evde su gibi para sarf ediliyordu. Bu para, nereden geliyordu? Şevket, ölesiye çalışmak pahasına da olsa bu korkunç masrafı karşılayacak kadar para kazanıyor muydu? Yoksa çocukcağız borca mı batıyordu?

– XIX –

DÜĞÜNÜN üstünden birkaç ay geçti. İlk zamanlarda hesapsız, kitapsız su gibi giden paranın membaı kurumaya başladı. Bunun arkasından tekrar kavgalar mevsimi geldi.

Şevket'in büyük bir sıkıntı içinde olduğu görülüyordu. Bazı sabahlar, annesine masraf parası bırakmadan çıkıyor, ara sıra kapıya gelen alacaklılara kendisini yok dedirtiyordu. Ev halkı tekrar birbirine düşmüştü. Kimi gün Ferhunde sinirlenip haykırıyor; kimi gün Leyla ile Necla intihara kalkıyor, kimi gün Ayşe ağlıyordu.

Kocasından başka herkese fevkalâde yumuşak ve tatlı muamele eden Hayriye Hanım ise bu kavgalar arasında mütemadiyen ondan ona koşarak yalvarıyor, ara bulmaya çalışıyordu.

Sefalet son dereceyi bulmaya başlamıştı. Bazen evde ateş yanmadığı, tencere kaynamadığı günler oluyordu. Dolabında daima gizli reçelleri, kutu sardalyaları olan Ferhunde müstesna olmak üzere herkes, eline geçirdiği zeytin, peynir, pastırmayla bir köşede karnını doyuruyor, pek soğuk havalarda kapsız yorganlara sarınılıyordu.

Böyle olmakla beraber davet günleri geldiği zaman yine her şey değişiyordu. Bütün ev halkı barış görüş oluyor; yüzler

gülüyor, elbirliğiyle bir çalışmadır başlıyordu. Kimi yemek masasını taşıyarak kabul salonunu hazırlıyor; kimi sökük dikiyor, çorap tabanı tamir ediyor, kimi ütü ütülüyor. Ayşe, eski bir zımba makinesiyle renkli uçurtma kâğıtlarından konfeti kesiyordu.

Hayriye Hanım'a gelince, o, yine kollarını sıvayarak mutfağa giriyor, bayat francalaları yarıp peynir kırıntıları ve margarin yağıyla sandviçler dolduruyordu. Kadıncağız, bu işte bir gazino büfecisi gibi ihtisas sahibi olmuştu. Bir kaşık siyah havyarı zeytin ve sardalya barsağıyla karıştırarak nefis havyarlar yapıyor, eski davetlerden kalma kadeh artıklarını çürük yemişlerle kaynatmak suretiyle likörler meydana getiriyordu.

Bir gün evvel saç saça, baş başa kavga edenler bir gün sonra güle eğlene birbirlerinin tırnaklarını boyuyorlar, cımbızla kaşlarını yoluyorlar, dikişlerini dikiyorlardı.

Ali Rıza Bey'in anlamadığı şeylerden biri de en acı sefalet içinde kıvranan ve birbirlerini yiyen bu insanların eğlence saati gelince birdenbire her şeyi unutmaları, hiçbir şey olmamış gibi gülüp eğlenmeye başlamalarıydı.

Demek çocukları hissiz, haysiyetsiz, çingene gibi bir şey olmuşlardı.

Ali Rıza Bey, bir şey söylemek istedikçe cevap hazırdı:

— Ne yapalım, keyfimizden değil ya... Kızlara koca bulmak lâzım...

Hayriye Hanım, bu bahane ile Ali Rıza Bey'i misafirlere çıkarmaya da başladı:

— Sansar gibi tavan arasında dolaşacağına insan içine çık. Eve gelen gidenler arasında Leyla ile Necla'yı isteyenler var. Babaları değil misin? Son sözü söyleyecek sensin. Bu adamlarla konuş, ahlâklarını, meşrepler. ii anlamaya çalış. Babalık vazifelerinden hiçbirin yapmadın, bari bunu yap...

Ali Rıza Bey, bunu yanlış bulmuyordu. Darılıp bir köşeye çekilecek zaman değildi. Leyla ile Necla, ne de olsa evlatları idi. Mademki eve gelip gidenler arasında onlarla evlenmek fikrinde olanlar varmış, bunların içinde iki namuslu adam seçmeye gayret etmeliydi. Zaten çocukların göz göre göre ziyan olup gitmesine mani olmak için şimdilik bundan başka çare de görmüyordu.

Artık davet akşamları o da oyuna çıkacak bir aktör gibi köşede hazırlık yapıyordu, kunduralarını boyuyor, pantolonunun paçasından sarkan iplikleri makasla kesiyor, gömleğinin yırtıklarını büyük bir dikkatle kravatının altına sokuyor, saçını sakalını fırçalıyordu.

Ali Rıza Bey, eskiden idare meclisine girerken aldığı ciddi vaziyetle içeri girince kızlar pullu, boncuklu tuvaletlerinden çıkan çıplak kollarını kanat gibi sallayarak koşuyorlar, şımarık çığlıklarla,

— Babacık... Cici, güzel babacık, diye boynuna sarılarak bir koltuğa oturtuyorlar, bisküviler, sandviçler getirip zorla ağzına sokmaya çalışıyorlardı.

Misafirlere karşı bu, ne iğrenç sahtekârlıktı: Ali Rıza Bey, kızlarını, biraz evvel kuliste itip kaktıkları ihtiyar bir aktörü perde açılınca rol icabı öpüp koklamaya başlayan tiyatro kızlarına benzetiyor, hem onlardan hem kendinden iğreniyordu. Ne yapsın ki birçok şey gibi buna da tahammül etmeye mecburdu. Bu mesut aile komedisini oynamak suretiyle davetliler arasında çocuklarına belki bir koca avlayacaktı. Yalnız, şu evine girip çıkan bu alay alay erkekler içinde insana benzer tek bir çehre görünmüyordu: Yirmişer, yirmi ikişer yaşında terbiyesiz, cahil, küstah mahalle çocukları... Kimi kumardan, kimi kadından, kimi büyük borsa ve ticaret manevralarından, kimi yediği veya beklediği büyük miraslardan hayret verici bir yüzsüzlükle bahseden çeşit çeşit serseriler... Yıprak, kokainci,

şişkin, ayyaş çehreleri... Sırf gafil kız çocuklarını kandırmak için aileler içine sokulmuş ihtiyar tilkiler...

Ali Rıza Bey, hiçbir şeyin farkında değil gibi bir köşeye sinip oturduğu halde bu çehrelerin içyüzünü görüyor, kızları onlarla teklifsizce konuşup şakalaştıkça utancından kahroluyordu.

Şevket'in bu meclislerde herkesten ne başka bir hali vardı. Bu zavallı çocuğun mütemadiyen azap ve işkence içinde yaşadığı belliydi. Fakat ne çare, bir kere saplandığı bu bataktan bir türlü kendini kurtaramıyordu. Şevket, Ali Rıza Bey'in misafirlere çıkarıldığına hiç tahammül edemiyordu. Bazen göz göze geldikleri zaman: "Seni bu vaziyete ben düşürdüm; affet!" der gibi boynunu büküyordu.

Genç adam, bir gece bir bahane ile babasını dışarı çekti, taşlıkta onun kulağına eğilerek: "Kuzum baba, bana acırsan bunların içinde bulunma!" dedi ve cevap beklemeden kaçtı.

– XX –

EVİN üst katındaki bir odada kendi kendine yaşayan, yalnız ara sıra kavga etmek için dışarı çıkan Fikret, bir gece babasını yanına çağırdı.

Hiç mukaddeme yapmadan:

— Ben evleniyorum baba, dedi.

Ali Rıza Bey, şaşırdı. Fakat pek fazla telâş göstermedi:

— Öyle mi çocuğum? Allah mesut etsin, dedi.

— Sana danışmadan böyle bir karar verdiğim için belki bana kızarsın...

Ali Rıza Bey, acı bir gülümseme ile:

— Kızmak mı? Niçin kızayım çocuğum? Benim senin üstünde bir hakkım yok ki... dedi.

Fikret, kaşlarını çattı:

— Bu sitemin doğru değil baba...

— Sitem etmiyorum... Hakikati söylüyorum... Ben, artık fukara oldum... Bütün haklarım gibi babalık hakkımı da kaybettim... Mademki senin saadetine temine kadir değilim... Ne istersen yapmak hakkındır çocuğum.

Fikret, evvelâ biraz sarsıldı, babasına acır gibi oldu. Fakat çehresi tekrar sertleşti, ağır ve tutuk bir tavırla:

— Açık konuşalım baba, dedi. Bilirsin ki ben, öyle pek kafasız bir kız değilim. Annem gibi, kardeşlerim gibi fakir düştük, parasız kaldık diye sana darılmak hiçbir zaman aklımdan geçmedi. Buna mukabil onlara gösterilen zaafı affedemedim ve edemeyeceğim.

Şevket, fena çocuk değil. Ancak, ne çare ki yularını o soysuz kadına kaptırmış. Leyla ile Necla ne yaptığını bilmeyen iki çılgın... Annem, koyun gibi nereye çeksen oraya giden bir zavallı. O kadar çırpındım, çarpındım: "Baba, gözünü aç. Bunlar evi bir felâkete sürükleyecekler," dedim. Aldırmadın; yabancı gibi köşeye çekildin, sade darılıp surat asmakla iktifa ettin... Sen, erkekçe hareket edeydin bu olanlar olmazdı. Belki müteessir olacaksın, ama göz önünde olan bir hakikati saklamaya hacet yok... Bu gidiş iyi bir gidiş değil. Doludizgin bir uçuruma gidiyoruz... Baktım kimseden imdat yok... Ben, bari kendimi kurtarayım, dedim. Onun için "Niye bu kız bir kere sormadan böyle iş tutmuş?" diye kızarsan haksızlık olur...

Ali Rıza Bey, bir sandığın kenarına oturmuş, artık bir tek siyah saç kalmamacasına ağarmış başını, elleri içine almıştı:

— Hakkın var Fikret, dedi. Bunlara hep ben sebep oldum, çocuğum...

Baba-kız, bir zaman düşünceler içinde karşı karşıya oturdular. Sonra Ali Rıza Bey, sualler sormaya başladı:

— Evleneceğin adam bari iyi bir adam mı Fikret?

— Tahsin Bey isminde ellilik bir adam...

— Senin için fazla yaşlı değil mi?

— Benim gibi bir insana çok bile...

— Ne ile meşgul?

— Adapazarı'nda bağı, bahçesi varmış, hali vakti yerinde bir adammış.

— Seni oraya mı götürecek?

— Asıl bunun için istiyorum ya...

— Şimdiye kadar evlenmemiş mi?

— Karısı geçen sene ölmüş... Üç çocuğu varmış...

— Nasıl bir adam acaba?

— Fena değil, diyorlar. Ben, kendi hesabıma resmini bile görmek istemedim.

— Ya beğenmezsen?

— Beni bu cehennemden kurtaracak adam kim olursa olsun kabul etmeye razıyım.

— Seni vasıta ile mi istedi?

Fikret kesik bir sinir kahkahasıyla:

— Tabii uzaktan methimizi işiterek: "Aman şu bulunmaz Hint kumaşını bana isteyin," diye görücü göndermedi. Bu adam, komşumuz Neyyir Hanım'ın akrabası oluyormuş... Geçenlerde İstanbul'a gelmiş... "Karımın ölümünden sonra ev altüst oldu... Çocuklarıma analık etmeye razı iyi bir kızcağız bulursam evleneceğim... demiş. Hiç tereddüt etmeden, "Beni alsın!" dedim. Mektup yazdılar; dün cevap gelmiş... İki haftaya kadar Adapazarı'na gideceğim.

Fikret, titiz, acı bir tavırla bir izahatı verirken Ali Rıza Bey, küçük yaşlarından beri kurduğu hülyaları düşünüyordu. Kendini zaptedemeyerek:

— Vah zavallı çocuğum, dedi...

Genç kız haşin bir tavırla başını kaldırdı, gözlerinde vahşi bir kinle:

— Baba, sen merhametini öteki çocuklarına saklasan daha iyi edersin, bakalım akıbetleri ne olacak? dedi.

Fikret, söylediği gibi iki hafta sonra Adapazarı'na gitti. Hayriye Hanım, odaları son bir defa altüst ederek kızına üç beş parça eşya bulmak istedi. Fakat genç kız, bunları hakaretle reddetti. Kezalik ailesinden kimsenin Adapazarı'na kadar kendisine refakat etmesine razı olmadı...

— Ben, bu evden bir hizmetçi gibi çıkıyorum... Teşrifata lüzum yok, dedi.

Evden çıkarken kardeşlerine veda etmedi; ağlayarak boynuna sarılmak isteyen annesini sinirli bir hareketle göğsünden itti...

Yalnız, tren yürümeye başladığı zaman babasının gözlerindeki dilsiz ve ümitsiz elemden biraz rikkate gelir gibi oldu. Vagonun penceresinden eğilerek:

— Üzülme baba, dedi. Pek darda kalırsan bana gelirsin; sana kendi evladım gibi bakarım.

Ağacın yapraklarından biri böylece kopup gitmiş oluyordu.

– XXI –

Ali Rıza Bey'in tek ümidi kalmıştı.

Vakit geçirmeden Leyla ile Necla'ya hayırlı birer kısmet bulup başından atmak.

Kızlara koca bulmak bahanesi ortadan kalkınca belki rezaletlere de bir nihayet verilirdi. Gerçi asıl fesadın gelini Ferhunde'nin başı altından çıktığını biliyordu; fakat o, yardak-

çılarını kaybedip yalnız kalınca iş bir dereceye kadar daha kolaylaşırdı.

İhtiyar adam, Şevket'e söyleyeceği sözleri şimdiden hazırlamıştı:

— Oğulcuğum... Ben, seni yine eskisi gibi seviyorum; Fakat artık çürüklüğe atılmış bir ihtiyardan başka bir şey de olmasam, bu ailenin reisi sayılırım. Vazifelerim daha bitmedi. Bu hal böyle devam edemez. Sen, her şeye rağmen iyi ve gayretli bir erkeksin; biraz gayret edersen umarım ki karına meram anlatabilirsin. Eğer ona karşı fena zaafın varsa, yahut herhangi bir sebepten bunu yapamayacak halde isen, evlerimizi ayırırız. Senden artık bir şey istemem. Birkaç kuruş tekaüt aylığımla nasıl olsa anneni ve Ayşe'yi geçindiririm.

Ali Rıza Bey, bunu söyledikten sonra, davetlere, eğlencelere paydos diyecek, kapısını tekrar kapayacaktı. Karısı karşı durmaya kalkarsa onu feda etmeyi kafasına koymuştu. Hayriye Hanım, kendisine itaat etmek istemediği takdirde çocuklarından herhangi biriyle yaşamaya gidebilirdi.

Felâket, Ali Rıza Bey'e kaybettirdiği bunca şeye karşı çok kıymetli bir hassa kazandırmıştı; pekyüzlülük, acarlık.

O artık, kılı kırk yaran, günlerce düşünüp üzülmeden en ehemmiyetsiz bir işe teşebbüs etmeyen, eski, mahcup, korkak Babıâli efendisi değildi.

Sokakta birkaç kuruş için esnafla boğaz boğaza gelmeye nasıl yavaş yavaş alıştı ise, evinde çoluğu çocuğu ile dalaşmaya da öyle alışmıştı...

Eskiden pek canına yetmeyince, kendini bir işte son derece haklı görmeyince bağırıp çağırmazdı. Şimdi, bazen hiç sebep yokken de olmayacak bir şeyi parmağına doladığı, bir çocuk inadıyla önüne geleni haşladığı oluyordu.

Bunda, günden güne bozulan sıhhatinin le belki büyük bir payı vardı.

Evet, vak'alar Ali Rıza Bey'i bambaşka bir adam yapmıştı. Günü gelince hakkını ve kanaatini müdafaada eskisi kadar âciz kalmayacağını gayet iyi anlıyordu. İş ki, Allah o günleri göstersin...

Yalnız eve girip çıkan, mütemadiyen kızlarının etrafında dolaşan erkekler arasında o iki "helâl süt emmiş" damadı bulmak hiç de kolay bir şeye benzemiyordu.

Ali Rıza Bey, şimdi artık çağrılmadığı, istenmediği zamanlarda da misafirlerin arasına giriyor, güpegündüz elinde fenerle sokakta adam arayan Diyojen gibi ahlâkına güvenilebilecek o iki halâskârı arıyordu.

Gelip gidenler arasında sözü sohbeti yerinde görünen birkaç erkeği haftalarca göz hapsine aldı. Onlarla konuşma bahaneleri icat etti. Hayatları hakkında gizli tahkikat yaptı. Fakat neticede hiçbirini bir türlü göz tutmadı.

Bu insanlardaki iç yüzün dış yüze ne kadar az benzediğini anlamak için fazla yorulmaya da lüzum yoktu. Parmağının ucuyla biraz dokundun mu, üstlerindeki yaldız parça parça dökülüyor, altında dolu pislik ve ahlâksızlığın cılk yaraları bütün iğrençliğiyle görülüyordu. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse kızları da onlardan başka türlü müydü? Kızları evde günlerce analarının yırtık hırkası, kendisinin mutfak paçavrası olmaktan başka bir şeye hayrı kalmamış, eski palto ve hırkalarıyla geziyorlar, kirden rengi değişmiş elbiselerinin sökülen, yırtılan yerlerini dikmeye üşenerek iğnelerle tutturuyorlar; bez parçalarıyla top top boğuyorlardı. Fakat davet geceleri allı pullu ipek tuvaletleriyle kozalarından çıkmış kelebeklere dönüyorlar; bambaşka insanlar oluyorlardı.

Nasıl ki, yine o gecelerde bülbül gibi öten, etrafa iltifat ve nezaket saçan ağızların birkaç saat evvel hamal gibi kavga ve küfreden ağızlar olduğuna inanmak için de kırk şahit lâzımdı.

Ali Rıza Bey, bu sürü sürü, çeşit çeşit insanlar içinde aradığı kimseyi bulmaktan ümit kesince onların herhangi birine de razı oldu.

— Kızlar bu gidişle ya bu çapkınlardan birinin tuzağına düşecekler, yahut adları çıkacak, diyordu. O vakit onları evlendirmek büsbütün imkânsız bir şey olacak. Mademki kendi çocuklarımın pek şikâr matahlar olmadığını teslim ediyorum, şu halde ince eleyip sık dokumaya hakkım yok. Onlarda büyük meziyetler aramaktan vazgeçmeli, bir ev geçindirecek kadar para kazanan herhangi biriyle karşılaşınca tereddüt etmemeli...

Ali Rıza Bey, bir gece Leyla ile evlenmek fikrinde olduğu söylenen bir komisyoncu ile konuştu. Tahsin Bey ismindeki bu adam, kırk yaşlarında vardı. Evvelce iki defa evlenmiş, ikisinde de mesut olamamıştı. Halbuki kendisi ne kadar iyi bir adamdı. Karılarını memnun etmek için ne fedakârlıklar yapmıştı. Fakat bu nankör kadınlar ona etmediğini bırakmamışlar, üstelik namusunu berbat ettikten sonra kaçmışlardı.

Tahsin Bey, komisyon işlerinde pek çok para kazanıyordu. Hele bazı öyle teşebbüsleri vardı ki onu memleketin sayılı zenginleri arasına sokacaktı.

Ali Rıza Bey, bu sözlere inanıyor değildi. Bu iyilik, fedakârlık ve zenginlik hikâyelerinin iç yüzünde kimbilir neler vardı. Fakat işittiklerinin hiç olmazsa yüzde sekiz, onunun doğru olmaması için de sebep yoktu.

Bu Tahsin Bey, pek öyle rezil, dolandırıcı bir şey değilse ve karısını besleyecek kadar para kazanabiliyorsa, pekâlâ bir damat olabilirdi. Onun için ihtiyar adam, misafirini sonuna kadar dinlemiş, bütün söylediklerine inanıyor gibi görünmüştü. Yalnız, ertesi sabah, Hayriye Hanım sofrayı süpürürken yere düşmüş bir kâğıt parçası bulmuştu. Bu, Tahsin Bey'e yazılmış bir terzi mektubu idi ki bir sene evvel yaptırdığı iki kat

elbisenin parasını bu ay da vermezse dolandırıcılık davası açacağını söylüyordu.

Bu nev'iden bir kısmet de Necla'ya çıkarak Ali Rıza Bey'i sekiz, on gün kadar meşgul etti.

Bu, yirmi sekiz yaşlarında, ağırbaşlı, asil çehreli bir çocuktu. Postahanede kâtipti. Aylığı pek azdı, fakat Avrupa'da ölmüş bir amcasından miras yediğini söylüyor ve çok para sarf ediyordu.

İş ciddileşince, Şevket tahkikat yaptı ve bu gencin elindeki paranın Avrupa'da ölmüş amcadan değil, Hisar'da oturan altmış yaşlarındaki zengin metresinden geldiğini çabucak meydana çıkardı.

– XXII –

LEYLA ile Necla'yı ne pahasına olursa olsun evlendirmek Ali Rıza Bey için bir sabit fikir olmuştu.

Eskiden kızlarının yabancı erkeklerin kucağında dans ettiğini, onlarla ağız ağıza konuşup gülüştüğünü, tenha yerlerde kol kola gezdiğini gördükçe hırsından kendi kendini yerdi.

Şimdi, bu acıyı ve utancı eskisi kadar duymuyor, kızlarının su sayede belki iyi birer koca avlayacağını ümit ederek, bütün yolsuzluklara göz yumuyordu.

Necla ile Leyla'nın etrafında zaman zaman yeni çehreler peyda oluyordu. Bunların bazıları terbiyeli, kibar kıyafetli insanlardı.

Ali Rıza Bey, her defasında büyük ümitlere kapılıyor, onların güzel gecelerde kızlarını kollarına takıp götürmelerine, geç vakit Üsküdar'dan otomobille eve getirmelerine tahammül ediyordu.

Fakat bu insanlar, şüpheli gölgeler gibi bir zaman çocukların etrafında dolaştıktan sonra çekiliyorlar, ummanın ortasında kazaya uğramış bir biçareye uzaktan görünen ve onu hoş bir ümitle haykırtıp ağlattıktan sonra ufukta silinen dumanlar gibi görünmez oluyorlardı...

Ali Rıza Bey'e, ilk zamanlarda bir idare meclisi odasına giren büyük bir memur ağırlığıyla sosyeteye girdiği vakit, ortalık birdenbire durulurdu. O varken kadınlar fazla hoppalık edemezlerdi. Fakat şimdi herkesle yüz göz olmuştu. Kimse artık ondan çekinmeye lüzum görmüyordu. Evvelce ona "Beyefendi Hazretleri" diye hitap edenler, şimdi yanında açık saçık hikâyeler söylemekten çekinmiyorlardı. Bazı fazla yüzsüz kadınların "Beyefendi, ille sizinle dans edelim," diye üstüne hücum ettikleri, ihtiyar adamı üzüp tartakladıkları bile oluyordu.

Ali Rıza Bey, günden güne çöken vücudu, bozulan kıyafetiyle sinsi sinsi dolaşarak damat ararken neler görüyordu?

Görünüşte delicesine eğleniliyor, bir gürültü, bir kıyamet gidiyordu.

Bir yanda evin sakat döşemelerini çökertircesine dans edilirken, öbür tarafta salon oyunları oynanıyor, saçlı sakallı adamlar sandalyelere tüneyerek horoz gibi kanat çırpıp ötüyorlar, yahut yerlerde dört ayak üstü yürüyerek çifte atıyorlar, el şakırtıları, kahkahalar arasında eşek taklidi yapıyorlar, avaz avaz anırıyorlardı. Fakat Ali Rıza Bey, bu alabildiğine eğlenmek ve delilik etmekten başka bir şey istemiyor gibi görünen insanlar arasında türlü türlü entrikalar ve facialar yakalamakta gecikmezdi. Gizli gizli, yahut yüzsüz bir açıklıkla sevişenler, birbirini aldatanlar, kıskananlar, baştan çıkarmaya çalışanlar... Bir gece bir kadının birdenbire bayıldığı görülüyor, bir başka gece iki sarhoş biraz hava almak bahanesiyle bahçeye çıkarak birbirlerinin başını yarıyorlardı.

Ali Rıza Bey, bazen karısının kirli tabak, bardak yığınları arasında gece yarılarına kadar çalıştığı mutfaktan kaçıyor, yukarı sofaya çıkıyordu.

En küçük kızı Ayşe, yorgunluktan bitap düştüğü zaman orada içi deşilmiş bir ot minderin üstüne kıvrılıp yatardı.

Ali Rıza Bey, ayaklarının burnuna basarak çocuğun başı ucuna gelir çömelir, onun uyuyup büzülünce büsbütün küçülen cılız vücuduna, inceçik boynuna, renksiz yüzüne uzun uzun bakar: "Ah, hiç olmazsa şunu kurtarabilsem!" diye düşünürdü.

Bir gece, onu seyrederken kendini tutamayarak ağlamış, gözlerinden damlayan yaşlarla çocuğu uyandırmıştı.

– XXIII –

YİNE bir gece Hayriye Hanım, elinde bir kahve tepsisi ile Ali Rıza Bey'in odasına geldi:

— Şevket İstanbul'dan taze kahve getirmiş de...

Fincanı Ali Rıza Bey'in yanına bıraktıktan sonra odayı teftişe başladı:

— Yatak çarşafın kirden muşambaya dönmüş Ali Rıza Bey. Yarın sabah tentürdiyot alayım da arkana sürelim... Bir yorganla üşümüyor musun? Büyük hırkamı vereyim de üstüne at...

Hayriye Hanım'ın yüzü bu gece melekler gibi tatlı idi. Kocasına eliyle taze kahve pişirmek, yatak çarşafının kirden muşamba kesildiğini fark etmek, sonra öksürdüğünü merak ederek sırtını tentürdiyotlamak, kışlık hırkayı yorgana ilave etmek teklifi... Bunlar ne fevkalâde lütuflar ve iltifatlardı. Fakat nankör Ali Rıza Bey, artık hatırlanamayacak kadar eski bir zamana

ait olan bu ikramlara teşekkür edeceği yerde bilâkis çehresini ekşitiyor, kendisini okşayan elden şüphelenmiş bir hayvan gözüyle yan yan, ters ters karısına bakıyordu:

Kadın, odasının teftişini bitirdikten ve kocasının istirahat ve saadeti için lâzım gelen tedbirleri kararlaştırdıktan sonra yanına oturdu:

— Ali Rıza Bey, seninle biraz dertleşmek istiyorum. Halimiz ne olacak? Önümüz kış... Evde bir dirhem odun, kömür yok... Çocukların giyeceği kalmadı... Daha şimdiden titremeye başladılar... Ne yapacağız?

Sözün nereye varacağını, daha karısını elinde kahve fincanıyla görür görmez anlamış olan Ali Rıza Bey, cevap vermiyor, dalgın dalgın düşünüyordu. Hayriye Hanım, biraz bekledikten sonra tekrar sordu:

— Bir şey söylemedin, Ali Rıza Bey?

İhtiyar adam, ağır ağır omuzlarını kaldırdı, ellerini açtı:

— Söyleyecek bir şey yok ki...

Kadın hafifçe hırçınlaştı:

— Nasıl söyleyecek bir şey yok?... Evin erkeği sen değil misin?

Ali Rıza Bey, artık hiç dudaklarından düşmeyen o zehirli gülümsemesiyle:

— Sıkı zamanlarda tabii ben, dedi, fakat elde sarf edilecek üç, beş kuruş olduğu zaman benden başka herkes. Başınız darda kalmayınca beni adam yerine koyduğunuz var mı ki?

Kadının bu sözlere kızması, ağır, acı bir şey söylemek icap ederse Ali Rıza Bey'in istediği de bundan başka bir şey değildi. Çünkü Hayriye Hanım, kızarsa yalnız bağırmakla iktifa edecek, zihninde tasarladığı kim bilir hangi imkânsız şeyi isteyemeden kendisinden ayrılacaktı. Fakat o nedense kızmadı. Yalnız hafif bir sitemde bulundu:

— Ali Rıza Bey, sen eskiden böyle değildin, dedi.

İhtiyar adam, onu tasdik etti:

— Doğru, hakkın var. Eskiden başka türlü bir adamdım. Şimdi ahlâkım bozuldu. Aldığımı karılara, kumara filan sarf ediyorum.

Hayriye Hanım, birkaç kere yutkundu, dudaklarını ısırdı. Fakat bu gece kavga çıkarmak kat'iyen işine gelmiyor olmalı idi ki yine kendini tuttu. Aynı tatlı sesle:

— Ali Rıza Bey, biraz insaflı ol, dedi. Derdimi sana söylemeyeyim de kime söyleyeyim? Ötekiler, ne de olsa bir alay çoluk çocuk. Bu ev ikimizden sorulur. Seninle baş başa verip konuşalım.

İhtiyar adam, ne yapsa bu sezinlediği tehlikeden sakınmak kabil olmadığını anladı, evvelden her şeye razı olmuş bir tavırla:

— Pekalâ öyle olsun Hanım, dedi, söyle bakalım ne istiyorsun?

Hayriye Hanım'ın istediği pek öyle olmayacak bir şey değildi. Son aylarda Şevket'in işi pek iyi gitmemişti. Çocuk, biraz borca girmişti. Şimdi öteden beriden sıkıştırıldıkça fena halde kahrediyordu. Koca evi senelerden beri boynuna almış olan bu fedakâr çocuğa bu sıkı gününde biraz yardım etmelilerdi.

Ali Rıza Bey, neticeyi bir an evvel öğrenmek merakıyla acele acele:

— Buna da peki Hanım, dedi, fakat sen bana asıl mühim olan şeyi söylemiyorsun. Bu lâzım olan parayı nereden bulacağız?

Hayriye Hanım, korkak ve mahcup bir tavırla başını önüne eğdi:

— Pek canını sıkacak ama ben şöyle bir çare düşündüm: Sandıktan biraz borç para alalım. Şevket, bunu nihayet altı ay içinde ödeyeceğini söylüyor.

— Demek bu işi Şevket'le konuşup kararlaştırdın?

Kadın, şaşırır gibi oldu:

— Yok, hayır, dedi. Yalnız oğlumuzun çok sıkılıp üzüldüğünü görüyorum da. Ah, sen ana yüreğinin ne olduğunu bilmezsin Ali Rıza Bey.

İhtiyar adam, sinili bir tavırla onun sözünü kesti:

— Pekâlâ, pekâlâ... Anlaşıldı. Fakat benim bildiğime göre Emniyet Sandığı rehinsiz para vermez.

— Evi rehin ederiz Ali Rıza Bey.

— !!!???

— Şevket, evvelallah bu borcu altı ay, nihayet bir sene içinde temizler.

— !!!???

— Oğluna emniyetin yok mu? Şevket'in ne doğru bir çocuk olduğunu bilmiyor musun?

— !!!???

— Cevap versene. Niçin öyle dik dik yüzüme bakıyorsun?

Ali Rıza Bey, gözlerini kısıp gülümseyerek:

— Dünya değişti. Dünya ile çocuklarımızın da değişmesini bir dereceye kadar anlıyorum. Fakat sana ne olduğunu, senin niye bu kadar değiştiğini bir türlü anlayamıyorum.

Hayriye Hanım, gülmeye çalıştı:

— Tuhaf şeyler söylüyorsun Ali Rıza Bey. Niye değişecekmişim? Ben eskiden neysem gene oyum.

Ali Rıza Bey sert ve hareketli bir el işaretiyle karısının sözünü kesti:

— Hâşâ!... Nerede benim eski ağırbaşlı, melek karım, nerede sen?... Sen onun attığı tırnak bile olamazsın. Düşündüğümü saklamakta ne fayda var? Sen iğrenç bir insan oldun Hayriye; iğrenç bir insan. Elimizde bir bu kırık dökük ev var. O da

elimizden giderse ne yaparız? Ölmek için komşulara mı gideceğiz? Bunu bana teklif etmeye dilin nasıl vardı?

Hayriye Hanım, hiddetle yerinden fırladı:

— Anlıyorum Ali Rıza Bey, dedi. Eskiden "babası oğluna bir bağ vermiş, oğlu babasından bir salkım üzümü esirgemiş," diye bir söz vardı. Şimdi dünya tersine döndü. Oğlu, babasını salkımsaçak bir yığın çoluk çocuğuyla sırtına yükleniyor, babası kırık bir evi oğlu için rehine vermekten kaçınıyor. Hayırlı baba diye işte buna derler. Hem benim gibi canından bezmiş bir kadına hakaret etmeye ne lüzum var. Ev senin değil mi, açıkça "olmaz" dersin, olur biter.

Hayriye Hanım ağlaya ağlaya odadan çıkıyordu. Ali Rıza Bey arkasından seslendi:

— Gel, yanlış anlama; ben sadece senin insafına, akl-ı selimine müracaat ettim. Ev de elden giderse halimiz ne olur? dedim. Peki, istediğinize razı oluyorum. Biliyorum ki bir şeyi pençenize taktınız mı bırakmayacaksınız. Onu er geç nasıl olsa koparıp alacaksınız. Böyle olduktan sonra niye kendimi de, sizi de beyhude yere yorayım?...

Ali Rıza Bey, bütün ev halkının ertesi günden itibaren kendisini ateşten bir çember içine alacaklarını tecrübeleriyle biliyor, "teslim!" diye bağırmaya mecbur oluncaya kadar dönecek entrikaları, yapılacak hücumları ve işkenceleri olduğu gibi görüyor ve şimdiden yoruluyordu.

Bir sele kapılmış gidiyorlardı. Mukavemet neye yarardı? Bugün reddettiği şeyi yarın karakış geldiği, çocuklar çıplaklıktan, açlıktan, ateşsizlikten feryada başladıkları zaman nasıl olsa kabul edecek değil miydi?

Rehin muamelesi birkaç gün içinde bitti.

Emniyet Sandığı'ndan dört yüz lira kadar para alındı. Fakat bu para; eve, Ali Rıza Bey'in umduğu gibi, hiç olmazsa iki, üç aylık bir mukavemet refahı da getirmedi.

Şevket'in en zaruri borçları ödendikten sonra geriye kalan para çocuklar arasında yağmaya uğradı. Birçok gürültü, çekişmelerden sonra çarşıya giderek allı pullu yığın yığın ipekliler, yalancı mücevherler, kutu kutu, yüz, göz, yanak, dudak, tırnak, saç, diş boyaları, ajurlu çoraplar, ilk yağmurlarda çarpılıp dağılacak oyuncak gibi potinler alındı. Misafir salonu için birkaç yağlıboya, yastık, mermer heykelcikler, bebekler, sekiz-on tane yeni Çarliston ve Tango plağı geldi.

Dostlara biri Çamlıca'da, biri evde iki ziyafet verildi: Ali Rıza Bey, ancak iki defa Üsküdar çarşısına inerek iki küfe erzak, beş altı eşek yükü de odun alabildi.

Emniyet Sandığı'ndan para alındığının tam on birinci akşamı idi. Elde bu paradan bir lira kalmamıştı. Öğleden sonra başlayan bir sonbahar yağmuru gece yarısına doğru şiddetlenmiş, evin damı birkaç yerinden akmaya başlamıştı.

Tavan arasına, yukarı sofa ve odalara dizilmiş çamaşır leğenleri, tencereler, boş konserve kutuları yağmurun altında tıngırdıyor, bir çocuk sesinin durmadan ağladığı işitiliyordu. Bu ağlayan çocuk Ayşe idi. Büyükler pençelerinin zoruyla parayı, aralarında paylaşmışlar, onun ne zamandan beri istediği ipek bir elbise ile bir çift rugan iskarpin alınmamıştı.

Ali Rıza Bey, kâh yağmurun tenekelerdeki cazbandını, kâh Ayşe'nin boğuk şikâyetlerini dinliyor, kendi kendine:

— Bu işte yanan biz ikimiz olduk! diyordu. Ben ne dedim de adamın esasen sakat olduğunu hatırlamadım. Bu on gün içinde eriyen dört yüz liradan ne yapıp edip bir tamir paracığı olsun ayırmalı değil miydi?

– XXIV –

O SENE kış çok şiddetli oldu. Yollar, günlerce karla kapalı kaldı. Bağlarbaşı'ndaki evin etrafına birkaç defa kurt indi.

Sonbaharda evin rehine konulmasındaki asıl maksat güya bu kışı karşılamaktı.

Fakat alınan para hemen tamamıyla işe yaramaz lüks eşyasına gitmiş, çocukların sırtlarına birer yün fanila bile alınmamıştı.

Bereket versin, Hayriye Hanım'ın o tutumlu ev kadınlığına... Kadıncağız sandık diplerinde, dolap köşelerinde kalmış ne kadar palto ve hırka eskisi, minder ve karyola altlarını beslemek için kullanılmış ne kadar çul çaput varsa hepsini ortaya döktü. Çocukları, onları âdeta ganimet eşyası gibi kapıştılar.

Hayriye Hanım, soğuğa hiç yüzü olmayan cılız Ayşe'ye eski bir kerevet dokumasından hırka dikti; yatağından çıkardığı pamukları, baklava baklava kapladı.

Necla, güve yediğiden kalbura dönmüş bir çuha masa örtüsünden kendine pelerin yaptı. Kenarına renkli yünden çiçekler ördü.

Bu acayip kıyafetlerde ev "Pembe Kız" piyesini oynamaya hazırlanmış tuluat kumpanyasına döndü.

Bu zavallı eski evde, o hastalıklı vücutlar gibi dışarıdaki havanın değişmelerine göre her gün bir başka illet patlak veriyordu.

Yağmur yağdığı, yahut karlar erimeye başladığı zaman damlar akıyor, rüzgâr esince sıvalar dökülüyor, evin dört tarafındaki deliklerde, pencere kenarlarında, kapı aralıklarında türlü ıslıklar, düdükler çalınıyordu.

Böyle olmakla beraber çocuklar, sefalete iyice alışmışlardı. Bu feci yoksulluktan fazla müteessir görünmüyorlar, hatta

bazen evin hali ve kendi kıyafetleriyle pişkin pişkin eğleniyorlardı. Ali Rıza Bey'in her zaman tekrar ettiği gibi zavallılar hissiz, haysiyetsiz, çingene gibi mahluklar olmuşlardı.

Kızlar, bir gün yine o acayip kıyafetleriyle el ele vermişler, yağmurun tenekelerde çıkardığı seslere ayak uydurmaya çalışıyorlardı.

Hayriye Hanım, elinde bir testere ile merdivenden inen Ali Rıza Bey'in güldüğünü görmüş, acı bir sesle:

— Yaşasın senin gibi baba. İnsan fazilet ve doğruluğu sayesinde çocuklarını bu derece mesut eder de nasıl gülmez? diye bağırmıştı. Bu sözler, ihtiyar adama o kadar dokunmuştu ki ayaklarına inme inmiş gibi merdivenin basamağına çöküvermiş, elindeki testereyi yere düşürmüştü.

Bu testere, bu fasılasız ve amansız karakışta Ali Rıza Bey'in en büyük yardımcısı olmuştu. Pek soğuk günlerde sarıp sarmalanarak dışarıya çıkar, bahçedeki ağaçları keserek odun yapardı. Ne yapsın? İnsanın malına hükmü geçerdi. Varsın yaz geldiği zaman o, bahçesinde gölge verecek ağaç bulamasın. Gerçi senelerce uğraşarak eliyle yetiştirdiği bu ağaçlar da onun gözünde bir nev'i evlat demekti ama ne kadar olsa ötekilere benzemezdi.

Kış devam ettiği müddetçe evden hasta eksik olmadı. Çocukların biri yatıp diğeri kalkıyordu. Bir defa o da, Ali Rıza Bey de, enflüenzaya tutularak bir hafta yattı. Bu müddet zarfında hemen hemen yanına uğrayan olmadı. Yalnız karısı ara sıra çorba getiriyordu.

"Maşallah bugün iyisin. Ama, kendini üşütme. Bir şey değil, geçer. Ben de yatacak kadar hastayım ama bırakmıyorlar," diyordu.

Hayriye Hanım, belki kocasıyla fazla meşgul olmadığını mazur göstermek için böyle söylüyordu. Fakat belki de hakikaten öyle idi.

Çocuklarının bu ihmali Ali Rıza Bey'e çok dokundu. Onun fikrince, insan, çoluk çocuğu ancak böyle günlerde etrafında bir ses işitmek, candan bir insan yüzü görmek için isterdi. Demek hastalığı daha ağır da olsa, yine kimse onu arayıp sormayacak, evde bu kadar insan olduğu halde –gurbette, han köşesinde hastalanmış gibi– kendi kendine ölecekti.

Yalnız, bir gece geç vakit oğlu Şevket, yanına girdi; yorgun ve mahcup bir tavırla yatağının kenarına oturdu. Elini yavaş yavaş babasının yüzünde gezdirerek hararetine baktı. Derin bir nefes alarak sadece:

— Baba, seni yoklayamadım, dedi.

Genç adam, ne fazla teessür gösterdi ne de bir mazeret uydurdu. Kabahatini örtmek için ne söylese yüzsüz bir yalancıya benzemesinden korkuyor, sert bir çehre ile önüne bakıyordu.

Baba, oğul beş on dakika bir zaman öteden beriden konuştular. Şevket ara sıra dolu dolu öksürüyor, başında şiddetli bir ağrı varmış gibi parmakları ile şakaklarını oğuşturuyordu.

Ali Rıza Bey:

— Sen hasta mısın oğlum? diye sordu.

Şevket, hafif bir tereddütten sonra:

— Hayır baba... dedi.

Ali Rıza Bey inanmadığını gösteren gülümseme ile başını salladı:

— Öyle, ama demin elini alnıma koyduğun zaman avuçlarının içi benden fazla yanıyordu.

— Sana öyle gelmiş olacak baba...

— Olabilir çocuğum...

— Yalnız fazla yoruldum da... Müsaade edersen yatmaya gideyim baba...

— Peki çocuğum... Haydi rahat et...

Baba oğul zihinlerinden geçen şeyleri birbirine anlatmaktan korkuyorlarmış gibi göz göze gelmekten çekinerek ayrıldılar.

Ali Rıza Bey yatağının yanındaki mumu üfledi, karanlığa bakarak düşünmeye başladı:

— Oğlumun hasta olduğu muhakkak... Fakat ben, bunu anlamamış gibi göründüm. Aksi takdirde ona üç, beş gün sıcak bir odada, sıcak bir yatakta yatmasını tavsiye etmem lâzım gelirdi. Halbuki zavallı çocuk, birkaç gün değil, bir gün bile evinde dinlenecek halde değil. Yarın sabah erkenden sokağa çıkmasa, akşama kadar hasta hasta öteye beriye koşmasa... Yarın gece evin birbirine gireceğini biliyordu. O zavallı, benden daha acınacak halde. Beni hiç olmazsa köşemde rahat bırakıyorlar, hasta halimde ekmek diye saldırmıyorlar. Yine halime şükretmeliyim."

Ne karakış, ne açlık, ne hastalık evin davet programını kıl kadar değiştirmemişti.

Şiddetli kar fırtınalarında vapurlar, şimendiferler duruyor, Ali Rıza Bey'in evindeki toplantılar durmuyordu.

Davet gecesi geldi mi evin ne kadar toplanmış odunu, yiyeceği varsa ortaya dökülüyor; sırtlarındaki eski hırkalar, delik deşik abalar, masa örtüsünden pelerinler atılıyor; ayna karşısında dekolte ipekliler giyiliyor, soğuktan çatlamış eller vazelinli ılık suda yumuşatılıyor, nezleden kızarmış gözler, şişmiş burunlar kremlerle tamir ediliyor; mütemadiyen sucuk, pastırma yemekten kokan ağızları temizlemek için senbenler çiğneniyor, kolonyalı sularla gargaralar yapılıyordu.

Ne kadar zamandan beri beklenen iflas günü nihayet geldi çattı. Her gün kapıda alacaklılar bağırıyor, sulh mahkemesinden celp kâğıtları geliyordu.

Şevket, alacaklılarla karşılaşmamak için sabah karanlığında kendini sokağa atar, gece yarısına doğru eve girerdi. Ailede

artık fırka kavgaları bitmiş, herkes kendi canının kaygısına düşmüştü. Yüzsüzlük o dereceyi bulmuştu ki bazen bağıra bağıra ötesinin, berisinin çalındığından şikâyet edenler bile işitiliyordu.

Bilhassa Ferhunde, kıyameti pek azıtmıştı. Biraz canı sıkılınca önüne gelene çatıyor, karşılık veren olursa büsbütün kuduruyor, kendini yerden yere çarparak, "Nereden düştüm bu dilencilerin içine? Hem kocamın ekmeğini yiyorlar, hem bana kafa tutuyorlar. Siz başımızda olmasanız biz, iki kişi gül gibi geçiniriz!" diye haykırıyordu.

Bu zamanlarda Ali Rıza Bey, kulaklarını tıkayarak sokağa kaçar, Hayriye Hanım ağlaya ağlaya ondan ona koşarak ara bulmaya çalışırdı.

Bu kavgaların her birinde ev yıkılıp dağılacak gibi oluyor, kâh Ferhunde eşyalarını topluyor; kâh Leyla "Hiç gidecek yer bulamazsam hizmetçiliğe giderim, yahut lokantada garson olurum," diye sokağa fırlamaya kalkıyordu.

Fakat belki Hayriye Hanım'ın çırpınması, Ayşe'nin ağlayıp yalvarması neticesi olarak, belki de yapılan edepsizlik ve şirretlik sinirleri rahatlandırmaya kâfi geldiği için her defasında kavgalar yatışıyor, ağlamalar, öpüşmeler içinde barış görüş olunuyordu.

Eski rahat günlerde daima biraz hasta olan Hayriye Hanım'a inanılmaz bir mukavemet gelmişti. Evin bütün iş ve üzüntüsü onun üstüne yıkılıp kaldığı, zayıf vücudu her dakika çökecek gibi göründüğü halde inanılmaz bir tahammüle her felâkete karşı koyuyordu.

O, şimdi her gün elinde bir bohça ile Üsküdar çarşısına taşınmaya başlamıştı. Anlaşılan ev eşyasından bir kısmını satıyor, ya bir mendil yiyecek ya alacaklılardan en fazla bağıranın ağzına atılacak birkaç kuruşla geri dönüyordu.

Ali Rıza Bey, ara sıra Fikret'ten üç beş satırlık mektuplar alıyordu. Bunlar, kızının pek mesut değilse bile hiç olmazsa sağ olduğunu anlatıyor ve ihtiyar adamı bir dereceye kadar teselli ediyordu.

Fakat, üç dört ay evvel Fikret, bu mektuplardan birinde bir münasebetsizlik yapmıştı:

"Buraya evimiz hakkında maalesef çok fena haberler geliyor," diyordu, kocamın yanında elimi yüzüme kapamaya mecbur oluyorum.

Bu yolsuzluklara artık bir nihayet vermek zamanı gelmedi mi?"

Fikret, haksız değildi. Fazla olarak bu mektubu kocasının zoru ile yazmış olması da mümkündü. Böyle olduğu halde bu tekdir Ali Rıza Bey'in pek gücüne gitmiş, kızına yazdığı cevapta: "Herkes kendi yaptığından kendi mesuldür. Aramızda ne rabıta kalmıştır ki burada olup biten şeylerden sana bir leke gelsin? Ara sıra bir mektupla gönlümüzü alırdın. Onu da çok görüyorsun, sen bilirsin!" demişti.

Ali Rıza Bey, bir hiddet saatinde yazdığı bu mektuba sonradan pişman oldu; fakat ne çare ki iş işten geçmişti. O gün bugündür ne Fikret babasını arayıp soruyor, ne Ali Rıza Bey ona mektup yazmayı nefsine yediriyordu.

Evde para sıkıntısının son dereceyi bulduğu günlerden birinde Hayriye Hanım, süklüm püklüm kocasının yanına geldi:

— Ali Rıza Bey, borçlular etrafımızı sardı. Şimdilik Şevket'ten hayır yok. Çocuklar aç. Fikret'e bir mektup yaz, halimizi anlat. Evladımız değil mi, bize yardım etsin. İleride elimiz genişlerse borcumuzu öderiz. Olmazsa da büyük bir şey kaybetmiş olmazlar... Herhalde damadımız oldukça hali vakti yerinde bir adam...

Hayriye Hanım, kocasının evvelâ biraz kafa tutsa bile neticede "peki" diyeceğini umuyordu. Fakat Ali Rıza Bey, birden-

bire ateş kesildi; karısını parçalayacak gibi tavırlarla üstüne yürüyerek bağırmaya başladı:

— Bir daha onların adını ağzına aldığını işitmeyeyim... Seni boğarım. Çocuklarımın bir taneciği kendini kurtarır gibi oldu; şimdi de ona mı kancayı taktın? El adamına dilenci gibi el açıp Fikret'in yüzünü de yere getireceğiz, öyle mi? Bir daha onun adını ağzına aldığını işitmeyeyim, boğarım seni!

İhtiyar adam, öyle vahşi bir feryat ile haykırıyordu ki Hayriye Hanım korktu ve bir daha kızından bahsetmedi.

– XXV –

ŞUBAT'IN ilk haftası içinde Şevket, üst üste iki gece eve gelmemişti. Ferhunde, bir haftadan beri kocasıyla dargındı; "Bunu sırf bana inat olsun diye yaptı. Ben ona gösteririm. Yarına kadar gelmezse vallahi başımı alıp giderim" diye şişiniyordu.

Hayriye Hanım, başka fikirde idi. Oğlu, herhalde alacaklılardan kaçmak için arkadaşlarından birine misafir gitmiş olacaktı. Necla ile Leyla zaman zaman "Kardeşimize ne oldu acaba, sakın bir kazaya uğramasın?" diye meraklanmaya kalkıyorlar, fakat bereket versin çok ehemmiyetli bir işle meşgul bulundukları, davet edildikleri bir suareye elbise yetiştirdikleri için, bu merak pek uzun sürmüyordu.

Ali Rıza Bey'e gelince, dersini ezberleyen ahmak bir mektep çocuğu gibi oturduğu yerde mütemadiyen sallanıyor, dudaklarını açıp kapıyor; fakat tek bir kelime söylemiyordu. Yalnız, bahçede bir gürültü olduğu, yahut kapı açıldığı zaman "Biri geldi, koşup bakın!" diye avaz avaz bağırıyordu.

İkinci gecenin sabahı kapıya bir sivil memur geldi. Şevket'in bir meseleden dolayı tevkifhanede bulunduğunu haber verdi.

Evde bir vaveylâdır koptu. Ferhunde bayıldı, kızlar ağlaşıp haykırmaya başladılar. Şaşkına dönen Hayriye Hanım, sadece:

"Hayırdır inşallah, hayırdır inşallah," diye söyleniyor, bu saatte de yine kendi derdini bırakıp bayılanlar, saçını başını yolanlarla uğraşmaya mecbur oluyordu.

Yalnız, Ali Rıza Bey'in çehresinde büyük bir sıkıntıdan kurtulmuş gibi bir hal vardı. İhtiyar adam, sevinçli bir haber almış gibi hal heyecanla ağlıyor:

"Çok şükür çocuğum sağ, Şevket yaşıyor!" diye bayram ediyordu. O, Şevket'in sağ olmasına binde bir ihtimal vermemişti.

İhtiyarlıktan sinirleri büsbütün bozulduğu için midir nedir, son zamanlarda ona bir korku musallat olmuştu: "Şevket mutlaka kendini öldürecek. Oğlum derecesinde namuslu bir insan bu rezaletlere dayanamaz," diyor, onun her sözünden, her halinden artık ölmek istediğine dair bir mana çıkarıyordu.

Bir gece, hızla kapanan bir kapıyı tabanca zannederek odasından fırlamış, bir başka gece bahçedeki ağaç dallarından birinde unutulmuş bir çamaşırı asılmış bir adam gibi görerek bağırmıştı.

Evet, onun fikrince oğlu, çok haysiyet sahibi bir çocuktu. Bir zaman daha uğraşıp bu bataktan kurtulamayacağını anlayınca mutlaka intihar ederdi. Birçok defalar bu korkusunu Şevket'e açmak, ona biraz daha sabır ve kuvvet tavsiye etmek istemişti.

Fakat bunda da başka tehlike vardı. Şevket'te hissettiği fevkalâdelik belki kendi kuruntusu idi, fazla ümitsiz insanlar ağır hastalara benzerler ve hastaya her zaman daha kuvvetle sarılırlardı.

Ona ölümden bahsetmek; bu bütün dertlerin son ilacını zorla aklına getirmek olmayacak mıydı?

Ali Rıza Bey, âdeta sevinçle giyindi; eline bastonunu alarak evden çıktı.

İhtiyar adam tevkifhaneye varıncaya kadar akşam yaklaşmıştı. Kapıda:

— Şimdi vakit geçti... Yarın sabah gel... diye onu savmak istediler. Ali Rıza Bey, artık eskisi gibi yalvarmaktan ve hakaret görmekten korkan bir adam olmadığı için sırnaşmaya başladı. Biraz daha ısrar ederse belki zorla dışarı atacaklardı. Fakat Allah'tan karşısına bir bildik, vilayetlerden birinde maiyetinde bulunmuş bir eski tahrirat kâtibi çıktı. Derhal tanıyarak yanına geldi, hürmetle elini öptükten sonra ne istediğini sordu.

İhtiyar adam:

— İçeride oğlum var da. Vakit geçti diye yanına bırakmak istemiyorlar. Mümkünse bana biraz yardım etseniz, dedi.

Eski tahrirat kâtibi bir adım geri çekildi; hayretle gözlerini açarak Ali Rıza Bey'i süzdü. Pek yakından tanıdığı bu vakur ve faziletli insanın kim bilir ne nev'iden bir suç için hapse atılmış bir oğuldan bahsetmesini anlayamıyordu.

Bu adam, herhalde tevkifhanenin büyücek memurlarından biri olacaktı. Çünkü onun bir sözü üzerine Ali Rıza Bey'i derhal Şevket'in yanına gönderdiler. İhtiyar adam, oğlunu ancak bir kerevetin üstünde horul horul uyuyor buldu. Yeri ve zamanı olmamakla beraber, gözünde gayri ihtiyari bir eski hatıra uyandı.

Oğlu vaktiyle sabah uykusunu fazla severdi. Mektep vakti gelince Ali Rıza Bey, yavaşça onun odasına girer, yere bir kitap atarak, yahut ellerini birbirlerine çarparak şiddetli bir gürültü yapardı. Hatta bir kere yatağının başucunda duran bir düdüğü öttürerek çocuğu boylu boyunca sıçratmıştı.

Şevket'in uykulu gözlerini iri iri açarak:

"Baba, ödümü kopardın!" diye bağırması onun doyulmaz bir eğlencesiydi. Aradan bunca seneler ve bunca vak'alar geç-

mişti. O çocukla bu mevkuf arasında biraz dizlerini bükerek yatmalarından ve uyurken sağ ellerini şakaklarının altına koyarak uzun saçlarının bir tutamının üstünden aşırmalarından başka benzer bir yerleri yoktu. Böyle olduğu halde Ali Rıza Bey, kendini o sabahlarda buluyor ve daha garibi, içinde hiçbir acı ve ümitsizlik hissetmiyordu. İhtiyar adam, oğlunun başına dokundu:

— Şevket, biraz uyan. Ben geldim oğulcuğum, dedi.

Genç adam, hafifçe silkinerek gözlerini açtı, yerinde doğruldu. O da babası gibi hiçbir tesadüf alameti göstermiyordu.

Elinin tersiyle ağzını kapayıp esneyerek:

— Ben de seni bekliyordum baba, dedi. Akşam yaklaşınca ümidimi kestim. Uyuyup kalmışım. İki gündür bana bir hal arız oldu. Durduğum yerde dalıp dalıp gidiyorum.

Şevket, başını arkasındaki duvara dayıyor, karşısında ayakta duran babasına dalgın dalgın gülümsüyordu. Eliyle yanında yer göstererek:

— Otursana baba, dedi.

Genç adamın yüzündeki yorgunluk ve gerginlik geçmişti. Yanaklarında bir ağır hastalığın zehrinden yeni kurtulmuş insanlara mahsus, hafif bir pembelik dalgalanıyordu.

Ali Rıza Bey, bastonuna dayanarak zahmetle oturduktan sonra:

Şevket, omuzlarını silkti:

— Er geç böyle olacağını sen de herhalde tahmin ederdin... Ne yapalım, alnımızın yazısı...

— Borçların için mi bu hal başına geldi?

Şevket, evvelâ biraz tereddüt ederek, durduğu yerde biraz toplanır gibi oldu. Tekrar kendini bıraktı. Babasının ellerini elleri içine aldı. Gözleri pencerenin üstünden tavana, birkaç tel ışığa dikildi, sakin sakin söylenmeye başladı:

— Maalesef vaziyetim senin zannettiğinden biraz daha kötü... Bankaya ait mühimce bir parayı harcadım. Tekrar yerine koymadan müfettişler geldiler. Hoş bu gidişle onu beş senede de yerine koyamayacağımı biliyordum ya. İnsan bir kere şaşırmayagörsün... Hasılı, pis bir vaziyet oldu...

Şevket, vak'ayı babasına bütün tafsilâtıyla anlatmaya karar vermiş görünüyordu. Fakat, nedense birdenbire asabileşti. Ali Rıza Bey, onun hâlâ elini tutan parmaklarının gerildiğini hissederek:

— Üzülme Şevket, dedi, insan olanın başına her şey gelir.

Sözü değiştirdiler.

Şevket, anasını, kardeşlerini sordu. Bilhassa Ayşe'den uzun uzadıya bahsetti. Sonra, senelerden beri zaman zaman babasına söylemeye karar verip de cesaret edemiyor gibi göründüğü şeyleri karmakarışık anlatmaya başladı:

— Çocuklarının arasında en çok bana güveniyordun. Halbuki en büyük tekmeyi benden yedin, zavallı babacığım. İhtiyar günlerinde sana yardım etmeyi ne kadar isterdim. Yazık ki olmadı. Bir kere nasılsa ayağım kaydı; bir daha kendimi toparlayamadım. Evlenmek benim gibi adamın nesineydi? İşin asıl şaşılacak tarafı hepimizin nasıl bir uçuruma yuvarlandığımızı pekâlâ gördüğüm halde bir türlü bir şeyler yapamıyordum. Hani uykuda insana ağırlık basar, her şeyi anladığı, bir hayretle silkinip kalkmak istediği halde parmağını bile oynatamaz. Tıpkı öyle oldum... İnanır mısın baba? Hiçbir şeyin farkında değil gibi göründüğüm halde her pisliği görüyordum. Kendi kendime ne lanetler ediyordum, bilemezsin...

Ali Rıza Bey, oğlunun elini okşayarak:

— Biliyordum Şevket, dedi, senin ahlâkından bir an şüphe etmedim.

Vakit geç olduğu için Ali Rıza Bey, oğlunun yanında daha fazla kalamadı, etrafına bakınarak Şevket'in nelere ihtiyacı

olduğunu tayin ettikten sonra ertesi gün gelmek kararıyla dışarı çıktı. Ortalık kararmıştı. Günün, en bahtiyar insanları bile az çok gamlandıran bir saatiydi. Kendi etinden ve kalbinden bir parça demek olan bir insanı bir hapishanede bırakıp gitmek kolay değildi.

Bütün bunların bir araya gelerek ihtiyar adamı çıldırtıcı bir yeise düşürmesi lâzım gelirdi. Halbuki o, bu dakikada pek fazla ıstırap çekmiyor, hatta biraz da ferahlık duyuyordu.

Ayrılırken Şevket'in hafifçe esnediğini, yalnız kalınca tekrar kerevetine uzanıp uyuyacağını görmüştü.

Uzun bir yorgunluktan, yahut sıkıntılı bir imtihandan sonra uykuya dalan bir çocuğun yatağı başından ayrılmış, bir rikkatle gülümsüyor, kendi kendine:

— Ne yapalım, diyordu. Burada hiç olmazsa doya doya uyuyor, eski yorgunluklarının acısını çıkarıyor. Evdeki gibi "para!" diye boğazına sarılan yok. Ayakta duracak halde değilken: "Haydi düş önümüze... Sosyeteye, dansa gidiyoruz," diye zorlayan yok.

– XXVI –

KISA bir muhabbetten sonra, Şevket'i bir buçuk sene hapse mahkûm ettiler. Böylece ağaç, dallarından birini daha kaybetmiş oldu.

Hayriye Hanım, bazen kocasını pek dalgın gördükçe:

— Üzülme, bir buçuk sene pek uzun bir zaman değil, göz açıp kapayıncaya kadar gelir, diyordu.

Ali Rıza Bey, ağır ağır başını sallayarak "evet" diyor, fakat içinden başka türlü düşünüyordu. Bir buçuk sene hakikaten göz açıp kapayıncaya kadar gelirdi. Yalnız şu vardı ki, kaybolan haysiyet ve namus bir daha geriye gelmeyecekti.

Oğlunun hapisten çıktıktan sonra pek kolay belini doğrultamayacağı muhakkaktı. Bu yüz karasıyla nereye başvurur, kimden ne isteyebilirdi?

Hasılı Şevket, bundan sonra kolu yahut bacağı kopmuş bir insan gibi ömrü oldukça sürünecek bir alildi. İhtiyar adam bunu böyle bildiği halde pek mey'us olmuyor, "Ne yapalım, bir kazadır oldu. Elverir ki çocuğum sağ olsun. Bana bu lâzım," diye kendisini teselli edyordu.

Eski elbiselerinden birini gazla temizleyip ütületmiş, kunduralarından birine pençe vurdurarak bir dolaba saklamıştı.

Bu, onun yalnız Şevket'i görmeye gideceği günlere mahsus yabanlık kıyafeti idi. Hapishane memurlarının nedense oğlunun hatırını saydıklarını, ona arkadaşlarından başka türlü muamele ettiklerini görüyordu. Perişan bir kılıkla hapishaneye giderek onu küçük düşürmekte mana yoktu.

Şevket hapse girince evdeki altı kişinin geçinmesi Ali Rıza Bey'in otuz buçuk liradan ibaret olan tekaüt aylığına kalmıştı. Kızlardan hiç olmazsa birine, nasıl olursa olsun, bir koca bulmak için yalvarıyordu. Fakat davetlerde, gezmelerde, çocukların etrafında pervane gibi dönen erkeklerin en kötüsü, evlenme lâkırdısı olduğu gibi, ya kendini naza çekiyor ya bir daha görünmemek üzere savuşuyordu. Ali Rıza Bey'e pek söylemiyorlardı ama galiba kızların geçirdikleri hayat neticesinde çok dile gelmiş olmalarının da bunda tesiri olacaktı. İhtiyar adam, bunu zaman zaman karısının: "Çocuklarımın nesi var? Bu zamanda hani dans etmeyen, sosyeteye gitmeyen kız?..." gibi müphem şikâyetlerde bulunmasından anlıyordu.

Bu esnada Leyla'ya bir kısmet çıktı. Bu, onu mağazasında alışveriş ederken tanımış, kırk beşlik bir manifaturacı idi. Hali vakti yerinde ve oldukça iyi bir adam olduğu söyleniyordu.

Ali Rıza Bey, âdet yerini bulsun diye bu adamın bir iki dükkân komşusundan üstünkörü bir tahkikat yaptı ve "peki"

dedi. Evde herkes bu işten memnun görünüyordu. Fakat söz kesildiği gün akşamı Leyla'ya bir fenalık geldi.

Genç kız: "Bana yazık oldu. Ben babam yerinde adamı ne yapayım? Sizin fukaralığınız yüzünden kendimi göz göre göre mezara atıyorum. Biraz daha bekleyecek halde olsaydım belki istediğim gibi birini bulurdum," diye ağlayıp çırpınmaya başladı. Necla da onunla beraber saçını başını yoluyordu.

Bu işin Ali Rıza Bey'i çok müşkül bir vaziyetten kurtaracağı muhakkaktı. Buna rağmen ihtiyar adam, Leyla'ya hak vermekten kendini alamadı.

Aylardan, belki senelerden beri kızlarına dargındı; bu müddet esnasında bir kere bile yüzlerine bakmayı içi istememişti. Fakat bu gece onlar, kucak kucağa ağlaşırken dikkatle bakıyor, çocuklarını hayret verecek kadar güzel buluyordu. onlara darılmak ne budalaca bir haksızlık. İşin nihayetinde bunlar parmak gibi çocuklardı. Vak'aların seli nereye sürüklediyse oraya doğru akıp gitti, bu biçareyi de mazur görmek lâzım geldi.

Ali Rıza Bey, umulmaz bir yumuşaklıkla:

— Peki kızım, ağlamaya sebep yok. Mademki sen istemiyorsun, biz de istemeyiveririz, olur biter. Bakalım, bir zaman daha bekleriz, dedi.

Ali Rıza Bey, daha ilk günden beri bütün fenalığın gelinleri Ferhunde'den geldiğini biliyordu. O olmasaydı evi bu hale gelmez, çocukları bu kadar bozulmazlardı. Sonra, Şevket'in hırsızlık etmesine, hapse girmesine de o sebep olmuştu. İhtiyar adam, buna rağmen oğlunun mahkumiyetinden sonra onu eskisinden daha hoş tutmaya gayret etti. Ara sıra karısına:

— Kuzum... Sen de Ferhunde'ye bir kat daha iyi muamele et, diyordu, ne de olsa gelinimizdir; oğlumuzun emaneti sayılır. Şimdilik bizden başka kimsesi yoktur. Mahzun bir halde-

dir. Her şey ona dokunur. Sonra oğlumuz bu kadını seviyor... O biçarenin eli kolu bağlı bulunduğu bir zamanda bizim yüzümüzden bir mesele çıkmasın.

Bu noktada Hayriye Hanım da tamamıyla kocası gibi düşünüyordu...

Fakat şu var ki, onlar karı koca, ne kadar aşağıdan alırlarsa Ferhunde o kadar kafa tutuyor, hiç yoktan türlü türlü gürültüler çıkarıyordu.

Genç kadın, Ali Rıza Bey'i eskiden bir dereceye kadar saydığı halde şimdi, onunla büsbütün yüzgöz olmuştu. Kaynanası gibi ona da türlü hakaretler ediyor, yahut terbiyesiz terbiyesiz eğleniyordu.

Hayriye Hanım, ara sıra sabrını kaybedecek gibi oldukça, ihtiyar adam:

— Aman Hayriye... Göreyim seni, dişini sık... Maksadını pek açık anlamıyorum, ama bu kadın bir mesele çıkarmak istiyor... Ağzını açıp bir şey söylersen bütün kabahat bizim üstümüze yıkılır, diyordu.

Ferhunde, sık sık sokağa çıkmaya ve akşamları gayet geç gelmeye başlamıştı. Hatta Boğaz'daki bir akrabayı ziyaret bahanesiyle birkaç gece de hiç gelmedi.

Nihayet, onun yine Boğaziçi'ndeki akrabada geçirdiği birkaç geceden sonra bir mektubunu aldılar:

"Senelerden beri sabrettim; fakat artık sefalete tahammülüm kalmadı. Bir daha evinize dönmemek mecburiyetindeyim. Şevkèt'e söyleyin, beni mazur görsün. Bir insanlık eder de kolayca ayağımın bağını çözerse minnettar olur ve başımın çaresine bakarım..." diyordu.

Ferhunde'yle eskiden ne kadar dost ise şimdi o kadar düşman olan Leyla ile Necla: "Zaten o kadından kardeşimize hayır gelmeyecekti. Biz, neleri biliyorduk, ama ses çıkarmıyor-

duk. İsabet oldu. Cehenneme kadar yolu var!" dediler. Hayriye Hanım da aynı fikre taraftar göründü.

Ali Rıza Bey'e gelince, onu yine bir düşüncedir almıştı. Ferhunde'nin kaçması evi bir yükten ve bir belâdan kurtarıyordu. Fakat Şevket, acaba ne dereceye kadar mustarip olacaktı? Oğlunun bu kadını sevdiği muhakkaktı. Zaten bu felâketlerin asıl sebebi o uğursuz aşk değil miydi?

İhtiyar adamı düşündüren ikinci şey de bu vak'ayı Şevket'e haber vermek meselesi idi. Bu nazik vazifeyi kendisinden başka kimse yapamazdı. Bir kere o dakika, mutlaka çocuğunun yanında bulunmalıydı. Sonra, kendi baba eli bu ameliyatı elbette daha başka bir şefkat ve ihtimam ile yapardı. Hatta bu işte acele etmek, Şevket'in vak'ayı bir başkasından öğrenmesine meydan bırakmamak da lâzımdı.

Ali Rıza Bey, o hafta oğlunu biraz hasta ve neşesiz buldu. Bu, onu evvelâ tereddüde düşürdü. Fakat sonradan karar verdi ki ne olacaksa bir an evvel olmalıdır. Hele Şevket'in: "Bu kadar ehemmiyetli bir şeyi benden saklamaya hakkınız yoktu. Sıcağı sıcağına haber verseydiniz belki bir çare düşünürdüm," diye darılması ihtimali de vardı.

İhtiyar adam, biraz öteden beriden bahsettikten sonra, sözü Ferhunde'ye getirdi: "Allah şahittir Şevket, dedi, karına senin yokluğunu duyurmamak için annen de, ben de elimizden geleni yapıyoruz. Ona, kardeşlerinden iyi muamele ediyoruz. Fakat bir türlü memnun olmuyor. Mütemadiyen bizden, evimizden, fukaralığımızdan şikâyet ediyor. Hatta daha ileri de gidiyor: "Keşke serbest olsam da başımın çaresine baksam..." diyor.

Ali Rıza Bey, bu son sözlerin ne tesir yapacağını anlamak ister gibi dikkatle oğlunun yüzüne bakıyordu. Genç adam, sert ve sinirli bir tavırla:

— O halde ne bekliyor? dedi, kapı açık... Onu zorla tutan

yok. Keşke öyle bir şey yapsa da hem kendini, hem bizi büyük bir dertten kurtarsa...

Ali Rıza Bey, şaşırdı. Kalbi sevinçle, heyecanla çarpmaya başladı. Oğlu, acaba sahiden böyle mi düşünüyordu? Yoksa bir yerden bir şeyler sezinlemişti de ağzını mı arıyordu? Karısının şikâyeti izzetinefsine dokunduğu için böyle bir söz sarf etmesi de mümkündü.

İhtiyar adam, birdenbire ümitlenmeye cesaret edemeyerek:

— Kuzum Şevket, dedi, benimle açık konuş. Bu sözlerin doğru mu?

Genç adam hafifçe gülümseyerek başını salladı:

— Maalesef doğru baba, dedi. Bu kadından yakamızı sıyırmak bizim için en büyük bir bahtiyarlık olurdu.

Ali Rıza Bey, artık bir şey söyleyemezdi; yüzü kireç gibi ağarmış, nefesi tutulmuş, titreyen elleriyle yeleğinin cebinden Ferhunde'nin mektubunu çıkardı, oğluna uzattı.

Oda karanlıkça olduğundan, Şevket mektubu okumak için pencereye yaklaşmıştı. İhtiyar adam, büyük bir heyecan içinde bulunmasına rağmen gözlerini oğlunun çehresinden ayırmıyordu. Bu, en büyük bir imtihan dakikası idi. Şevket'in bu kadını ne derece sevdiğini şimdi anlayacaktı.

Genç adam mektubu sakin bir dikkatle okudu... Birkaç yerinde durur gibi oldu. Sonra, babasına döndü. Yüzü sararmış olduğu halde gülüyordu.

— Bu işin er geç böyle biteceğini biliyordum, dedi. Fakat bu kadar çabuk kurtulacağımızı doğrusu pek ümit edememiştim. Hepimize geçmiş olsun baba.

Şevket, Ali Rıza Bey'i kolları arasına alarak iki yanağından öptü. İhtiyar adam, kendisini tutamayarak ağlıyordu:

— Doğru mu Şevket? Bunları bizi teselli etmek için söylemiyorsun ya? diyordu.

Genç adam, neşe ile gülerek yemin etti:

— Ne diyorsun baba!... Zindanların en büyüğünden kurtuldum. Beni bu saatte buradan çıkarıp seninle beraber eve gönderselerdi bu kadar memnun olmazdım.

Fakat babasının hâlâ inanmadığını görerek daha fazla izahat verdi:

— İlk zamanlarda bu kadını sevmiyor değildim. Yalnız, her gün bir çirkin tarafını göre göre soğumaya, tiksinmeye başladım. Hoş, zaten o kargaşalık, o buhran içinde sevdiğim bir insan da olsa gözüm görmeyecekti ya!... Her şey gibi sevmek de parası, vakti, az çok rahatı olan insanlara mahsus bir imtiyazmış baba. Hasılı, öyle bir zaman geldi ki bu kadının yanımda nefes almasına bile tahammül edememeye başladım.

"Böyleydi de niye senelerce dayandım? Niye bizi ve kendini bu hale getirinceye kadar sabrettin?" diyeceksin. Bunu başkalarına anlatmak güç, ama sen, ihtimal anlarsın.

Vazife diye üstüme aldığım bir şeyi kolayca silkip atabilecek mayada bir insan değildim... Ümit olsa da, olmasa da sonuna kadar dayanmaya mecburdum. Ne yapalım, bizi öyle yetiştirdin. "Gemisini kurtaran kaptan," diyebilecek bir adam olsaydım bu olanlar olmazdı. Haydi baba, gönlün rahat olarak eve dön. Ferhunde'nin başımızdan defolması bizim için umulmaz bir saadettir... Sakın: "Üstümüze aldığımız bir vazifeyi yapmadık... Bir evin yıkılmasına, bir insanın yuvarlanmasına sebep olduk!" diye kendini üzme. Zaten böyle evlerin ev denecek nesi var ki? Hasılı, insan olmaya çalışmak sana da bana da zarardan başka bir şey getirmedi. Bakalım, biraz da hayvanlığı tecrübe edelim!...

- XXVII -

FERHUNDE'NİN kaçması evde yine bir idare inkılâbına sebep oldu. Leyla ile Necla, reislerini kaybedince iktidar mevkiinde tutunamadılar. Hüküm, hükümet, bir zaman için tekrar Ali Rıza Bey'in eline geçti.

Şevket'in tevkifi zaten gece eğlencelerini durdurmuş, evin gedikli misafirlerini dağıtmıştı. Bunlardan bir kısmı lekeli bir mahkûm ailesiyle görüşmeyi şerefsizlik addediyorlar; bir kısmı böyle düşünmemekle beraber, sadece evin içindeki neşesizlikten rahatsız oluyorlardı. Geri kalan birkaç kişi de Ali Rıza Bey'in mütemadi istiskalleri karşısında birer birer evden ayaklarını kesmişlerdi. Bir iki ay Bağlarbaşı'ndaki evin kapılarını çalan olmadı. Ali Rıza Bey, artık kızlarının her gün sokak sokak gezmelerine, ötekiyle berikiyle konuşmalarına da izin vermiyor, bir yerde biraz gecikecek olsalar kıyametler koparıyordu. Leyla ile Necla'nın bu sıkıya ne kadar tahammül edecekleri kestirilemezdi. Yalnız, Necla'nın evlenmesiyle biten bir vak'a, onlara dört ay kadar bir zaman dünyayı unutturdu.

O yaz, Leyla'ya üst üste üç kısmet birden çıkmıştı. Bunlardan en iyisi Nazmi Bey isminde genç bir doktordu. Leyla, bu gencin çehresini, Hayriye Hanım, mesleğini ve kibar bir ailenin oğlu olmasını, Ali Rıza Bey de ağırbaşlılığını beğeniyordu. Ev, baştan başa sevinç içinde idi. Fakat nişana birkaç gün kala Nazmi Bey işin olamayacağını birkaç satırla Ali Rıza Bey'e bildirmiş ve hemen İzmir'e gitmişti. Sebep bir türlü anlaşılamıyordu. Evvelâ, düşmanların Leyla hakkında yeni bir iftira uydurdukları zannedildi. Fakat biraz sonra başka bir rivayet çıktı. Nazmi Bey'in babası bir hırsızın kardeşini gelin diye kabul etmek istememiş, bu kızdan vazgeçmezse oğlunu reddedeceğini söylemiş...

Leyla'nın ikinci müşterisi bir maliye memuru idi... O da fena bir adam değildi. Hatta çehre itibarıyla doktordan da güzeldi. Buna rağmen Leyla, onu hiç düşünmeden üçüncü müşterisine feda etti.

Bu, Çamlıca'da yazı geçiren bir aileye misafir gelmiş kırk beş yaşlarında bir Suriyeli idi.

Bir gün Leyla'yı Üsküdar vapurunda görüp beğenmiş, derhal onunla evlenmeye karar vermişti.

Birçok genç kız için de Mısırlı, Suriyeli demek, konduğu başı düşünülebilen bütün saadetlere sahip eden bir devlet kuşu demekti.

Genç kız, zengin bir Arabın kendisini istediğini duyunca sevinçten çıldırır gibi oldu. Demek, binde bir insana nasip olmayan büyük ikramiye ona vurmuştu.

Leyla, bu adamın yüzünü yarım yamalak görmüştü. Neyin nesi olduğuna dair malûmatı yoktu. Fakat hayal kuvvetiyle kendisini sinemalardaki o alnında fındık kadar pırlantalar parlayan Hint racalarından biriyle evlenmiş görüyor, anasına, babasına, kardeşlerine bol keseden hesapsız vaatlerde bulunuyordu.

Artık sefalet bitmişti. Bütün aile, bu Suriyeli damat sayesinde prensler gibi yaşayacaktı.

Genç kızın çılgın ümidi evvelâ kardeşlerine, sonra annesine, nihayet uçan kuştan imdat umacak hale gelmiş olan Ali Rıza Bey'e sirayet etti. Ev günlerce bayram yaptı.

Abdülvehhap Bey, zengin olduğu kadar da insaniyetli bir adam görünüyordu. Ali Rıza Bey'in fukaralığını ayıplamıyor, "Neme lâzım para, bana namus lâzım... Ben hele Leyla Hanım'dan memnun kalayım, onu elmasa, altına gark ederim vallahi," diyordu.

Ali Rıza Bey'in evi artık ev denecek halde olmadığı için damadın misafir kaldığı köşkte sade bir nişan merasimi ya-

pıldı. Abdülvehhap Bey, bu münasebetle Leyla'ya güzel bir elbise ve bir pandantif hediye etti.

Nişanlılar, eylül sonuna kadar İstanbul'da kalacaklar, sonra yine sade bir nikâh yaparak Suriye'ye gideceklerdi.

Abdülvehhap Bey, Bağlarbaşı'ndaki eve muntazaman devama başlamıştı.

Her vesile ile: "Sakın sıkılmayın... Ben kusura bakmam. Benim için zahmete girmeyin... Bir fincan kahvenin bile lüzumu yok vallahi," diyor, kendisine ikram yapacağız diye kat'iyen sıkıntıya girmemelerini istiyordu. Hayriye Hanım, ne yapsa böyle kibar bir zatı ağırlayamayacağını bilmez değildi. Ama ne olursa olsun evin de bir haysiyeti vardı.

Eskiden gece davetlerine mahsus olarak sofaya konulan dekar –bu eşyadan birçoğu satılmış olduğu için– şimdi daha fakirhane bir şekilde misafir odasına kurulmuştu. Damat bey gelince doğru oraya alınıyor, kahve, çay, sokaktan dondurmacı geçtiği zaman dondurma ikram ediliyordu.

Abdülvehhap Bey, muhafazakâr bir adam göründüğü, daima dinden, ahlâktan bahsettiği için Hayriye Hanım da artık politikayı değiştirmişti.

Kızlar, biraz hafiflik edecek, bir parça fazla gülüp söyleyecek olurlarsa, kaş, göz işaretlerine başlardı. Eski âlemler bir yerden Abdülvehhap Bey'in kulağına çalınacak diye ödü kopuyordu.

Hatta bir aralık Necla'yı eniştesinin yanına başörtüsü ile çıkarmaya bile çalışmıştı.

Leyla, annesinin politikasını doğru buluyor, şimdilik fazla süste, eğlencede gözü olmayan bir eski zaman kızı rolü oynuyordu. Aceleye ne lüzum vardı? Kendinden yirmi beş yaş büyük olan kocasını nasıl olsa avucunun içine alacak, istediğini yaptıracaktı. Düşündüğü şekilde mesut olmak için de önünde uzun bir hayat vardı.

Abdülvehhap Bey, zamanı gelince baldızlarına da kendi gibi zengin ve değerli bir koca bulmayı vaat etmişti.

Bunun için Necla ile Ayşe onu yere göğe koymuyorlar, "enişte" diye pervane gibi etrafında dönüyorlardı.

Ali Rıza Bey'e gelince, Allah'ın, çocuklarını muhakkak bir felâketten kurtarmak için gökten indirdiği bu deve dudaklı bir uzun Arap biçiminde meleğe minnettardı. Fakat nedense ona karşı içinde lâzım geldiği kadar emniyet duymuyor, zaman zaman bazı sözlerinden ve hallerinden kuşkulanıyordu. Fakat bu düşkün zamanında bir şeye sarılıp inanmaya o kadar muhtaçtı ki, zihninden şöyle geçiriyordu:

"Ben, çok fena ve haksız bir insan olmuşum... Muhakkak adamcağızın günahına giriyorum," diyordu. Sonra, "ahlâk, fazilet, doğruluk" gibi kelimelere o kadar susamıştı ki, hangi ağızdan çıksalar, onun kulağına hoş geleceklerdi.

Abdülvehhap Bey, çok kere Leyla'yı gezmeye götürüyor ve akşamları elinde küçük, büyük bir paketle geri getiriyordu.

Bilhassa siyah ve kadife manto genç kızı sevinçten çıldırtmıştı. Abdülvehhap Bey'in yanında ağır durmak için kendisini zor zapteden Leyla, o gittikten sonra anasının, babasının, kardeşlerinin boynuna sarılmış, sonra odasının içinde dakikalarca dans etmişti. O, yanağının birini kadife mantosunun yakasına yapıştırmış, gözleri kapalı, gramofondan öğrendiği bir valsi tekrar ederek rüya içinde gibi dönerken, Ali Rıza Bey'in gayriihtiyari gözleri yaşarmıştı. Yaradılışları itibarıyla, ne iyi, ne fena idiler. Herhangi bir taraftan bir rüzgâr esmeye başladı mı, yaprak gibi önüne katılıyorlar, o ne yana isterse o yana doğru sürüklenip gidiyorlardı. Artık yola gelmeyecek sandığı kızını bir ümit ve para ne kadar değiştirmişi.

Leyla, dansını bitirdikten sonra Necla'nın önünde durdu, ellerini kardeşinin omuzlarına attı: "Kürkü..ı gelince bunu sana veririm, olmaz mı Necla?" dedi.

Ali Rıza Bey, Necla'nın birdenbire silkindiğini, kin ve nefret dolu bir gözle bir an kardeşine baktığını gördü. Birdenbire yüreği sızladı.

Demek Necla, ablasını kıskanıyordu. İhtiyar adam, kendi kendine gülümseyerek odadan çıkarken düşünüyordu:

"İnsanın saadetini çocuklarından beklemesi ne boş hayalmiş, ya Rabbi! Yüreklerimizin yapılış tarzı itibarıyla buna imkân yok. Çocukarımızın hepsini mesut etmeye kudretimiz de olsa, elbette birinden birinin saadeti bir cihetten aksayacak ya... O mesutları derhal unutacağız. Evlatlarımız içinde hangisi bedbahtsa yalnız onun sesini duyup ağlayacağız. Evet, çocuktan, evlattan saadet, çok boş bir hayaldir."

Leyla'nın Suriye'ye gideceği zaman yaklaşıyordu. Abdülvehhap Bey, nişanlısından fevkalâde memnun görünüyordu. Yalnız, bir gün aralarında hiç yoktan bir kavga çıktı. Leyla vapurda, çarşıda eski bildikleriyle karşılaştıkça görmezliğe gelir, sonradan aleyhinde bulunduklarını işitirse de aldırmazdı. Fakat bir akşam nişanlısıyla Çamlıca yolunda gezerken bunlardan kadınlı erkekli sekiz, on kişilik bir gruba tesadüf etti. Yer müsait olmadığı için kaçamadı. Çaresiz, durup konuştu; hatta Abdülvehhap Bey'i de takdime mecbur kaldı.

Nişanlı, buna fena halde kızdı. Leyla'nın izzetinefsini kıracak şeyler söylemeye başladı. Genç kız, oldukça sert bir lisanla cevap verdi ve o akşam dargın ayrıldılar. Abdülvehhap Bey, bir hafta kadar eve uğramadı. Hayriye Hanım başta olmak üzere bütün aile, şiddetli bir korku geçirdi...

Nihayet, nişanlısından Ali Rıza Bey'e bir haber geldi:

Leyla sokakta birtakım uygunsuz insanlarla konuşmuş; fazla olarak nişanlısına karşı da onları müdafaa etmiş. Namuslu bir erkek bu hale tahammül edemezmiş. Ali Rıza Bey'i pek

sevdiği için eğer küçük kızı Necla Hanımı verirse maalmemnuniye kabul edermiş!

Ali Rıza Bey'le Hayriye Hanım tam bir hafta: "Fena hareket ettin, nişanlını gücendirdin," diye Leyla'nın başının etini yemişlerdi. Fakat Abdülvehhap Bey'den bu haber gelir gelmez hakikati birdenbire anladılar.

Ara sıra Ali Rıza Bey'in içine gelen korku doğruydu.

Neyin nesi olduğunu adamakıllı tahkik bile etmedikleri bu adam, herhalde bir sağlam ayakkabı değildi. Belki bir iki ay yanında gezdirdiği Leyla'dan bıktığı, belki de kardeşinden iki yaş küçük olan Necla'yı daha körpe ve güzel bulduğu için bunu bırakıp ötekini almayı aklına koymuştu.

Son vak'ada Leyla'yı beyhude yere itham etmişlerdi. Kızcağızın hiç kabahati yoktu. Bu dargınlık, sırf Leyla'yı baştan atıp Necla'yı almak için icat edilmiş bir bahane idi. Hem de hayvancasına, iptidai bir bahane!

Evin içinde bir isyan vaveylâsıdır koptu. Ali Rıza Bey için en doğru hareket bu adamın nişan yüzüğüyle birkaç hediyesini –haber getiren adama verip– göndermekten ibaretti. Fakat o esnada Abdülvehhap Bey'in teklifinden daha hayret verici bir şey oldu.

Necla, yaşından umulmayacak bir pişkinlikle Ali Rıza Bey'in karşısına dikildi; hiç utanıp sıkılmaya lüzum görmeden:

— Ne yapıyorsun, baba... Çıdırdın mı? dedi. Kısmetime ne hakla mani olacaksın? Mademki Abdülvehhap Bey beni istiyormuş... Kardeşimin yerine beni verirsin, olur biter... dedi.

Ali Rıza Bey, yüzsüzlüğün bu derecesini aklına sığdıramayarak dili tutuldu. Leyla bayıldı. Yalnız Hayriye Hanım, büyük teessürüne rağmen, itidalini kaybetmedi:

— Necla'nın sözü pek boş değil... Bir kere düşünelim Ali Rıza Bey... dedi.

O gece evde uzun ve gürültülü bir müzakere oldu. Ali Rıza Bey, bu evlenmeye bir türlü razı olmak istemiyordu. Daha ilk adımda bu ahlâksızlığı yapan adamdan ne beklenmezdi? İnsan, böyle bir serseriye değil kızını, evinin kedisini bile emniyet edemezdi.

Onun fikrince keşküllü sokak dilencileri, bu yüzsüz ve vicdansız adamdan bin kat iyi idi. Sonra, Necla'nın kardeşine bu ağır hakareti reva gören insanla evlenmesi çok çirkin düşerdi.

Hayriye Hanım, kocasının bütün sözlerine hak veriyordu. Abdülvehhap Bey, hakikaten ahlâksız bir adamdı. İnsan böyle bir kimseye, evinin kedisini bile emniyet edemezdi. Fakat ne çare ki zaman o zaman değildi. Çocuklar, kedi yavrularından daha hor, hakir olmuşlardı. Emniyet Sandığı'nın borcu olduğu gibi duruyordu. Yakında ev satılacak, çoluk çocuk sokak ortasında kalacaklardı. Hiçbir yerden bir şey bekleyemezlerdi. Yer demir, gök bakırdı. Kocasının bütün bu şeyleri iyice düşünmeden "hayır" demesi doğru olmazdı. Hoş, onun vereceği kararın da zaten pek o kadar ehemmiyeti yoktu ya... Bu işte son söz Necla'nındı.

Son söz mü? Kararını vermiş insanlara mahsus bir sükûnetle bu münakaşayı dinleyen Necla, gayri ihtiyari gülümsedi. O kendisinden beklenilen bu son sözü daha haberi aldığı dakikada söylememiş miydi? Şimdi babasıyla annesinin lüzumsuz kavgalarını, kılını kıpırdatmaya lüzum görmeden masal gibi dinliyor, ara sıra pencereden karanlığa bakarak saadetini düşünüyordu. Hakikaten gün doğmadan neler doğuyordu? Kardeşinin başındaki devlet kuşunun oradan kalkıp kendi başına konduğunu dün gece, bu saatte rüyada görse hayra yormazdı ya!... Şimdi, onun için düşünmeye değer bir tek mesele vardı; Suriyeli devlet kuşunun ablasına oynadığı oyunu kendisine de oynamasına meydan vermemek, onu kıskıvrak bağlamaktı.

Leyla, kardeşinin bu hareketine gündüzden beri içerliyordu. Nihayet dayanamadı, babasıyla konuşurken ona taş atmaya başladı. Birdenbire bütün ümidini kaybetmiş bir insan için bundan tabii bir şey olamazdı. Bağırmak, canı yanan insanların en iptidai bir hakkı idi. Nitekim Necla'ya düşen en iptidai vazife de bütün ümidini aldığı bu kızın hakkını tanımak, hiç olmazsa bu gecelik, o ne söyler, ne yaparsa hoş görmekti. Zaten bu, onun için pek çok fedakârlık da değildi. Galip insanlar için iyi ve merhametli olmak ne kolay ve şık bir jesttir. Fakat Necla, nedense bu büyüklüğe lüzum görmedi. Hatta kardeşiyle hafifçe alay etmekten geri kalmadı. O vakit Leyla, büsbütün çıldırdı ve evde bir kızılca kıyamettir koptu. Genç kız, kalın, yırtık bir mahalleli karısı sesiyle:

— Kaltak... Ahlâksız kaltak... Nişanlımı sen baştan çıkardın... diye Necla'ya saldırıyor, o korkup çekinmeye lüzum görmeden:

— Pekâlâ yaptım, gözünü açaydın da sıkı tutaydın... diye cevap veriyordu.

Hayriye Hanım, saçı başı karışmış Leyla'yı zaptetmeye, Ayşe, zorla Necla'yı odadan çıkarmaya uğraşıyordu.

Ali Rıza Bey'e gelince, o, yere, duvarın dibine çömelmiş başını elleri içine almış, olan vak'alardan ziyade çocuklarının bu kadar düşmüş, bayağılaşmış olmalarına hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.

Necla, Ayşe'nin kollarında dışarı çıkarken tekrar tekrar geri dönüyor, ağza alınmayacak sözlerle içinin bütün zehrini püskürüyordu:

— Sırtına iki paralık bir manto giymekle ne oldum delisi oldun, değil mi? Utanmadan bize ahretlik kız muamelesi ettin. Allah senin gibileri işte böyle tepetaklak yuvarlar... Kışın kürk aldığın zaman bana eski mantonu verecektin, değil mi? Şimdi ben onu başım, gözüm sadakası olarak sana bağışlıyorum.

– XXVII –

ON beş gün sonra Necla, Abdülvehhap Bey'le beraber Suriye'ye hareket etti. Böylece ağacın üçüncü yaprağı da kopmuş oluyordu.

Necla ile Leyla arasında, kardeşlikten daha fazal bir şey vardı. Yaş farkları azdı. Yüzleri, ahlâkları birbirine benzerdi. Bir yatakta yatmışlar, beraber büyümüşler, beraber gülüp eğlenmişlerdi.

Ali Rıza Bey'e göre onlar, birbirlerinden ayrı yaşamasına imkân tasavvur edilemeyecek bir çift, kan ve aile bağı denen şeyin en mükemmel bir numunesi idiler. Halbuki, bir daha yüz yüze gelmemesiyle, kanlı iki düşman gibi ayrıldılar.

Aile, artık küçülmüştü. Evde Leyla ile Ayşe'den başka çocuk kalmıyordu. Ali Rıza Bey, kışa doğru Bağlarbaşı'ndaki evi sattı. Bütün borçlarını temizledi. Elinde kalan para ile Dolap Sokağı'nda bir ev aldı.

Burası iki büyük odalı, karanlık, harap bir yerdi. Çocukların hep bir ağızdan "Cehennem" ismini verdikleri eski evleri bunun yanında Cennet bağının köşkleri gibi idi. Fakat elde kalan para ile daha iyisini almaya imkân yoktu. Hayriye Hanım, evi ilk gördüğü zaman beğenmemiş: "Biraz daha beklersek belki daha zararsız bir şey düşünürüz," demişti. Fakat artık eskisinden büsbütün başka bir adam olan Ali Rıza Bey, acı bir alayla gülerek: "Bekleyelim mi? Yağma mı var? Nasıl eldeki beş on parayı geçen seneki para gibi çarçur ettirip beni sokakta bırakır mısınız?" demişti. Çocuklar eve, bir mezara girer gibi ağlaya ağlaya girdiler. Ali Rıza Bey de aşağı yukarı aynı histe idi. Fakat buna rağmen kapıdan ilk adımını atarken gayri ihtiyari elindeki anahtarı dudağına götürdü: "Allah yokluğunu göstermesin..." diye dua etti.

Leyla, son vak'adan beri hâlâ düzelememişti. Eve girdiklerinin ikinci günü: "Başım... Başım..." diye haykırarak yatağa düştü. Kırk beş gün dil, ağız vermeden yattı. Bereket versin hastalık tehlikeli bir şey değildi. Civarda oturan bir tekaüt doktor:

"Sinir... İyi yedirip içirin. Sıkmayın; bir şey kalmaz..." diyordu. Doktorun söylediği gibi Leyla, bir buçuk ay sonra ayağa kalktı. Fakat büsbütün başka Leyla olarak... Hastalık esnasında bir gece onu yataktan almışlar, yerine bir başka insan koymuşlar gibiydi. Çok zayıftı. Yeni yürümeye başlamış bir çocuk gibi güçlükle geziniyor, ikide birde gözleri kararacak elleriyle yüzünü kapıyordu. Çehre değişmiş olmakla beraber yine güzeldi.

Hastalık, bu çehreye mahzunluğa benzer bir şey getirdiği için Ali Rıza Bey, onu hatta eskisinden de güzel buluyordu.

Leyla'nın yüzü gibi ahlâkı da değişmişti. Artık eskisi gibi vara, yoğa hırçınlaşmıyor, kaderine tamamıyla boyun eğmiş görünüyordu. Ali Rıza Bey, kızının gözlerinin hafif bir buğu ile kaplı olduğuna dikkat etti. İhtiyar adama öyle geliyordu ki, çocuk, karşısındakilere söz söylerken, gülümserken için için ağlıyor, ancak göz yaşları öyle ince ki, damla halinde düşmeden buhar olup havada dağılıyor. Bu, belki sinirleri gevşemiş bir ihtiyar vehmi idi. Fakat ne olursa olsun Leyla'ya karşı içinde garip bir merhamet uyandırdı.

Sonra, eski baba sevgileri canlanmaya başladı. Kızına olan bütün infialleri yavaş yavaş kayboldu.

Leyla, biraz ayaklandıktan sonra sokağa çıkmaya başladı. Doktor, onu gezdirip eğlendirmelerini, hatta mümkünse hava tebdiline götürmelerini söylüyordu. Hava tebdili imkânsız bir şeydi.

İhtiyar adam; etli, sütlü bir hasta yemeği tedarik edinceye kadar akla karayı seçiyordu. Fakat buna mukabil Leyla, ara sıra gezinmeye gidebilirdi.

İlk defasında Hayriye Hanım, kızını sarıp sarmaladı, ucuz bir paraşola bindirerek deniz kenarında hava almaya götürdü. O gün, sokak kapısı yanındaki küçük odada geçen bir vak'a, Ali Rıza Bey'in kalbini yine kanla doldurdu.

Hayriye Hanım, bir kabahat işler gibi ezile büzüle Leyla'nın yanına bir bohça bırakmıştı. Bu, Necla'nın "başım, gözüm sadakası olsun" diye ablasına bıraktığı mahut kadie manto idi.

Necla'nın o kavga gecesi bir küstahlıkla bağıra bağıra söylediği bu sözler, bu dakikada muhakkak hepsinin kulağında çınlıyordu. Fakat, orada hiç kimse bunu hatırladığını söylemeye cesaret edemiyordu. Çünkü bu takdirde mantoyu atmak lâzım gelecekti.

Hayriye Hanım, Leyla'nın hırçınlaşmamasından, oturduğu yerde sessiz sedasız düşünmesinden cesaret aldı, soğuk bir sesle:

— Haydi kızım... Şunu arkana al da gidelim, dedi.

İhtiyar kadın, elinde manto ile ayakta bekliyor, kocasıyla göz göze gelmemesi için başını öte tarafa çeviriyordu.

Ali Rıza Bey, kızının yine gözleri kararıyor gibi elini yüzüne götürdükten sonra yavaş yavaş yerinden kalktığını gördü, boğazına bir şey tıkandı.

Leyla, artık her gün kadife mantosunu giyiyor, başını alıp sokak sokak geziyordu.

Ali Rıza Bey, ilk zamanlarda bu gezintilere ses çıkarmıyordu. Ne yapsın, çocuk dertli idi. Kırlarda, sokaklarda rastgele dolaşmak kadar hiçbir şeyin gam dağıtmadığını tecrübeleriyle biliyordu. Öyle olmasa Dolap Sokağı'ndaki ev oturulur gibi değildi. Hele kısa kış günlerinde öğleden iki saat sonra odalar lambasız oturulamayacak kadar kararıyordu. Böyle olmakla beraber zaman geçtikçe Ali Rıza Bey'de düşünceler ve korkular uyanıyordu: Bir genç kızın bu kadar fazla dolaşması doğru bir

şey değildi. Hele ara sıra çok gecikiyordu. Sonra, eski sosyeteye devam edenlerden bazılarıyla tekrar ahbap olmuştu.

Leyla'nın eski neşe ve sıhhati yavaş yavaş yerine geldi. Fakat Ali Rıza Bey, ona hâlâ bir hasta gözüyle baktığı için hatırını kıracak bir şey söylemeye bir türlü dili varmıyordu.

Bir zaman sonra, bu müphem korku elle tutulacak bir tehlike şeklini aldı.

İhtiyar adamın kulağına bazı mide bulandıracak şeyler çalınıyordu. Fakat yazık ki o vakit de Leyla'nın bu fazla sertliği bir âdet, zaman ile sağlanmış bi hak halini almış bulunuyordu. Ali Rıza Bey,buna rağmen Leyla'ya bazı tembihlerde bulunmak istediyse de dinletemedi; daha doğrusu kendi de bu işin pek üstüne düşmemişti. Senelerden beri devam eden bu uğraşma, ihtiyar adamı çok yıpratmıştı.

Sonra, lâkırdının, nasihatin tesirine olan emniyeti de çoktan kaybolmuştu. Hasılı, Leyla istediği gibi gezip tozmakta devam etti.

– XXIX –

NECLA'DAN gelen haberler gitgide fenalaşıyordu. Genç kız, Arapta umduğu zenginlik ve lüksün kendi kuruntusundan başka bir şey olmadığını daha yolda anlamıştı.

Abdülvehhap Bey, İstanbul'da söylediği gibi milyonlar sahibi bir zengin değil, anlaşılması güç birtakım karışık işlerle kıt kanaat yaşayan bir adamdı.

Necla, Beyrut'ta hayalindeki sarayın yanında bir tavuk kümesi gibi kalan küçük bir eve indi.

Mermer merdivenlere dizilmiş sinema uşakları yerine bir entarili kayınbaba ile iki ortak ve bir alay çocuk tarafından karşılandı.

Üçüncü ortak dokuz ay evvel ölmüştü. Necla, bu kadının yerine geldiği için ondan kalan iki çocuğa analık etmek vazifesi de tabii ona düşüyordu.

Genç kadın Nasreddin Hoca'nın ağacı gibi, görüp göreceği nimetin İstanbul'dan alınmış bir iki parça eşyadan ibaret kalacağını anlayınca biraz hırçınlık etmek istemişti. Fakat daha ilk kavgada entarili kayınbabanın boru gibi bir sesle üstüne hücum ettiğini görünce fena halde korkmuş, bir daha ağzını açmaya cesaret edememişti.

İki ortak ve yarım düzineden fazla çocuk arasındaki bu hayat, çekilir gibi değildi. Fakat Necla, ilk zamanları bunları ailesine yazmaya utanmış, bilhassa Leyla'yı sevindirmekten korkmuştu. Birkaç ay geçince dayanamadı; utanıp sıkılmayı kaldırarak ufaktan ufağa bazı şikâyetlere başladı. Sonra, bunlar derece derece arttı.

Son mektubunda diyordu ki: "Baba, dayanamayacağım. Bir yolunu bulursam her şeyi terk eyleyerek İstanbul'a kaçacağım. Senin bir lokma ekmeğine razıyım.

Annem, kardeşim gözümde tütüyor. Hele Leyla ablam hiç aklımdan çıkmıyor.

Kardeşim vaktiyle bu adamla evlenmediği için üzülmüştü. Şimdi burada neler çektiğimi görse kendisini kurtardığım için muhakkak bana teşekkür ederdi."

Leyla bu mektubu okuyunca, kardeşine olan bütünü kinini unutmuş: "Kuzum baba, Necla'yı kurtaralım," diye Ali Rıza Bey'in ayaklarına kapanmıştı.

Hayriye Hanım da az çok bu fikirdeydi. Fakat ihtiyar adam, bu yalvarmalara kulak asmamış, Necla'ya yazdığı mektupta şöyle cevap vermişti: "O anlattığın şeyler beni çok müteessir etti. Fakat ne çare ki hiçbir suretle sana yardım edecek halde değilim. Biz, şimdi eskisinden çok daha fakiriz, buraya gelip ne yapacaksın?

Orası, ne de olsa evindir; kocanın hiçbir meziyeti olmasa namuslu bir adam olması ve seni ellere muhtaç etmemesi kâfidir. Çaresiz, dişini sıkacak ve etrafındaki insanlara alışacaksın kızım."

Ali Rıza Bey, bu mektupla artık kapısının Necla'ya kapalı olduğunu açıkça anlatıyordu. Fakat genç kadın, ne kadar bunalmış olacak ki bu istiskale kızmıyor, üst üste gönderdiği mektuplarda, "Beni kurtar, yoksa kendimi öldüreceğim, kanıma girmiş olacaksın!" diye feryat ediyordu.

Necla'nın bu "kendimi öldüreceğim" sözü muhakkak boş bir tehditti. Fakat öyle olmayabilirdi de. Bu, saati saatine uymayan karmakarışık ruhlu, bozuk sinirli çocuklardan ne beklenemezdi?

İhtiyar adam, mütemadiyen kulağını rahatsız eden bir sese cevap verir gibi titiz bir heyecanla: "Anladım, çocuklar için bu, bir yaprak dökümü... Fakat beş çocuktan bir tanesi de mi kurtulamayacak, ya Rabbi?" diye söyleniyordu.

– XXX –

Ali Rıza Bey'in kahve arkadaşlarından bir müteakit binbaşı, bir gün onu Üsküdar kahvelerinden birinde bir köşeye çekti:

— Ali Rıza Bey kardeşim, sizinle çok ehemmiyetli bir şey konuşacağım, dedi... Uzun müddet tereddüt ettim... Fakat sizi çok sevdiğim ve namuslu bir insan olarak tanıdığım için...

Binbaşı, ihtiyar adamın sararmaya, titremeye başladığını görerek durdu. Kısa bir tereddütten sonra:

— Galiba müteessir olacaksınız, dedi.

Ali Rıza Bey, hemen kendini toparladı. Münasebetsiz bir şey yaparak arkadaşını ürkütmekte mana yoktu.

Bu mukaddemeye göre işiteceği şeyin onu can evinden vuracağı muhakkaktı. Fakat, ne olursa olsun hakikati mutlak öğrenmeliydi.

İhtiyar adam, mümkün olduğu kadar sakin bir sesle:

— Merak etmeyin, dedi. Ben çok tahammüllü bir adamım.

— Fakat üzülmeyeceğinizi vaat eder misiniz?

— Ateş bir yere düşsün de yakmasın, bu olmaz. Fakat gayret ederim.

— Mamafih pek o kadar büyütülecek bir mesele de değil. Söylemek istediğim şey şu: Büyük kızınızın pek fazla dolaşmasına müsaade etmeseniz, daha iyisi mümkün olsa da bir zaman hiç sokağa çıkarmasanız!

— Ne var? Ne olmuş?

— Hiç... Sanki o yaşta bir genç kızı pek serbest bırakmak doğru değil de...

— Sözünüzü değiştirmeyin. Siz, bir şeyler biliyorsunuz, hakikati bana olduğu gibi söyleyin.

— Peki, ne biliyorsam söyleyeceğim. Kızınızı bir hafta evvel kibar kıyafetli bir delikanlı ile otomobile binerken gördüm. Ne kadar müteessir olduğumu tahmin edemezsiniz. Üç gün evvel de bizim çocuklar daha başka şeyler söylediler. Belki de mübalâğadır, ama!...

Binbaşı, bu başka şeylerin ne olduğunu anlatmak için Ali Rıza Bey'in yeni bir ısrarını bekliyordu. Fakat artık o, bu adamın yüzüne bakacak, yeni bir şey soracak halde değildi.

Sadece: "Bu da mı başıma geldi?" diyerek ayağa kalktı, sokakta birdenbire gece olmuş da bastığı yerleri görmüyormuş gibi başını önüne eğerek, bastonuyla kaldırım taşlarını yoklayarak ağır ağır yürümeye devam ediyordu:

— Bu da mı başıma gelecekti? Aç kaldım, rezil oldum, türlü hakarete uğradım. Hepsini sineye çektim. Fakat namussuzluğa tahammül edemem. Mutlaka bir şeyler yapmalıyım...

Evini karşıdan görünce birdenbire aklına bir şey geldi:

— Binbaşı daha başka şeyler biliyordu. Adamcağızın sözünü ağzında bıraktım. Ne var, ne yok hepsini öğrenmeliyim. Bir şey yapabilmek için daha fazla malumata ihtiyacım var.

Ali Rıza Bey derhal geri döndü. Arkadaşını kaçırmak korkusu ile acele acele yokuşu indi. Bunda çok isabet etmişti. Çünkü soluk soluğa kahveye girdiği zaman binbaşı da kalkmak üzere idi. Ali Rıza Bey, artık utanıp sıkılmayı kaldırarak ne biliyorsa söylemesi için arkadaşına yalvardı ve şu tafsilâtı aldı:

Leyla, iki aya yakın bir zamandan beri çoluk çocuk sahibi bir avukatın metresiydi. Haftada iki gün Üsküdar iskelesinde buluşuyorlar ve otomobil ile Haydarpaşa'da bir randevuevine gidiyorlardı.

Bu sözlerde bir yalan varsa günahı söyleyenlerin boynunaydı. Fakat bu, âdeta çoluk çocuğun ağzına düşmüş bir hikâye idi.

Ali Rıza Bey tekrar evine gittiği zaman gece olmuştu. Hayriye Hanım, onu görür görmez:

— Leyla daha gelmedi; acaba nerede kaldı? dedi.

İhtiyar adam, yorgunluktan Leyla'yı düşünmeye vakti yokmuş gibi bir hareket yaptı ve kapının yanındaki bir kırık kanepeye çöktü. Kızını yine bir istintaktan geçirmeden evvel Hayriye Hanım'a bu vak'adan bahsetmek istemiyordu. Çünkü karısına emniyeti kalmamıştı.

Hayriye Hanım'ın, öteden beriden bazı şeyler işittiği halde, kendisinden saklamış olması pek mümkündü. Değilse bile, kocasının fazla hiddetinden korkarak Leyla'yı müdafaaya kalkacak, kızı geldiği vakit, kaş göz işaretiyle ona bir şeyler anlatacaktı.

Ali Rıza Bey, oturduğu yerde Leyla'ya soracağı sualleri tasarlarken, Hayriye Hanım mutfakta Ayşe ile beraber akşam yemeğini hazırlıyordu.

On dakika geçmeden sokağın başında bir otomobil kornası öttü, biraz sonra eve telâşlı bir ayak sesi yaklaştı. Sokak kapısı aralıktı; Leyla gürültü etmekten korkuyor gibi bir tavırla içeri girdi ve mutfaktan gelen ışığa doğru yürüdü. Babasının karanlıkta oturduğu kanepeden kalktığını görünce hafif bir çığlık kopardı:

— Sen misin baba? Ödümü kopardın!

Ayşe, ablasının sesini işitince, elinde lamba ile mutfaktan çıktı. Onun arkasından, sıvalı kolları ile Hayriye Hanım göründü.

İhtiyar kadın:

— Bu saate kadar neredeydin Leyla? Meraktan çıldıracaktım, dedi.

— Hiç... Bir arkadaşımla beraberdim de... Dur nefes alayım da söyleyeyim...

Leyla, henüz derli toplu bir yalan hazırlamamış olacaktı. Vakit kazanmak için Ayşe'den su isteyip içti.

Ali Rıza Bey, merdivenin yanında ayakta duruyor, karanlıkta yüzü görünmüyordu. Sakin, ağır bir sesle:

— Sen otomobille mi geldin? diye sordu.

Leyla, belli belirsiz bir tereddütten sonra:

— Evet, dedi, bir arkadaşıma misafir gittimdi de.

Ali Rıza Bey, kızına birdenbire bir şey sezdirmek istememesine rağmen kendini tutamadı:

— Bunlar, ne iyi ev sahipleri böyle?... Misafirleri evine kadar otomobille getiriyorlar... Kimmiş bu arkadaş bakalım?

— Tanımazsın ki...

Leyla, annesine dönerek devam etti:

— Arkadaşım Haydarpaşa'daki terzisine gidiyordu. Beni de götürmek için ısrar etti... Bedava otomobil tabii reddedilmez. Fakat biraz geç kaldık...

Bu Haydarpaşa sözü, Ali Rıza Bey'e bütün ihtiyatlarını unutturdu:

— Arkadaşınla Haydarpaşa'ya ilk defa mı gidiyorsun?

Genç kız hayretle:

— Evet... dedi.

— Ben pek öyle zannetmiyorum... Bu terzi Haydarpaşa'nın hangi sokağında?

Leyla, tekrar babasına döndü, karanlıkta onun çehresini fark etmeye, gözlerini görmeye çalıştı. İhtiyar adamın bir şeyler sezinlediğini hissetmişti. Fakat biraz evvel kapıdan girerken çekiniyor göründüğü halde bu defa nedense fazla ehemmiyet vermedi; babasını korkutmak istediği zamanlara mahsus titiz sesiyle:

— Aman, sen de baba. Amma ahret sualleri soruyorsun, dedi.

Bu küstahlık, Ali Rıza Bey'i çıldırttı. İhtiyar adam, korkunç bir hiddetle kızın üstüne yürüyerek bütün bildiklerini bağıra bağıra söylemeye başladı. Hayriye Hanım:

— Ali Rıza Bey, kendine gelen... Yalan, iftira... diye araya atılmak istedi. Leyla da aynı şeyi yaparsa, hatta hiç ses çıkarmazsa ihtiyar adama belki yine bir tereddüt gelecekti. Fakat o, ellerini kalçalarına dayayarak, saçaklı şallara sarılı bedenini biraz yana çevirerek meydan okuma rolü oynayan İspanyol artistleri vaziyetiyle kadife mantosuna sarıldı:

— Öyle de olsa ne çıkar? Adam olaydın da kızını bu hale düşürmeyeydin!... dedi.

Ayşe'nin elindeki ışık Leyla'nın yüzüne çarpıyor, onun alay ve hakaretle burkulan boyalı ağzını, etraflarındaki kara çember içinde nefretle küçülen gözlerini Ali Rıza Bey'e, bir öldürme hissi verecek tarzda parlatıyordu.

İhtiyar adam, birdenbire sopasını yakalayarak:

— Defol!... Şimdi evimden çık! diye bağırdı.

Leyla bu defa biraz ürkek, kapıya doğru geriledi:

— Zaten dur desen de duran kim? Lânet olsun senin evine! diye cevap verdi.

İsyan, ihtiyar adama bir canavar kuvveti vermişti. Kollarına, bacaklarına sarılan Hayriye Hanım ile Ayşe'yi iki bez bohçası gibi silkip atarak Leyla'ya saldırdı. Bu hücum o kadar beklenmez bir şeydi ki, genç kız toparlanıp kaçmayacak olursa orada, kapının dibinde ölmese bile, mutlaka bir yerinden, ağır surete yaralanacaktı. Fakat Ali Rıza Bey, birdenbire ayağı bir yere takılmış gibi yüzüstü yere kapandı, bastonu elinden iki adım öteye fırladı.

– XXXI –

Ali Rıza Bey'i hafif bir nüzül örselemişti. O geceden sonra çenesi biraz yana çarpıldı. Dili belli belirsiz peltekleşti. Yürürken sol ayağını hafifçe sürümeye başladı. Fakat kendisi bunun farkında görünmüyordu. Onu yiyip bitiren asıl hastalık, içinde idi.

İnsan içine çıkacak yüzü kalmadığı için evvelâ zamanının en çoğunu küçük odada geçirmişti. Pencerenin karşısında yarı yıkılmış bir yangın duvarı vardı. İhtiyar adam, bütün gün bu duvarın oyuklarında bitmiş cılız yeşilliği, taşların arasında kertenkele avcılığı yapan kedileri seyrediyordu. Bir meşguliyeti de öğleye doğru duvarın ortasından başlayıp ağır ağır yukarı çıkan ışığa bakarak yeni bir güneş saati icadına çalışmasıydı.

Leyla gittikten sonra ev, büsbütün ıssız kalmıştı. Cılız vücudunun neresinden geldiği anlaşılmayan bir kuvvetle senelerce didinip uğraşmış olan Hayriye Hanım, bu netice karşısında

birdenbire kendini bırakmıştı. İki günde bir bulaşık yıkamak, ara sıra mangala bir yemek tenceresi koymak, Ayşe'nin başına bir tarak vurmak ona gönül bulandırıcı bir angarya gibi geliyordu.

İhtiyar kadın, uzun ve kanlı bir çarpışmadan dönen bir asker gibi idi. Aldığı yaraların acısını ve nihayetsiz yorgunluğunu şimdi duyuyor, her gün bir yerinde bir hastalık, sakatlık keşfediyordu.

Leyla meselesi Ali Rıza Bey'i de, onu da yüreğinin en nazik yerinden vurmuştu. Bu namus meselesi olduğu için kocasının gösterdiği şiddeti haksız bulmuyor, fakat aynı zamanda ona karşı sebepsiz bir nefret ve dargınlık duymaktan da kendini alamıyordu.

Bu hal, Ali Rıza Bey'e zaman zaman anlaşılmaz bir muamma gibi görünüyordu:

— Çocuklarımızı birer birer kaybettik... İlk evlendiğimiz zaman olduğu gibi hemen hemen kuru başımıza kaldık... Bu felâketlerden sonra birbirimize bilâkis daha fazla yakınlık ihtiyacı duymamız lâzım gelmez miydi? Halbuki biz, âdeta birbirimizden nefret ediyoruz... Şu insanlık ne acayip muamma ya Rabbi!

Ali Rıza Bey, bu muammanın bir eşini de gerek kendisinin gerek karısının Ayşe'ye olan muamelelerinde buluyordu. Beş çocuktan ellerinde bir bu küçük kız kalmıştı. Bu vaziyette bütün ötekilerin muhabbetini Ayşe'ye vermek, onu beş kere fazla sevmek icap etmez miydi? Halbuki çocuğa evin içinde dolaşan, hatta ayak altına geldikçe itilip kakılan bir kedi muamelesi yapılıyordu. Anlaşılan çocuklarla fincan takımları arasında pek fark yoktu. Kırıla kırıla bir tek kaldıkları gibi işe yaramaz oluyorlar, bir köşeye atılıyorlardı.

Ayşe, şimdi on dördünü sürüyor, ablaları gibi güzel biri olmaya başlıyordu. Fakat onun bu ilkbaharını kimin gözü görüyordu?

Eski şen, geveze Ayşe, korkak bir çocuk olmuştu. Evin bir tarafında bir ölü ya da hasta yatıyormuş gibi gülmeye, yüksek sesle konuşmaya, hızlı yürümeye cesaret edemiyor, fırsat bulduğu gibi kendini ya bahçe, ya komşulara atıyordu.

Birkaç ay sonra Ali Rıza Bey, bu felâkete de alıştı. Ara sıra bastonunu alarak sokağa çıkmaya başladı. Nihayet, eski kahvelerin önünden geçti. Arkadaşları camı vurarak çağırdılar. Biraz nazlanır gibi olduktan sonra içeri girdi. Kendisine edilen muamelede, eskisine nispetle, pek fazla bir değişiklik bulmadı. İyi düşünülürse doğrusu da bu değil miydi? Leyla'nın fena yola düştüğünü öğrendikten sonra göz yummuş, kızı evinde alıkoymuş olsaydı, ona namussuz demeye hakları olurdu. Fakat mademki hakikati öğrenir öğrenmez onu kapı dışarı etmiş ve bir daha adını anmamıştı; şu halde kendisini çocuğu ölmüş bir babadan ayırt etmemek, hatta haline biraz acımak lâzım gelmez miydi?

– XXXII –

ARA SIRA evde öteki çocuklardan bahsedildiği halde, Leyla'nın ismi hiç geçmezdi. Yalnız bir gece Hayriye Hanım, dalgınlıkla Ayşe'ye "Leyla" diye seslenmişti. Ara sıra arka üstü yatarak uyur gibi gözlerini kapadığı zaman hep onu düşündüğünü Ali Rıza Bey'e anlatmıştı.

Duvarda, Ali Rıza Bey'in vaktiyle çocuklarını etrafına toplayarak çektirmiş olduğu eski bir resim vardı. İhtiyar adam, bu resimde ayaklarının dibinde oturan Leyla'yı makasla kesip çıkarmış, onun yalnız babasının dizlerine sarılmış elleri kalmıştı. Çocukların anlaşılmaz münasebetsizlikleri vardır. Bir gün Ayşe bu resmi seyrederken:

— Şu ellere bak, bak... Leyla ablam dizlerine sarılarak yalvarıyor gibi, değil mi? demişti.

Çocuğun saflığından mı, yoksa hınzırlığından mı söylediği pek anlaşılmayan bu söz üzerine Hayriye Hanım, birdenbire hıçkırmaya başladı. Ali Rıza Bey, titreyen yumruğu ile çocuğu tehdit ederek:

— Yumurcak!... Bir daha onun adını ağzına aldığını işitmeyeyim, diye bağırmıştı.

Fakat nedense, o günden itibaren tılsım bozulmuş oldu. Hayriye Hanım, kocasının hiddetlerine aldırış etmeyerek sık sık Leyla'dan bahsetmeye başladı. Evvelâ her vesile ile onun çocukluk vak'alarını anlatıyordu. Sonra, şimdi ne halde olduğuna dair öteden beriden kulağına çalınan havadislere geçti: Kızcağızı baştan çıkaran avukat için pek fena adam demiyorlardı.

Leyla'yı Taksim'de tuttuğu küçük bir apartmanda gayet iyi yaşatıyordu. Hatta onu nikâhla almak da istiyordu, ama ne çare ki karısından ayrılmanın bir yolunu bulamıyordu. Herhalde bu adam, ahlâksızlığından ziyade, Leyla'a olan fazla aşkından dolayı bu işi tutmuştu...

Ali Rıza Bey: "Allah rızası için sus Hayriye... Arımdan öleceğim," diye kulaklarını tıkamakla beraber bu havadislere memnun olmuyor da değildi. Evvelâ, ne de olsa evlâttı.

Hayriye Hanım, oturduğu yerde her şeyi nasıl da öğreniyordu. İhtiyar kadın, bir gece kocasına Leyla'nın on beş günden beri hasta yattığına dair haber verdi:

— Zavallı çocuk, zaten çürük bir şey... Korkuyorum. Geçen seneki hastalığı gelmiş olmasın, dedi.

Bu hastalık kelimesi, Ali Rıza Bey'in zayıf kalbinde Leyla'ya karşı küçük bir merhamet ve muhabbet uyandırdı.

Küstah bir tavırla mantosuna sarın., ellerini kalçalarına dayayan, boyalı ağzını yana çarpıtarak, kara halka gözlerini

hakaretle küçülterek meydan okuyan Leyla, birdenbire kayboldu, öteki hasta ve ümitsiz Leyla solgun çehresiyle yatağa uzandı.

Hayriye Hanım; kocasının yüzündeki hüzünden cesaret alarak:

— İzin ver... Bir kere çocuğumu göreyim! diye yalvardı.

Ali Rıza Bey kızmadı, sadece:

— Bu söz, senin gibi namuslu bir kadının ağzından işitilecek söz mü, Hayriye? Ölüm var, bir daha onunla yüz yüze gelmek yok! dedi.

Fakat bu dakikada istemeden gözünden iki damla yaş akıverdi. İhtiyar adam, bu ağlamayı ışıktan ileri gelmiş gibi göstermek için aksi aksi lambaya baktı. Sonra, başını önüne eğerek, hasta ayağını daha ziyade sürükleyerek odadan çıktı.

Hayriye Hanım bu saf hileye inanmıştı.

Leyla vakasından sonra kendini birdenbire koyveren, yattığı yerde ara sıra gözlerini açıp etrafına bakmayı, sorulan suallere dudak ucuyla cevap vermeyi bile lüzumsuz bir yorgunluk addeden Hayriye Hanım'da o günlerde bazı anlaşılmaz uyanma alâmetleri belirmeye başlamıştı. İhtiyar kadın, ara sıra eteğini beline dolayarak evi temizliyor, yemek pişiriyor, komşulara gidip geliyordu. Kocasına karşı politikası da yine değişmişti. Arada bir sinsi sinsi Ali Rıza Bey'in etrafında dolaşıyor, ona ufak tefek hizmetler ediyor, tatlı sözlerle gönlünü alıyordu.

Bu canlılık, onun vaktiyle ilk bozgun alâmetleri görüldüğü, evin sarsılmaya, çoluk çocuğun birbirine girmeye başladığı zamanlardaki haline ne kadar benziyordu. Ali Rıza Bey, bu değişikliğe pek iyi mana vermiyor, kendi kendine, "Dur bakalım... Bunun altından bir şey çıkacak," ama hemen "Allah hayırlara tebdil etsin," diye düşünüyordu.

İhtiyar adam, tahmininde yanılmamıştı. Çok geçmeden bu fevkalâdelikteki hizmetin sırrı meydana çıktı. Ali Rıza Bey, bir gün elinde bir mendil zerzevatla kapıdan girdiği vakit karşısında kızı Leyla'yı buldu.

Leyla: "Baba... Babacığım!" diye çırpınıp ağlayarak Ali Rıza Bey'in boynuna atılıyor, Hayriye Hanım'la Ayşe ayaklarına kapanarak yalvarıyordu.

Ali Rıza Bey, adım adım geri çekilerek arkasını duvara dayadı. Gözlerini kapadı. Çehresinde fazla bir heyecan görünmüyordu. Yalnız, nefes almakta güçlük çekiyor gibi başını havaya kaldırıyor, eliyle yakasının düğmesini çözmeye çalışıyordu. Demek Hayriye Hanım'ın sık sık Leyla'dan bahsetmesinden maksat bu imiş. Bu kızla gizlice görüşerek bir plan tasarlamışlar.

Evvelâ, Leyla'nın çocukluğuna ait masum hatıralarla onu yumuşatmaya çalışmışlar, sonra hastalık hikâyesi uydurulmuş. Nihayet, onun fazla hiddet, şiddet göstermemesinden alınan cesaretle bu baskın yapılmış... Plan, hiç fena değil. Ali Rıza Bey sadece: "Leyla seninle barışmak istiyor," derlerse belki razı olmaz. Fakat birdenbire kızının yüzünü görürse belki heyecana kapılarak, düşünmeye vakit bulmadan onu kucaklayacak... Bu baskının onu birdenbire öldürmesi tehlikesini bile düşünmüyorlar.

Leyla susuyor, Hayriye Hanım söylüyor; o yalvarmalarını bitirince Ayşe başlıyor ve hepsi bir ağızdan ağlıyorlar. Ali Rıza Bey, eli hâlâ yakasının düğmesinde, kızını bir daha dünya gözüyle görmemek için ettiği yemine sadık kalmak istiyor gibi bir türlü gözlerini açmıyordu.

Nihayet, söz sırası ona da geldi. İhtiyar adam, gidilecek bir ikinci yolu olmayanlara mahsus sükûnetle:

— Beyhude yoruluyorsunuz, dedi. Benim artık Leyla isminde bir kızım yok. Biz, birbirimiz için ölmüş sayılırız.

Hayriye Hanım, Leyla ve Ayşe yarım saatten fazla uğraştılar, fakat Ali Rıza Bey'in ağzından bundan başka söz almak kabil olmadı.

– XXXIII –

LEYLA gittikten sonra Ali Rıza Bey ile karısı arasında büyük bir kavga koptu.

Hayriye Hanım, kocasını tatlılıkla yola getiremeyeceğini anladığı için birdenbire isyan bayrağını açtı:

— Seni adam sandım, otuz sene sözünden çıkmadım. Ne hale geldiğim meydanda. Artık müsaade et de bir zaman da benim dediğim olsun. Senin yüzünden evlatlarımın her biri bir türlü ziyan oldu. Elimde bir bu Leyla ile Ayşe kaldı. Çocuğum bensiz yaşayamıyor. Ben de onsuz yaşayamayacağım, Leyla'ya isterse bütün dünya fena desin; o, benim için herkesten iyidir. Ya Leyla ile yaşayacağız, yahut...

Hayriye Hanım, sözünün arkasını getiremedi, ağlamaya başladı.

Ali Rıza Bey, gülümseyerek:

— Üzülme Hanım; üzülme, dedi. Ben de senin gibi kararımı verdim. Ben, aranızdan çıkarım. Belki inşallah iyi olursunuz. Haydi, artık ferah uyu, rahatına bak.

Ali Rıza Bey hakikaten kararını vermişti. Ne olursa olsun artık bu evde oturmayacaktı.

Ertesi sabah erkenden bohçasını hazırladığını gören Hayriye Hanım, onu bir çocuk gibi azarladı.

— Haydi, münasebetsizliği bırak... Sen, sakat bir ihtiyarsın... Bu hal ile nereye gidiyorsun? Gezip gezip geleceğin yer yine burası... Beyhude rezalete lüzum yok, dedi.

Maksadı Fikret'e gitmekti. Bütün gece onun üç sene evvel Haydarpaşa istasyonunda söylediği sözleri düşünmüştü:

"—Pek sıkılırsan bana gelirsin baba... Kocam iyi bir adam çıkarsa, sana elimden geldiği kadar bakarım."

İçinde gizli bir ümit vardı. Belki Fikret, onu yanında alıkoyar, böylece sefalet ve namussuzluk içinde sürünmekten kurtulmuş olurdu. Gerçi çocuklarından hiçbirine yük olmak istemezdi, ama ne yapsın; düşmez kalkmaz bir Allah'tı.

Ali Rıza Bey'in bu ümidi ancak Adapazarı'nda, geç vakit bir polisin yardımıyla, damadının karanlık bir sokak nihayetindeki evini bulduğu saate kadar sürdü.

Taşlıkta sofrayı toplamakla meşgul bulunan Fikret, onu görünce hayretten ziyade korku ve tereddütle:

— Sen misin baba?... Hayırdır inşallah? dedi.

Ali Rıza Bey, soğuk bir tavırla elini öpen kızını kucaklamaya cesaret edemeyerek hafif hafif omuzlarını okşarken vahşi tavırlı iki çocuğun merakla kendilerine baktığını fark etti. Sonra oda kapılarından birinde uzun boylu, beyaz bıyıklı bir adam göründü.

Genç kadın, toz, toprağa bulanmış, yol yorgunluğu ile bir kat daha düşkünleşmiş bu kılıksız ihtiyardan utanıyormuş gibi:

— Babam bize misafir gelmiş, dedi.

Misafir!... Fikret, bu iki kelime ile kocasına: "Korkma, yahut kızma... Bir, iki gün sonra gidecek demek istememiş miydi?

Damat, Ali Rıza Bey'i soğuk bir tavırla karşıladı, Fikret'e:

— Baban yoldan geldi, açtır. Yemek hazırla, diye emir verdi.

İhtiyar adam, daha bu eve ayak atarken yüzüne çarpılan havadan anlamıştı ki, kızı burada mesut olamamıştır.

Fikret, birkaç sene içinde âdeta çökmüş, orta yaşlı bir dışarlıklı kadın olmuştu. Babasına yemek hazırlamak için gidip gelirken mütemadiyen çocukları haşlaması, onun büsbütün hırçınlaştığını gösteriyordu.

Biraz sonra Ali Rıza Bey, önüne konan bir sahan patatesi yemeye çalışırken ona İstanbul'dakilerden havadis sordular. Baş başa kaldıkları zaman kızına şüphesiz her şeyi anlatacaktı.

Yalnız, ne de olsa bir el adamı olan damadının yanında birdenbire açılmak istemedi; bu gecelik sorulan sualleri bazı beylik cevaplarla geçiştirmeye çalıştı.

Fakat, onlar olan biten şeylerin onda birini bile öğrenmemiş olmalarına rağmen, sinirlilik, hiddet alâmetleri göstermeye başladılar.

Damat:

— Biz zaten bazı şeyleri işitiyorduk, dedi.

Fikret:

— Ah, baba... Darılma, ama kabahatin büyüğü sende... Bilirsin ya, "Baba, gözlerini aç! Bunların hepsi serseri... Sakalını ellerine vermeye gelmez," diye ne kadar çırpındım; dinlemedin, diye çıkıştı.

Kocası, ondan cesaret alarak daha ağır sözler sarf etmeye başladı:

— Fikret'in hakkı var... Siz, gün görmüş, büyük mevkiler işgal etmiş bir adamsınız... Bu kadar gevşek davranmayacaktınız... "Ben böyle istiyorum, böyle olacak," derdiniz. Kim ağzını açarsa beline vurduğunuz gibi tekmeyi kapı dışarı... Bitti, gitti... Evin efendisi, babası olayım da Fikret'in dediği gibi, sakalımı çoluk çocuk eline vereyim... Olacak şey mi bu?

Zaten yol yorgunluğundan tıkanmış olan Ali Rıza Bey'in lokmalar boğazında düğümleniyordu. Acı bir gülümseme ile boynunu bükerek:

— Ne yapalım... Kader... Talih... dedi.

Evde Fikret'ten başka iki çocuklu bir dul görümce vardı. Başka boş oda olmadığı için Ali Rıza Bey'e kapının yanındaki misafir odasına bir yatak yaptılar.

İhtiyar adam, Adapazarı'nda on beş günden fazla duramadı. O da ne zahmetle! Fikret'i o kadar yabancı bulmuştu ki, ona söylemek istediği şeylerden hiçbirini söyleyemedi. Hem kızı istese bile kendi yanında alıkoyamayacak olduktan sonra, buna ne lüzum kalırdı?

Kızının gerçi: "Pek darda kalırsan gel baba; sana bakarım!" diye bir vaadi vardı, ama bu da bir şarta bağlı idi: Fikret'in o vakit bunu söylerken, "Belki rahat bir evim olur," dediğini gayet iyi hatırlıyordu. Halbuki zavallı çocuğun bu ümidi boşa çıkmıştı. Burası da başka türlü bir cehennemdi.

Ali Rıza Bey, Fikret'in hemen her gün kaynana ile, görümce ile, kocasıyla, üvey çocuklarıyla pençeleştiğini görüyordu. Bereket versin ki kızı, dişli bir kadın olmuştu.

Ali Rıza Bey, bu kavgalardan bazılarının da kendi yüzünden çıktığını sezinlemeye başladı. Bir gün Fikret'in kaynanasına: "Bir daha babamın adını ağzınıza aldığınızı işitmeyeceğim. Evinizi başınıza yıkarım," diye haykırdığını kulağıyla işitti.

Demek bu evde çektiği yetmiyormuş gibi, Fikret, bir de kendi yüzünden söz altında kalıyordu.

Genç kadın o gece de, her zamanki gibi sırtında bir yığın yatak, yorganla misafir odasına girince, ihtiyar adam:

— Benim için yorulduğunu görünce içim parçalanıyor Fikret, dedi, fakat bu artık son gece... İzin verirsen ben, yarın gideyim...

Ali Rıza Bey, "izin verirsen" demekle kendini güya kovulmuş bir adam mevkinden kurtarıyordu.

— Neden bu acele baba? dedi.

— Acele değil kızım, seni bu kadar gördüm ya...

Fikret, biraz düşündükten sonra mahzun bir tavırla:

— Baba! dedi.

— Ne var kızım?

Genç kadın, ona çok ehemmiyetli bir şey söylemeye karar vermiş gibiydi.

Fakat kısa bir teredütten sonra bunun lüzumsuzluğuna hükmetmiş gibi vazgeçti.

— Demek yarın yolculuk! dedi. Bari erken yat... Allah rahatlık versin.

O çıktıktan sonra, ihtiyar adam:

— Ben bu tavrı, sesi nereden hatırlıyorum? diye düşündü ve çok geçmeden buldu.

Oğlu Şevket de vaktiyle birkaç defa böyle açılacak gibi olmuş ve susmuştu.

NETİCE

Ali Rıza Bey, Adapazarı'ndan döndükten sonra evine girmedi. İki gün orada, üç gün burada serseri serseri dolaştı. Nihayet, kışa doğru hastalandı; sol kolu ve sol bacağı büsbütün işlemez oldu. Eski tanıdıklarından birinin delaletiyle bir hastaneye girdi. Fakat uzun müddet kalmadı. Bir gün Hayriye Hanım'la Leyla, otomobille hastaneye geldiler; ağlaya ağlaya Ali Rıza Bey'in boynuna sarıldılar.

Leyla:

— Baba, seni dünyada bırakmayız, dedi.

Hayriye Hanım:

— Ali Rıza Bey, artık inadı bırak; biraz da benim dediğim olsun, diye yalvarmaya başladı.

Hayriye Hanım'ın kocasının inadından korkması boş bir kuruntu idi. İhtiyarlık ve hastalık, onun sinirlerini gevşetmiş, isyanlarını kökünden kurutmuştu. Kızının ve karısının nasıl

olup da bu kadar güzel elbiseler giydiklerine hayret etmiyor, onları tekrar gördüğü için çocuk gibi memnun, artık büsbütün ağırlaşmış diliyle bir şeyler anlatmaya uğraşıyor, gözlerinden yaş çıkmadan hıçkırık tutmuş gibi kuru kuru ağlıyordu.

Hayriye Hanım, Dolap Sokağı'ndaki evi kiraya vermiş, Ayşe ile beraber Leyla'nın Taksim'deki apartmanına taşınmıştı. Leyla'nın avukatı haftada ancak bir iki gece cadaloz karısından kurtulabildiği için zavallı çocuk, koca apartmanda bir hizmetçi kızla hemen hemen yalnız yaşıyordu. Leyla'nın hali, vakti çok yerinde idi. Zengin olan avukat, ona ayda birkaç yüz lira para veriyordu. Ne çare ki kendisi tecrübesiz bir çocuk olduğu için kullanmasını bilmiyordu. Şimdi Allah razı olsun annesi onun evine kilit kürek ve boğazı tokluğuna mükemmel bir kâhya kadın olmuştu.

Ali Rıza Bey'e bu apartmanda güneşe ve denize karşı güzel bir oda hazırlamışlardı. İhtiyar adam, rahata ve bol yiyeceğe kavuşunca az zamanda düzeldi. Elinde bastonuyla evin içinde dolaşıyor, dilinin tutukluğuna bakmadan Leyla'nın papağanına lisan dersi vermeye uğraşıyordu.

Hatta ara sıra avukatın apartmanında arkadaşları şerefine tertip ettiği eğlentilerde bulunuyor, kâh sıcak ve şık mutakta meze hazırlayan Hayriye Hanım'a yardıma geliyor, kâh artık on beş yaşında güzel bir kız olan Ayşe ile beraber bazı kadınlarla gülünç danslar yapmaya kalkarak meclisi neşelendirdiği bile oluyordu.

Evde oturmaktan sıkıldığı vakit onu tertemiz giydiriyorlar, açık bir arabaya bindirerek hava almaya gönderiyorlardı...

Ali Rıza Bey, o günlerde, bayram elbiseleriyle bayram beşiğine binmiş çocuklar kadar neşelidir. Yalnız, sokaklardaki kalabalığın içinde ara sıra eski kahve arkadaşlarından bazıları ile göz göze gelmese...

- SON -

Sözlükçe

– A –

âciz: Gücü bir işe yetmeyen, güçsüz.
addetmek: Saymak.
âdet: Alışkanlık.
ahbap: Arkadaş, dost.
âhir: Son.
ahret: Öbür dünya.
akıbet: Son, sonuç.
alabros saç: Fırça gibi dik kesilmiş erkek saçı.
alâkadar olmak: İlgilenmek.
alâmet: Belirti, işaret.
alil: Sakat, hastalıklı.
anafor: (Argoda) Yolsuzlukla veya emek harcamadan elde edilen şey.
ar: (Metinde) Utanma, utanç duyma.
Arabi: Arapça.
arız olmak: Sonradan ortaya çıkmak.
askeri rüştiye: Askeri ortaokul.
asri: Modern.
aza: (Metinde) Üye.
azap: Büyük sıkıntı, huzursuzluk.
azim: Kararlılık.

– B –

bahtiyar: Mutlu.
bahusus: Hele, en çok.
bedbin: Karamsar.
belediye reisliği: Belediye başkanlığı
beyhude: Boşuna.
biçare: Çaresiz.
bilâkis: Tam tersine, aksine.
bilhassa: Her şeyden önce, özellikle.
bu itibarla: Bu bakımdan.

– C –

cazbant: Caz müziği çalan orkestra.
cereyan: (Metinde) Akım.
cihet: Yön, taraf.
çehre: Yüz, sima, surat.

– D –

Dahiliye Nazırı: İçişleri Bakanı.
dahiliye: (Metinde) İçişleri Bakanlığı
dirliksizlik: (Metinde) Huzursuzluk, geçimsizlik.
divan: (Metinde) Eski şairlerin şiirlerini topladığı kitap.
dört başı mamur: Tam istenildiği gibi olan. Eksiksiz ve kusursuz.

– E –

ebcet (ebced): Arap alfabesinin her harfi bir rakamı karşılayan ve anlamsız sekiz kelimeden oluşan değişik bir düzeni.

ehemmiyet: Önem.

ehemmiyetli: Önemli.

ekseri: Çoğu kez.

elem: (Metinde) Kaygı, dert, gam.

emel: Gerçekleştirilmesi zamana bağlı istek, arzu.

emniyet: (Metinde) Güven.

emsalsiz: Eşsiz, eşi benzeri olmayan.

enflüenza: Grip.

entrika: Bir işin yapılmasını ya da bozulmasını sağlamak için girişilen gizli çalışma. Oyun, dalavere.

evlâd ü ayal: Çoluk çocuk.

evvelâ: İlkin.

ezeli: Başlangıcı olmayan, öncesiz, eski.

– F –

Farsî: Farsça.

fazilet: Erdem.

ferah ferah: En aşağı.

fesat: (Metinde) Karıştırıcı, ara bozucu.

fevkalâde: Olağanüstü, alışılmış olandan ayrı.

– G –

gafil: Habersiz, dikkatsiz. Başına neyin geleceğini önceden düşünüp bilemeyen.

gaile: Sıkıntı, dert, keder, üzüntü.

gaileli: Başa dert, üzüntü veren.

gayri: (Metinde) Diğer, başka.

gayriihtiyari: Elinde olmayarak, istemeksizin, düşünmeden.

gazel: Divan edebiyatında bir nazım biçimi.

güveylik elbisesi: Damatlık.

güya: Sözde, sanki.

– H –

hacet: Gereklilik, lüzum.

hakir: Aşağı görülen, değersiz.

halaskâr: Kurtarıcı.

hami: Gözeten, koruyan, koruyucu (kimse).

haset: Kıskançlık.

hasislik: Cimrilik, pintilik.

hâşâ: Bir durum veya davranışın kesinlikle kabul edilmediğini anlatır.

haşin: Sert, kırıcı.

hatip: Topluluk karşısında konuşan kişi.

hava tebeddülü: Hava değişikliği.

hayıflanmak: Üzülmek.

haysiyet: Şeref, onur.
helâk: (Metinde) Aşırı derece yorulup bitkin duruma gelme ya da getirme.
hiddet: Öfke, kızgınlık.
hikmet: (Metinde) Felsefe.
himaye: Koruma, gözetme.
hükmetmek: Egemenliği altında tutmak.
hürmet: Saygı.

– İ –

ibadet: Tanrı'nın emirlerini yerine getirme.
ibret: Bir şeyden çekinmek için ders alıp göz açacak olay.
ihmal etmek: Boşlamak, önem vermemek.
ihtilâf: Uyuşmazlık, anlaşmazlık.
ihtimam: Özen, dikkatli davranma.
ihtisas: Uzmanlık.
ihtiyar: (Metinde "kendi seçimin" anlamında kullanılmış.)
iktifa etmek: Yetinmek, kanmak.
iktisat: Ekonomi. (Metinde "tutumlu olmak" anlamında kullanılmış.)
illet: Hastalık, bozukluk.
inkılâp: Bir durumdan başka bir duruma geçiş, devrim.
inme: Felç, nüzül.
iptidai: (Metinde) İlkel.
istihza: Gizli veya ince alay.
istintak: Sorguya çekme.
ıstırap: Büyük güçlük, eziyet, sıkıntı.
istiskal: Soğuk davranışlarla hoşlanmadığını belli etme.
itaat: Söz dinleme, boyun eğme.
itidal: (Metinde) Ilımlılık, ölçülülük, soğukkanlılık.
itikat: İnanç, iman.
izan: Anlayış, kavrama yeteneği.
izdivaç: Evlilik.

– K –

kabil: Olabilir, mümkün.
kadir: Güçlü, gücü yeter.
kâfi gelmek: Yetmek, yetişmek.
kâhya: Çiftlik, konak vb. yerlerde her türlü işle ilgilenen kimse.
kanaat: (Metinde) Düşünce.
kâni olmak: İnanmak.
kat'iyen: Asla.
kezalik: Keza. Aynı biçimde.

– L –

lâubalilik: Saygısızca aşırı samimi olma durumu.
lütuf: Önem verilen, sayılan birinden gelen iyilik, yardım.

– M –

maalmemnuniye: İsteye isteye, seve seve, memnunlukla.
mabet: İbadethane, tapınak.
mahiyet: Nitelik, asıl, esas.
maiyet: Üst görevlinin yanında bulunan kimseler.
malûmat: Bilgi.
malûmatlı: Bilgili.
mamafih: Bununla birlikte.
masarif: Masraflar, harcamalar.
matah: Satılacak mal. (Bir insanı, bir eşyayı, bir malı hafife almak, pek de değer verilecek bir şey olmadığını anlatmak için kullanılır.)
mazeret: Özür.
mazlum: Sessiz, uysal ve boynu bükük.
meclis-i idare: Yönetim kurulu.
mel'un: Lânetli.
menba (memba): Kaynak.
menfaat: Çıkar.
mesuliyet: Sorumluluk.
meşrep: Karakter, yaradılış, mizaç.
metanet: Dayanıklılık, sağlamlık.
mevki: Makam, yer.
mevkuf: Tutuklu.
mey'us: Üzgün, umutsuz, karamsar.
mezat: Artırma ile satış.
miskin: Çok uyuşuk, tepki vermeyen, aciz, zavallı kimse.
miskinhane: İşsiz güçsüzlerin, uyuşuk, tembel insanların toplandığı yer.
miskinler tekkesi: İşsiz güçsüz oturanların, tembellerin toplandıkları yer.
muavenet: Yardım.
muhabbet: Sevgi.
muharebe: Savaşma, vuruşma.
mukaddeme: Giriş. Maksada girmeden önce söylenen söz.
mukavemet: Dayanma, karşı koyma.
muktedir: Bir şeyi yapmaya, başarmaya gücü yeten.
mustarip: Istırap ve acı çeken.
mutasarrıf: Eskiden ilçeyle il arasındaki bölümün idare amiri.
muvaffak olmak: Başarmak.
muvaffakiyet: Başarı.
muzaffer: Üstünlük elde etmiş, zafer kazanmış.
müdafaa: Savunma.
mülkiye: Asker ve sarıklı sını-

fı dışındaki memurlar sınıfı, idare memuru.
münasebet: İlişki.
münasebetsiz: Uygun olmayan, yakışıksız.
müphem: Belirsiz.
müsabaka: Yarışma.
müsavi: Eşit.
müstesna: Kural dışı.
mütalâa: (Metinde) Düşünce.
mütareke: Savaşa ara verme, ateşkes.
müteessir etmek: Üzmek.
mütemadiyen: Sürekli olarak, durmaksızın.
mütevazı: Alçakgönüllü, gösterişsiz.
müzakere: Bir konuyla ilgili görüşme.

– N –

nahif: Zayıf, cılız, çelimsiz.
nazım: Ölçülü, kafiyeli yazı. Manzume.
nefis: (Metinde) Kişilik.
nev'i: Çeşit, cins, tür.
nihayet: Son, sonuç.
numune: Örnek.
nüfuz: (Metinde) Etkili olmak, söz geçirmek.
nüzûl: İnme, felç.

– P –

pandantif: İnce bir zincirle boyna takılan değerli takı.
paraşol (paraçol): Tek at koşturularak çekilen, üzeri kapalı, yanları açık bir tür araba.
pervasızlık: Korkusuzluk, sakınmazlık.

– R –

rabıta: Bağ, ilgi, münasebet.
rehin: Bir borcun ödeneceğine teminat olarak, ödenince geri alınmak şartıyla borçlunun alacaklıya verdiği değerli şey.
rikkat: Sevecenlik, acıma. İncelik, naziklik.
rivayet: Söylenti.
riyakâr: İkiyüzlü.

– S –

saadet: Mutluluk.
sarraf: Eskiden, kâğıt ve metal paraları birbiriyle değiştiren, bono vs. gibi değerli kâğıtlarla altın alıp satan kimse.
sitem etmek: Bir kimseye
suare: Akşam yemeğinden sonra yapılan toplantı, eğlence.
sükûn: Durgunluk, huzur.

– Ş –

şerait-i hayatiye: Yaşam koşulları.
şerait-i iktisadiye: Ekonomik koşullar.

şikâr: Av.

– T –

tabiat: (Metinde) Huy.
tabii: Doğal.
tahkikat: Soruşturmalar.
tahrirat kâtibi: İlçede resmî dairede yazı işleriyle görevli kimse.
tasavvur etmek: Zihinde canlandırmak, göz önüne getirmek. (Metinde "düşünmek").
tasdik etmek: Doğrulamak.
tatbik: Uygulama.
tayin etmek: (Metinde) Belirleyip karar vermek.
teamül: (Metinde) Örf ve âdetlere, geleneklere uygun davranış.
tedbir: Önlem.
teessüf etmek: Acımak, üzülmek, yazıklanmak.
teessüf: Acınma, tasalanma.
teessür: Üzüntü.
tefriş: Yayma, döşeme.
tekaüt: Emekli.
tekdir: Azarlama, paylama.
telkin: Bir düşünceyi aşılama.
tembih: Uyarı.
temin: Sağlama, elde etme.
tenkit etmek: Eleştirmek.
tereddüt: Kararsızlık, duraksama.
teselli: Avunma.
tesir: Etki.
teşbih: Benzetme.
teşkil etmek: Oluşturmak, ortaya çıkarmak.
teşrifat: Törenlerde yapılacak şeyler, davranışlar.
teşvik etmek: İsteklendirmek, özendirmek.
tevazu: Alçakgönüllülük.
tevekkül: Kadere boyun eğme, her şeyi Allah'a bırakma.
tevkif: (Metinde) Tutuklama.
tevkifhane: Tutukevi.

– U –

umman: Büyük, engin deniz.
umumi müdür: Genel müdür.
usul: (Metinde) Yol, yöntem.

– V –

vaat: Bir işi yerine getirmek için verilen söz.
vak'a: Olay.
vasıta olmak: Aracı olmak.
vaveylâ: Çığlık, yaygara, feryat.
vehim: Kuruntu.
vekâlet: Birinin yerine bakmak, görevini üstlenmek.
velinimet: Birine, etkisi yaşadıkça sürecek bir iyilik ve bağışta bulunan kimse.
vesile: Sebep, bahane.

– Y –

âr: Bir kimseyi ya da bir
ı hatırlatan nesne.
kçı: Kötü işlerde birine
ılım eden kimse.
(Ye'is) Umutsuzluktan
an karamsarlık.
ımir gök bakır: "Başvur-
um yerlerin hiçbirinden
ekli yardımı göremedim"
ımında çaresizlik bildirir.
Ayrıca çorak ve sıcak bir ye-
ri anlatmak için de kullanılır.

– Z –

zaaf: Düşkünlük, dayanama-
ma.
zaruri: Zorunlu.
zat: (Metinde) Kimse, kişi.
zerzevat: Sebze.
zeval: (Metinde) Sorumluluk,
mesuliyet.
ziyade: Çok, daha çok.